

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Γιάννης Αντωνόπουλος
Μαρία Δουκάκη

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Εικαστικά

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Εικαστικά

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ: **Ιωάννης Αντωνόπουλος**, *Ζωγράφος, Χαράκτης,*
Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης
Μαρία Δουκάκη, *Ζωγράφος,*
Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης

ΚΡΙΤΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ: **Δημήτρης-Κλεομένης Ζερβός**,
Ζωγράφος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης
Ευαγγελία Λυκούδη,
Ζωγράφος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης
Κωνσταντίνος Παπασταμούλης,
Ζωγράφος, Καθηγητής ΑΤΕΙ Αθηνών

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ: **Παύλος Τσάκωνας**, *Ζωγράφος*

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: **Μαρία Αλιφεροπούλου**,
Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ: **Γεώργιος Σιγάλας**, *Ζωγράφος, Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*

ΕΞΩΦΥΛΛΟ: **Χριστίνα Σαραντοπούλου**, *Γλύπτρια*

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ: **ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ**

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Δημήτριος Γ. Βλάχος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο:

«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσας
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Γεώργιος Κ. Παλιός
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Γεώργιος Χαρ. Πολύζος
Πάρεδρος Ε.Θ. του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Ιωάννης Αντωνόπουλος   Μαρία Δουκάκη

Εικαστικά

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Περιεχόμενα

---

1. Το Διαθεματικό Ενιαίο Πρόγραμμα Σπουδών (Δ.Ε.Π.Σ.) για τα Εικαστικά	5
Βασικές αρχές και σκοποί	5
2. Διαθεματικότητα	6
Διαθεματικότητα στα γνωστικά αντικείμενα	6
Θεμελιώδεις διαθεματικές έννοιες (Θ.Δ.Ε.)	7
3. Η ύλη του μαθήματος σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (Α.Π.Σ.)	8
4. Διδακτική Μεθοδολογία	14
5. Εισαγωγή	15
6. Οδηγίες	16
1η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΥΛΙΚΑ, ΤΕΧΝΙΚΕΣ, ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΣΜΟΙ	17
ΘΕΜΑ 1: Το σχέδιο και το χρώμα	18
ΘΕΜΑ 2: Το χαρτί και οι τεχνικές του	28
ΘΕΜΑ 3: Ψηφιδωτό - Γλυπτική με ξύλο	34
2η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΕΣ ΤΕΧΝΕΣ	38
ΘΕΜΑ 1: Διακόσμηση εσωτερικών χώρων - Σκηνικά	39
3η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΜΟΡΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	45
ΘΕΜΑ 1: Η υφή	46
ΘΕΜΑ 2: Ο όγκος και ο χώρος	50
4η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΡΓΟΥ - ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΕΧΝΗΣ	58
ΘΕΜΑ 1: Ανάλυση και σύνθεση	59
ΘΕΜΑ 2: Αλληγορικά και συμβολικά έργα	65
ΘΕΜΑ 3: Βυζαντινή τέχνη	74
ΘΕΜΑ 4: Εξω-ευρωπαϊκή τέχνη	81
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	90

1. Το Διαθεματικό Ενιαίο Πρόγραμμα Σπουδών (Δ.Ε.Π.Σ.) για τα Εικαστικά

Το ΔΕΠΣ συνδέει την ύλη του μαθήματος σε όλες τις τάξεις και προσδιορίζει τις βασικές αρχές και τους σκοπούς του μαθήματος αλλά συνδέει επίσης όλα τα μαθήματα της τάξης, μέσω των διαθεματικών δραστηριοτήτων. Τα Εικαστικά στο Γυμνάσιο ασχολούνται με τη Δημιουργία της Εικόνας (έργο τέχνης) και την Αισθητική της.

Οι διδάσκοντες καλούνται να διδάξουν συστηματικά ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα σπουδών: τη δημιουργία μαθητικών έργων παράλληλα με τη θεωρία της τέχνης που συνδέει το θεατή, το δημιουργό και το έργο τέχνης. Οι μαθητές οδηγούνται στο να αντιληφθούν την τέχνη ως προϊόν υψηλής πνευματικής δημιουργίας που εντάσσεται στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά.

Βασικές αρχές και σκοποί του Δ.Ε.Π.Σ.

Με τη διδασκαλία πρέπει να παρέχεται γενική παιδεία υψηλού επιπέδου, να αναδεικνύονται τα ενδιαφέροντα και οι κλίσεις του μαθητή, να εξασφαλίζονται ίσες ευκαιρίες μάθησης, να ενισχύεται η πολιτιστική ταυτότητα, να ευαισθητοποιούνται οι μαθητές στην προστασία του περιβάλλοντος, να αξιοποιούνται οι νέες τεχνολογίες. Η διδακτική προσέγγιση του μαθήματος στηρίζεται στην ανοιχτή διδασκαλία, που ζητά την αυτενέργεια του μαθητή, την ελεύθερη σκέψη και δημιουργικότητα, ώστε να συνειδητοποιήσει την ανάγκη της τέχνης και να αποκτήσει θετική στάση απέναντί της. Να αποκτήσουν οι μαθητές αισθητικές εμπειρίες και να απολαύσουν τις τέχνες ως δημιουργοί και ευαίσθητοι θεατές μαζί, να διαμορφώνουν προσωπικές απόψεις, να ενδιαφέρονται και να μιλούν για την τέχνη γενικά και για τα έργα τέχνης ειδικότερα.

Βασικός σκοπός είναι να γνωρίσουν οι μαθητές τις εικαστικές τέχνες, να εμβαθύνουν σε αυτές και να τις απολαύσουν μέσα από ισόρροπες δραστηριότητες έρευνας και δημιουργίας έργων αλλά και μέσα από τη γνώση και την κατανόηση του φαινομένου της τέχνης, ώστε να καλλιεργηθούν ως δημιουργοί και ως φιλότεχνοι θεατές.

Ειδικότερα επιδιώκεται να καλλιεργηθεί η δημιουργικότητα του μαθητή, η παραγωγή καλλιτεχνικού έργου, η συμμετοχή του στις εικαστικές τέχνες, η γνώση και η χρήση των υλικών, των μέσων, των εργαλείων και των πηγών σε ποικίλες εικαστικές μορφές, η ευαίσθητη ανταπόκριση, η κατανόηση, η κριτική προσέγγιση και η ανάλυση του εικαστικού έργου αλλά και του φαινομένου της τέχνης γενικότερα, η κατανόηση της πολιτιστικής διάστασης και η συμβολή των τεχνών στον πολιτισμό διαχρονικά και συγχρονικά. Κατ' επέκταση, οι μαθητές πρέπει να μπορούν να κάνουν κριτική και να αξιολογούν τα δικά τους έργα και τα έργα των συμμαθητών τους, συνειδητοποιώντας πως υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές και απόψεις γύρω από τα έργα τέχνης. Έτσι, το έργο του καθενός δεν θα είναι η μοναδική εκδοχή σε ό,τι ζητάει ο καθηγητής, και ο κάθε ένας θα λογαριάζεται ως δημιουργός αλλά και ως δέκτης της δημιουργίας των άλλων.

2. Διαθεματικότητα

Το μάθημα συνδέεται θεματικά με άλλα μαθήματα του σχολείου. Κατά την επεξεργασία των θεμάτων και των εννοιών προσδιορίζεται και η σχέση που υπάρχει με άλλα μαθήματα. Στο βιβλίο του μαθητή, στο τέλος των θεμάτων γίνεται μικρή αναφορά σε διαθεματικές έννοιες σχετικές με το θέμα. Ο καθηγητής εντοπίζει και αναπτύσσει τις έννοιες που κατά την κρίση του ενδιαφέρουν τους μαθητές. Στο βιβλίο του καθηγητή προτείνονται συνθετικές εργασίες (projects) που ο καθηγητής συνιστά κατά την κρίση του στους μαθητές. Εκείνοι αφού επιλέξουν το θέμα που τους ενδιαφέρει περισσότερο και διατυπώσουν τις ιδέες τους, διαμορφώνουν ένα γενικό σχέδιο εργασίας, χωρίζονται σε ομάδες, ανατρέχουν στο σχετικό μάθημα και συμβουλευόμαστε τον αντίστοιχο καθηγητή, ώστε να συνδέσουν τις γνώσεις τους και να αναπτύξουν πρωτοβουλίες: αναζητούν, συλλέγουν και αξιοποιούν πληροφορίες και υλικό, συζητούν και προσαρμόζουν το πρόγραμμά τους για να υλοποιήσουν το project, το οποίο παρουσιάζουν και αξιολογούν. Ο διδάσκων βοηθά και συμβουλεύει όπου είναι απαραίτητο.

Διαθεματικότητα στα γνωστικά αντικείμενα:

1. Ιστορία	Τέχνη των ψηφιδωτών, νωπογραφία, αγιογραφία, τέχνη του Ισλάμ, ανεικονική τέχνη
2. Μαθηματικά	Πυραμίδα, κύλινδρος, κώνος, σφαίρα
3. Φυσική	Μέτρο, μέτρηση, ζυγός, ακτινοβολία, φως
4. Χημεία	Σύμβολα, τεχνολογία, Λαύριο, ρύπανση των νερών και του αέρα
5. Γεωγραφία	Πόλεις της Ευρώπης, Μεσογειακοί λαοί, Βαλκάνια
6. Θρησκευτικά	Ιησούς, Θαύματα, Πάθη, Ανάσταση
7. Αρχαία Ελληνική Γραμματεία	Ηρόδοτος, Πέρσες, Περσικοί πόλεμοι, λαοί της Ανατολής
8. Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	Κριτική αποτίμηση, αξιολόγηση, καταλληλότητα λεξιλογίου, λογική αιτιολόγηση
9. Λογοτεχνία	Επτανησιακή Σχολή, Γενιά του '30
10. Ξένες Γλώσσες	Ξενόγλωσσοι όροι
11. Μουσική	Μουσική από χώρες της Λατινικής και Κεντρικής Αμερικής, Ασίας, Ελλάδας, μορφή, μοτίβο
12. Οικιακή Οικονομία	Ελληνική Λαϊκή Τέχνη, κατανάλωση, τρόφιμα, οικολογία
13. Φυσική αγωγή	Αισθητική της κίνησης, σύγχρονη κολύμβηση, χορός

Θεμελιώδεις Διαθεματικές Έννοιες (Θ.Δ.Ε.)

Αλληλεπίδραση: Εμφανίζεται κατά τη συνεργασία των μαθητών μεταξύ τους για την παραγωγή ομαδικών έργων και κατά τη διάρκεια συζητήσεων, στις οποίες εκφράζουν την άποψή τους για αισθητικές παρεμβάσεις στον χώρο στον οποίο ζουν, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. μονάδα-σύνολο. Ακόμη εμφανίζεται στην κριτική που ασκούν σε ένα εικαστικό έργο, προσδιορίζοντας τα θετικά στοιχεία και τις πιθανές αδυναμίες του και επίσης, όταν αποδέχονται την κριτική των άλλων σχετικά με δικά τους έργα, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. της επικοινωνίας.

Λιάσταση: Εμφανίζεται κατά την απόδοση από τους μαθητές της έννοιας του χώρου σε δισδιάστατα και τρισδιάστατα έργα, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. της επικοινωνίας, κατά τον προσδιορισμό της ιστορικής περιόδου, του τύπου δημιουργίας, καθώς και τα στοιχεία της τεχντροπίας ενός γνωστού έργου και συνδέεται, σ' αυτήν την περίπτωση, με την Θ.Δ.Ε. μονάδα-σύνολο. Επίσης, απαντάται κατά την κατανόηση της συνέχειας των εικαστικών τεχνών, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. του πολιτισμού, την αναγνώριση της σπουδαιότητας της βυζαντινής τέχνης ως ελληνικής θρησκευτικής τέχνης, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. της επικοινωνίας και της μεταβολής και τη γνώση των ονομάτων ορισμένων κορυφαίων καλλιτεχνών της ιταλικής Αναγέννησης, καθώς και λίγων έργων τους, οπότε και συνδέεται με τις Θ.Δ.Ε. μονάδα-σύνολο και επικοινωνία. Ακόμη εμφανίζεται κατά την ενοποίηση και σύγκριση διαφόρων περιόδων της τέχνης, με αφορμή ένα συγκεκριμένο θέμα, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. ομοιότητα-διαφορά.

Επικοινωνία: Εμφανίζεται κατά την εξοικείωση των μαθητών με τους χώρους, τη λειτουργία και τα εκθέματα των μουσείων οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. του πολιτισμού. Επίσης εμφανίζεται κατά τη διατύπωση από αυτούς απόψεων και εμπειριών που εκφράζονται μέσω των δικών τους έργων, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. μονάδα-σύνολο. Ακόμη εμφανίζεται κατά τη δημιουργία μιας εικόνας με την τέχνη του ψηφιδωτού, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. του συστήματος, κατά το σχολιασμό ενός χαρακτηριστικού έργου, εκφράζοντας τη γνώμη τους και επιχειρηματολογώντας για την ορθότητά της, και συνδέεται στην περίπτωση αυτή, με τις Θ.Δ.Ε. αλληλεπίδραση, πολιτισμός και μονάδα-σύνολο.

Μεταβολή: Εντοπίζεται στην οργάνωση της πορείας ενός εικαστικού έργου, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. του συστήματος και κατά την αναγνώριση ορισμένων εξωευρωπαϊκών έργων τέχνης και στο σεβασμό της τέχνης κάθε πολιτισμού, οπότε και συνδέεται με τις Θ.Δ.Ε. αλληλεπίδραση και επικοινωνία.

Μονάδα-σύνολο: Εμφανίζεται κυρίως στην επαφή με ορισμένους καλλιτέχνες και τα κορυφαία έργα τους και συνδέεται με τις Θ.Δ.Ε. διαφορά-ομοιότητα.

Πολιτισμός: Απαντάται ποικιλοτρόπως. Εμφανίζεται κατά την αναγνώριση, κατανόηση και την εκτίμηση ορισμένων εκδηλώσεων της μοντέρνας τέχνης, κατά τη διάκριση των χαρακτηριστικών που προσδιορίζουν ένα έργο τέχνης και κατά την αναγνώριση της σπουδαιότητας και της αναγκαιότητας των τεχνών για τον άνθρωπο και την κοινωνία, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. της επικοινωνίας.

Σύστημα: Εμφανίζεται κατά τη σχεδίαση από τους μαθητές με φυσικό τρόπο, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. της επικοινωνίας, την απόδοση των χρωματικών τόνων και την οργάνωση της πορείας ενός έργου, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. της μεταβολής και της ομοιότητας ή διαφοράς, τη διάκριση των σχέσεων μεταξύ των μεγεθών και των αναλογιών σ' ένα έργο τέχνης, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. της αλληλεπίδρασης και τη δημιουργία φιγούρας με ορθές αναλογίες χωρίς λεπτομέρειες, οπότε και συνδέεται με την Θ.Δ.Ε. ομοιότητα-διαφορά.

3. Η ύλη του μαθήματος σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (Α.Π.Σ.)

ΣΤΟΧΟΙ	ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ- ΟΔΗΓΙΕΣ
1ος Άξονας: Υλικά - Μέσα - Τεχνικές		
<p>Οι μαθητές επιδιώκεται: Να σχεδιάζουν νατουραλιστικά με αυξάνουσα ευαισθησία και ευχέρεια. Να χρησιμοποιούν με ευχέρεια δυο-τρεις διαφορετικές τεχνικές. Να αποδίδουν απλές χρωματικές ποιότητες με τόνους και αποχρώσεις. Να χρησιμοποιούν με ευχέρεια γεωμετρικά όργανα. Να οργανώνουν την πορεία κατασκευής ενός ψηφιδωτού και να φτιάχνουν ή να επιλέγουν κατάλληλες ψηφίδες. Να πλάθουν με τον πηλό γνωρίζοντας και εφαρμόζοντας δυο διαφορετικές τεχνικές. Να χρησιμοποιούν το ξύλο για απλές κατασκευές ή για σκαλίσματα. Να χρησιμοποιούν το χαρτί ως χρωματική επιφάνεια και ως κατασκευαστικό μέσο. Να πειραματίζονται με νέα υλικά και μέσα. Να οργανώνουν την πορεία των έργων τους. Να ερευνούν διάφορες πηγές και να βρίσκουν νέες τεχνικές, τις οποίες να εφαρμόζουν σε έργα τους.</p>	<p>Μολύβια και χρώματα Παστέλ Τέμπερες Αυγοτέμπερες Γεωμετρικά όργανα Ψηφίδες Υλικά για ψηφιδωτό Πηλός Εργαλεία και χρώματα κεραμικής Ξύλο Χαρτόνια και διάφορα χαρτιά Πειραματισμοί Οργάνωση Μέθοδος Πηγές Τεχνικές</p>	<p>Επιλογή και εκμάθηση των υλικών, των μέσων και των τεχνικών που θα χρησιμοποιήσουν στις προτεινόμενες στον τέταρτο άξονα, μορφές των εικαστικών τεχνών. Οργάνωση εργαστηρίου. Ενημέρωση των παιδιών για διάφορα υλικά, όπως μελάνια με πενάκι ή πινέλο, αερογράφο, ακρυλικά, πλαστικά, σκόνες - κόλλες, παστέλ με παραδείγματα από έργα τέχνης, για να επιλέξουν ό,τι τους ενδιαφέρει. Παραγωγή απλών γραμμικών σχεδίων ή μοντέρνων έργων με γεωμετρικά σχήματα, με χρήση χάρακα, τριγώνου, διαβήτη καμπυλόγραμμου και μοιρογνομόνιου. Χρήση ψηφίδων από χρωματιστά χαρτιά, από αυτοσκληρυνόμενο πηλό που κόβεται και χρωματίζεται ή χρήση έτοιμων ψηφίδων. Ψήσιμο και διακόσμηση των αντικειμένων, εφόσον υπάρχει δυνατότητα συνεργασίας με εργαστήριο κεραμικής. Επίπεδες ή τρισδιάστατες κατασκευές. Διακοσμητικά σκαλίσματα. Κόψιμο, δίπλωμα, συγκόλληση, συρραφή χαρτιών ή χαρτονιών σε αναπτύγματα τρισδιάστατων κατασκευών. Παροχή ποικίλων υλικών και μέσων, όπως πρωτότυπων ή άχρηστων υλικών. Βιβλία τέχνης, κατάλογοι, αφίσες, εργαστήρια λαϊκής τέχνης, εργαστήρια καλλιτεχνών, εκθέσεις είναι πηγές πληροφοριών και κίνητρα για χρήση νέων μέσων και υλικών.</p>

2ος Άξονας: Μορφικά στοιχεία

<p>Να χρησιμοποιούν με αυξάνουσα ικανότητα ορισμένα μορφικά στοιχεία και αρχές σύνθεσης στα έργα τους.</p> <p>Να διακρίνουν την ψευδαίσθηση ή την αίσθηση της υφής σε ένα έργο τέχνης.</p> <p>Να διακρίνουν τις σχέσεις μεγεθών και τις αναλογίες μέσα σε ένα έργο τέχνης και να επιχειρούν αρμονικές αναλογίες σε έργα τους.</p> <p>Να διακρίνουν τη δομή και τη σύνθεση σε ένα χαρακτηριστικό έργο.</p> <p>Να προσχεδιάζουν ποικίλες συνθετικές προτάσεις για ένα έργο τους.</p> <p>Να δίνουν την αίσθηση του όγκου σε ένα επίπεδο έργο αλλά και να διαμορφώνουν τον όγκο σε τρισδιάστατες μορφές.</p> <p>Να αποδίδουν την έννοια του χώρου σε δισδιάστατα έργα και το χώρο σε τρισδιάστατα.</p>	<p>Υφή</p> <p>Κλίμακες</p> <p>Αναλογίες - μεγέθη</p> <p>Δομή, σύνθεση</p> <p>Όγκος</p> <p>Χώρος</p> <p>Προοπτική δυο σημείων</p> <p>Σχεδιαστική,</p> <p>Χρωματική, Ατμοσφαιρική προοπτική</p>	<p>Η διδασκαλία των μορφικών στοιχείων συμπληρώνεται με ασκήσεις κατανόησης και με κατάλληλα έργα τέχνης ως παραδείγματα.</p> <p>Ασκήσεις υφής με πηχτό χρώμα - περιγραφή υλικών με απτική επαφή.</p> <p>Ανθρώπινη κλίμακα και σμικρύνσεις, μεγεθύνσεις, κάναβος.</p> <p>Διάκριση δομής: οργανική, γεωμετρική.</p> <p>Αναφορά σε έννοιες και σε αρχές σύνθεσης, όπως ενότητα, ποικιλία.</p> <p>Ασκήσεις σύνθεσης, προσχέδια.</p> <p>Φέρουσα και πίπτουσα σκιά στα αντικείμενα, τονικές διαβαθμίσεις (κιανοσκούρο, σφουμάτο).</p> <p>Διακρίσεις του χώρου: χώρος πραγματικός, χώρος εικαστικός, τρόποι αναπαράστασης του χώρου.</p> <p>Απλή άσκηση με προοπτική δύο σημείων.</p> <p>Επικάλυψη, σμίκρυνση και χρωματική διαφοροποίηση στην απόδοση ενός τοπίου χρησιμοποιώντας τέμπερες.</p>
--	---	--

3ος Άξονας: Θέμα - Περιεχόμενο - Νόημα

<p>Να εμπνέονται από ιστορικά και κοινωνικά θέματα και να δημιουργούν ατομικά ή ομαδικά έργα.</p> <p>Να αντλούν ιδέες από την ελληνική παράδοση, από εξωευρωπαϊκούς πολιτισμούς και από μοντέρνα έργα, να επιλέγουν στοιχεία και να τα ενσωματώνουν σε έργα τους.</p>	<p>Θέματα από: Ιστορία Κοινωνία</p> <p>Ελληνική παράδοση</p> <p>Εξωευρωπαϊκούς πολιτισμούς</p> <p>Επισκέψεις σε μουσεία</p> <p>Θέματα με συμβολισμούς - αλληγορίες</p> <p>Διαθεματική προσέγγιση με άλλα μαθήματα</p> <p>Ελεύθερα θέματα</p>	<p>Άντληση θεμάτων - υλικού για δημιουργία ατομικών ή ομαδικών έργων από: ιστορικά θέματα, όπως η 17η Νοεμβρίου κ.ά., κοινωνικά θέματα, όπως προβλήματα, ανισότητες, αγώνες, ιδανικά, σχέσεις, οικολογία κ.ά.</p> <p>Αντιγραφή - μελέτη παραδοσιακών ή σύγχρονων θεμάτων και ενσωμάτωση στοιχείων, μοτίβων και υλικών από αυτά σε έργα παιδιών.</p>
---	--	---

<p>Να εξοικειώνονται με τους χώρους, τα εκθέματα και τη λειτουργία των μουσείων.</p> <p>Να αντιλαμβάνονται ότι η τέχνη χρησιμοποιεί σύμβολα.</p> <p>Να συνδυάζουν τις εικαστικές τέχνες με τα άλλα μαθήματα του σχολείου σε ποικίλα θέματα και εφαρμογές.</p> <p>Να έχουν δικές τους ιδέες, σκέψεις, απόψεις και εμπειρίες τις οποίες να εκφράζουν στα δικά τους εικαστικά έργα.</p>		<p>Αντιγραφή - μελέτη αγγείου, μικρογλυπτού ή κοσμήματος.</p> <p>Μεταφορά αρχαίου θέματος στη σύγχρονη εποχή.</p> <p>Επεξήγηση συμβόλων και συμβολισμών με κατάλληλα παραδείγματα από κώδικες (π.χ. σήματα τροχαίας) ή από έργα τέχνης (π.χ. το περιστέρι ως Άγιο Πνεύμα). Με το συμβολισμό στην τέχνη άλλο παρουσιάζεται και άλλο εννοείται.</p> <p>Δημιουργία κώδικα ή χρήση συμβόλων σε έργα των παιδιών.</p> <p>Εικαστικές εφαρμογές σε σχολικές γιορτές, εικονογράφηση θεμάτων άλλων μαθημάτων (π.χ. τομή εδάφους).</p> <p>Ελεύθερη επιλογή θέματος από τους μαθητές κατά διαστήματα.</p>
--	--	--

4ος Άξονας: Μορφές Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών

<p>Να δημιουργούν εικόνες νατουραλιστικά με αύξουσα ευχέρεια.</p> <p>Να φωτοσκιάζουν απλά.</p> <p>Να ζωγραφίζουν από παρατήρηση και από φαντασία με λίγες τοπικές και χρωματικές αντιθέσεις.</p> <p>Να συνεργάζονται με τους άλλους για την παραγωγή ομαδικών έργων.</p> <p>Να αντιγράφουν μια απλή αγιογραφία.</p> <p>Να δημιουργούν μια εικόνα με την τεχνική του ψηφιδωτού.</p> <p>Να πλάθουν περίοπτες φιγούρες με σωστές αναλογίες χωρίς λεπτομέρειες.</p>	<p>Σχέδιο</p> <p>Ζωγραφική</p> <p>Αγιογραφία</p> <p>Ψηφιδωτό</p> <p>Πλαστική</p> <p>Κεραμική</p> <p>Ξυλογλυπτική</p> <p>Εξώφυλλα δίσκων</p> <p>Διακόσμηση εσωτερικών χώρων</p> <p>Μακέτες σκηνικών</p>	<p>Δημιουργία έργων, με ποικίλους τρόπους αναπαράστασης και με ποικίλες τεχνικές.</p> <p>Δημιουργία σχεδίων ελεύθερα, σχέδια εκ του φυσικού, με χρήση οργάνων. Χρήση κάρβου.</p> <p>Δημιουργία ομαδικής τοιχογραφίας.</p> <p>Χρήση προσχεδίων και σημειώσεων.</p> <p>Έκθεση των έργων.</p> <p>Δημιουργία μιας αγιογραφίας μικρού μεγέθους με παραδοσιακή τεχνική.</p> <p>Αντιγραφή ενός απλού διακοσμητικού μοτίβου από παραδοσιακό βοτσαλωτό ή του προσώπου ενός αγίου από βυζαντινό ψηφιδωτό.</p> <p>Δημιουργίες μορφών και απλών χρηστικών αντικειμένων με πηλό.</p>
---	--	---

<p>Να σκαλίζουν σε μαλακό ξύλο απλά ανάγλυφα και να αντιλαμβάνονται τις ποικίλες δυνατότητες του ξύλου ως πλαστικού μέσου.</p> <p>Να σχεδιάζουν μια εμπορική εικόνα χρησιμοποιώντας μορφικά στοιχεία και αρχές της τέχνης.</p> <p>Να εκφράζουν την άποψή τους για αισθητικές επεμβάσεις στο χώρο στον οποίο ζουν.</p> <p>Να συσχετίζουν τις εικαστικές τέχνες με το θέατρο.</p> <p>Να σχεδιάζουν τη μακέτα του σκηνικού ενός θεατρικού έργου ή ενός κοστουμιού ή μιας μάσκας της παράστασης.</p>		<p>Δημιουργία ρηχού εσώγλυφου σε μαλακό ξύλο με διακοσμητικό θέμα από την εκκλησιαστική ξυλογλυπτική.</p> <p>Δημιουργία εξώφυλλου δίσκου μουσικής ή CD. Επιλογή χρωματισμών επάνω σε φωτοτυπία μιας εικόνας εσωτερικού χώρου (π.χ. παιδικό δωμάτιο ή καθιστικό).</p> <p>Σχεδιασμός και διακόσμηση βιβλιοθήκης.</p> <p>Αισθητικές λύσεις και παρεμβάσεις με σχέδια και μακέτες.</p> <p>Δημιουργία διδιάστατης (από χαρτόκουτα) μακέτας σκηνικού, αφού μελετηθεί η περιγραφή του στην εισαγωγή θεατρικού κειμένου.</p> <p>Σχεδιασμός ή και κατασκευή μάσκας.</p> <p>Επιλογή θεατρικού σκηνικού σε σχέση με σχολικές γιορτές ή με άλλα μαθήματα.</p>
--	--	---

5ος Άξονας: Ιστορία Τέχνης - Τεχνοτροπίες - Καλλιτέχνες

<p>Να προσδιορίζουν την ιστορική περίοδο και τον τόπο δημιουργίας, καθώς και στοιχεία τεχνοτροπίας ενός χαρακτηριστικού έργου που τους είναι γνωστό.</p> <p>Να διακρίνουν σε ένα χαρακτηριστικό έργο τέχνης τις εμφανείς επιδράσεις που έχει δεχτεί.</p> <p>Να συγκρίνουν έργα διαφορετικών εποχών ή πολιτισμών.</p> <p>Να κατανοούν τη συνέχεια των εικαστικών τεχνών από εποχή σε εποχή.</p> <p>Να αναγνωρίζουν τη σπουδαιότητα της βυζαντινής τέχνης ως ελληνικής θρησκευτικής τέχνης.</p>	<p>Χαρακτηριστικά έργα τέχνης διαφόρων ιστορικών περιόδων, πολιτισμών, τεχνοτροπιών</p> <p>Βυζαντινή τέχνη</p> <p>Αναγέννηση</p> <p>Εξωευρωπαϊκή τέχνη</p> <p>Προκολομβιανή</p> <p>Ιαπωνική</p> <p>Αναφορές στη μοντέρνα και σύγχρονη τέχνη</p> <p>Θεματική Ιστορία Τέχνης: Τοπίο</p> <p>Ανθρώπινο σώμα</p> <p>Νεκρή φύση</p>	<p>Διδασκαλία εισαγωγικών στοιχείων της ιστορίας της τέχνης με έμφαση στα μορφολογικά στοιχεία.</p> <p>Χρήση βιβλίων ιστορίας τέχνης από τη σχολική βιβλιοθήκη.</p> <p>Τα παιδιά μαθαίνουν να κρατούν γραπτές σημειώσεις με ιστορικά στοιχεία, με παρατηρήσεις και με σκέψεις τους για περιόδους της τέχνης, για έργα και για καλλιτέχνες και να γράφουν τις εντυπώσεις τους από μια επίσκεψη σε μουσείο ή σε πινακοθήκη.</p> <p>Αναγνώριση διαφόρων επιδράσεων όπως: κοινωνικών, θρησκευτικών, πολιτικών κ.ά.</p>
---	---	--

<p>Να αναγνωρίζουν λίγα έργα και το όνομα ορισμένων κορυφαίων καλλιτεχνών της ιταλικής Αναγέννησης.</p> <p>Να αναγνωρίζουν λίγα εξωευρωπαϊκά έργα τέχνης και να σέβονται την τέχνη κάθε πολιτισμού.</p> <p>Να αναγνωρίζουν το όνομα και ένα αντιπροσωπευτικό έργο λίγων κορυφαίων μοντέρνων καλλιτεχνών.</p> <p>Να αναγνωρίζουν, να κατανοούν και να εκτιμούν ορισμένες εκδηλώσεις της μοντέρνας τέχνης.</p> <p>Να ενοποιούν και να συγκρίνουν διάφορες περιόδους της τέχνης με αφορμή ένα συγκεκριμένο θέμα.</p>		<p>Δημιουργία έργου με σύγχρονο θέμα με την ενσωμάτωση στοιχείων από διαφορετικούς πολιτισμούς.</p> <p>Ιδιαίτερη έμφαση στη μελέτη της βυζαντινής θρησκευτικής τέχνης από εκκλησίες, τοιχογραφίες, εικόνες, ψηφιδωτά, σκεύη.</p> <p>Σύγκριση μιας σταυρόσχημης και μιας βασιλικής εκκλησίας.</p> <p>Σύντομες αναφορές σε ένα-δυο έργα ζωγραφικής, γλυπτικής και αρχιτεκτονικής.</p> <p>Σύντομες αναφορές σε ένα-δυο έργα διαφόρων πολιτισμών και εποχών με παρουσίαση των κύριων γνωρισμάτων τους.</p> <p>Σύντομες αναφορές σε ένα-δυο έργα μοντέρνων και σύγχρονων καλλιτεχνών (δίνεται έμφαση στην κατανόησή τους).</p> <p>Προσέγγιση της απόδοσης του φυσικού και του δομημένου τοπίου σε διάφορες εποχές ή τεχνοτροπίες.</p> <p>Προσέγγιση της διαφορετικότητας στην παρουσίαση και στη χρήση του ανθρώπινου σώματος σε διάφορες εποχές ή τεχνοτροπίες.</p> <p>Προσέγγιση του θέματος της νεκρής φύσης μέσα από διαφορετικά έργα.</p>
6ος Άξονας: Αισθητική - Κριτική - Ανάλυση έργου		
<p>Να χρησιμοποιούν με ευχέρεια στον προφορικό και στο γραπτό λόγο όλους τους απαραίτητους όρους για τις καλλιτεχνικές δραστηριότητές τους.</p> <p>Να περιγράφουν με λεπτομέρειες αυτό που βλέπουν σε ένα έργο.</p>	<p>Ορολογία τέχνης</p> <p>Ανάλυση έργου: Περιγραφική, Μορφολογική, Περιεχομένου και Νοήματος</p> <p>Προτιμήσεις - Κρίσεις</p> <p>Κριτικά κείμενα</p> <p>Αξιολόγηση και αυτοαξιολόγηση</p>	<p>Οι μαθητές κρατούν ορισμένες σύντομες σημειώσεις για ορολογία, ανάλυση, απόψεις, ιδέες κτλ.</p> <p>Ανάλυση έργων που αφορούν τις άλλες ενότητες, όπως ιστορία τέχνης, μορφικά στοιχεία κ.ά.</p> <p>Ανάλυση μορφής και περιεχομένου.</p>

<p>Να προσδιορίζουν και να χαρακτηρίζουν με επίθετα τα κύρια μορφικά στοιχεία του.</p> <p>Να σχολιάζουν απλά το περιεχόμενο, το νόημα ή το μήνυμα ενός χαρακτηριστικού έργου.</p> <p>Να εκφράζουν τη γνώμη τους για έργα και να επιχειρηματολογούν για την ορθότητά τους.</p> <p>Να κατανοούν απλά κείμενα για την τέχνη.</p> <p>Να κρίνουν το έργο τους προσδιορίζοντας τα θετικά στοιχεία και τις πιθανές αδυναμίες του.</p> <p>Να αποδέχονται την κριτική των άλλων για το έργο τους.</p> <p>Να συμμετέχουν ευχαρίστως σε συζητήσεις γύρω από την τέχνη.</p> <p>Να διακρίνουν ορισμένα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν το έργο τέχνης.</p> <p>Να αναγνωρίζουν τη σπουδαιότητα και την αναγκαιότητα των τεχνών για τον άνθρωπο και την κοινωνία.</p>	<p>Η σπουδαιότητα της τέχνης</p> <p>Τέχνη και Θρησκεία</p> <p>Τέχνη και Ηθική</p>	<p>Διευκόλυνση της ανάλυσης δίνοντας στα παιδιά πολλαπλές απαντήσεις σε κάθε ερώτηση. Τα παιδιά επιλέγουν αυτή που θεωρούν ορθή.</p> <p>Δίνουμε στα παιδιά αξιολογικές κλίμακες με πολλαπλές απαντήσεις και επιλέγουν αυτή που θεωρούν ορθή.</p> <p>Μελέτη ορισμένων χαρακτηριστικών, απλών, σύντομων και κατανοητών κειμένων με σχόλια για έργα τέχνης ή για ζητήματα τέχνης από καλλιτέχνες ή από θεωρητικούς.</p> <p>Ανοιχτές συζητήσεις στην τάξη για το έργο του κάθε παιδιού.</p> <p>Διδασκαλία στοιχειώδους αισθητικής υπό μορφή ελεύθερης συζήτησης για τα χαρακτηριστικά της τέχνης και την αναγκαιότητά της. Οι συζητήσεις γίνονται είτε προγραμματισμένα είτε όχι, εφόσον δοθεί ευκαιρία.</p> <p>Διαχωρισμός θρησκευτικής - κοσμικής τέχνης, πώς εκφράζονται οι θρησκευτικές πεποιθήσεις σε έργα τέχνης διαφόρων εποχών (Ιστορία, Θρησκευτικά, Μουσική, Θέατρο).</p> <p>Συζήτηση για την τέχνη: η τέχνη διαπνέεται από το ωραίο, το καλό, το ηθικό, το θετικό.</p> <p>Σχόλια και αρνητικές παρατηρήσεις για τηλεοπτικά έργα βίας.</p>
---	---	--

4. Διδακτική Μεθοδολογία

Τα Εικαστικά είναι ένα πολύπλευρο και πολυδιάστατο μάθημα, που απαιτεί δραστήριο εκπαιδευτικό και δημιουργικούς μαθητές. Ο εκπαιδευτικός τέχνης θα πρέπει να έχει υπόψη του τα Α.Π.Σ. των προηγούμενων τάξεων και οφείλει να προγραμματίζει τις ετήσιες δραστηριότητες εντός και εκτός της τάξης καθώς και τις ενότητες των μαθημάτων που θα διδάξει. Το βιβλίο του μαθητή είναι μια πρόταση διδακτέας ύλης προς επεξεργασία, από μαθητές και καθηγητή, ενώ το βιβλίο του καθηγητή αναφέρεται στη μεθοδολογία του μαθήματος.

Η διδακτική μεθοδολογία στηρίζεται στην ύλη και πρέπει να βασίζεται στις προηγούμενες γνώσεις των μαθητών αλλά και να αντιμετωπίζει τις πιθανώς λανθασμένες αντιλήψεις τους για θέματα τέχνης, να παίρνει αφορμή από τη διδασκαλία άλλων μαθημάτων, από τα ενδιαφέροντα των παιδιών, από σχέσεις, γεγονότα και γενικά από την τέχνη και τη ζωή εντός και εκτός σχολείου.

Η χρήση του βιβλίου του μαθητή και άλλων διδακτικών και εποπτικών μέσων δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να καταστήσει το μάθημα βιβλιοκεντρικό. Ο περιορισμένος, από το ωρολόγιο πρόγραμμα, χρόνος του μαθήματος πρέπει να οδηγήσει τον καθηγητή στην επιλογή ορισμένων θεμάτων στα οποία θα εμβαθύνει ανάλογα με τους στόχους που θέτει, τα ενδιαφέροντα των μαθητών, το επίπεδο και τις προηγούμενες γνώσεις και εμπειρίες τους, τα υλικά και τα μέσα που έχει στη διάθεσή του. Μικρό μέρος του Δ.Ε.Π.Σ. μπορεί να παραλειφθεί και να αντικατασταθεί με καλλιτεχνικά θέματα τοπικού ή άλλου χαρακτήρα. Ο καθηγητής πρέπει να συστηματοποιήσει τις διδακτικές του ενέργειες, ώστε να υπάρχει ενοποίηση και συνέχεια στην ύλη αλλά και να κρίνει πότε πρέπει να πραγματοποιηθεί μια εργασία, αν θα την παραλείψει ή θα την αντικαταστήσει. Να προσεγγίζει κάθε θεματική ενότητα από πολλές πλευρές, ιστορικά, αισθητικά, θεωρητικά, πρακτικά, ώστε να επιτυγχάνεται σφαιρικότητα και ισορροπία στη διδασκαλία. Μέσα στη διδακτική διαδικασία κάθε μαθήματος, εκτός από τις μορφολογικές παρατηρήσεις και τις δημιουργικές εργασίες, ο καθηγητής θα πρέπει να θέτει ερωτήσεις που αφορούν την αισθητική ανάλυση, ώστε οι μαθητές να γίνουν σιγά-σιγά ικανοί να επικοινωνούν με τα έργα και την τέχνη συνολικά.

Η οργάνωση παράλληλων δραστηριοτήτων, όπως επισκέψεις σε επαγγελματικά εργαστήρια Καλών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, διαλέξεις από ειδικούς, έρευνες και εργασίες, συμβάλλει στην ολοκληρωμένη διεξαγωγή του μαθήματος. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει ακόμη να αξιολογεί τα έργα των μαθητών με τη διοργάνωση εκθέσεων και να επιβραβεύει τις προσπάθειές τους, ανατροφοδοτώντας θετικά τη δημιουργική διαδικασία. Οι σχολικές γιορτές θα πρέπει να γίνουν αφορμή για ομαδική πολύπλευρη καλλιτεχνική συνεργασία και υπεύθυνη προετοιμασία, ώστε να πραγματοποιούνται πρωτότυπες εκδηλώσεις και κυρίως να δημιουργούνται καλαίσθητα έργα.

Παρά το γεγονός ότι το μάθημα έχει ελεύθερο χαρακτήρα που αφήνει περιθώρια στο τυχαίο και το αυθόρμητο, πρέπει να κτίζεται σε μια επιστημονικά προγραμματισμένη διδακτική και μαθησιακή πορεία, για να υπάρξουν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα.

5. Εισαγωγή

Το βιβλίο του καθηγητή είναι ένας οδηγός διδασκαλίας που δομείται ως εξής:

1.Σύνδεση με τους άξονες του Α.Π.Σ.: Αναφέρονται τα στοιχεία με τα οποία κάθε θέμα συνδέεται με τους 6 διαθεματικούς άξονες.

2.Διάρκεια - περιλήψη: Προτείνονται η διάρκεια και ο προγραμματισμός σε διδακτικές ώρες σε κάθε κεφάλαιο. Όμως, ο καθηγητής είναι αυτός που στην αρχή κάθε σχολικής χρονιάς πρέπει να αποφασίσει και να αντιστοιχίσει τις διδακτικές ενότητες με τις διδακτικές ώρες, ανάλογα με τους στόχους που θα θέσει και το επίπεδο των μαθητών.

3.Στόχοι και αποτελέσματα: Προτείνονται οι βασικοί στόχοι και τα αναμενόμενα αποτελέσματα για κάθε διδακτική ώρα.

4.Αξιολόγηση: Προτείνονται τα κριτήρια αξιολόγησης που καθορίζονται σύμφωνα με τους στόχους και τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Η αξιολόγηση της επίδοσης των μαθητών είναι αναπόσπαστο μέρος της διδακτικής διαδικασίας και αποτελεί για το μαθητή νέα αφετηρία και ενθάρρυνση. Γι' αυτό δεν πρέπει να παραλείπουμε σε κανένα μάθημα να συζητάμε με τους μαθητές τα αποτελέσματα της αξιολόγησής τους.

Γενικά ο καθηγητής αξιολογεί: Α) όλη την τάξη και κάθε μαθητή χωριστά ως προς: 1.τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον, 2.την προσπάθεια και τις πρωτοβουλίες, 3.την αντιληπτική ικανότητα, 4.τα αποτελέσματα στις γραπτές δοκιμασίες, ασκήσεις, έρευνες, έργα και εργασίες. Β) το δικό του έργο ως προς: 1.την αποτελεσματικότητα των μεθόδων του σε σχέση με τους στόχους που έθεσε, 2.την καταλληλότητα του διδακτικού και εποπτικού υλικού που χρησιμοποίησε, 3.την εφαρμογή του αναλυτικού προγράμματος.

5.Υλικά και μέσα – πηγές: Προτείνονται τα διδακτικά και εποπτικά μέσα που θα χρειαστούν ο διδάσκων και οι μαθητές.

6.Διαθεματικότητα: Προτείνονται διαθεματικές εργασίες που συνδέουν τα Εικαστικά με άλλα μαθήματα του σχολείου. Οι μαθητές σε συνεργασία με τον εκπαιδευτικό επιλέγουν τον τρόπο υλοποίησής τους.

7.Ανάπτυξη κάθε διδακτικής ώρας: Προτείνεται ο τρόπος διδασκαλίας του μαθήματος και δίνονται κίνητρα, οδηγίες, επισημάνσεις, ερωτήσεις με ενδεικτικές απαντήσεις και στόχοι στις προτεινόμενες ενέργειες για τον καθηγητή, απαντήσεις στις ερωτήσεις που τίθενται στο βιβλίο του μαθητή, διευκρινίσεις και στόχοι για τις εργασίες του βιβλίου του μαθητή, εναλλακτικές εργασίες, υπενθύμιση για τον έλεγχο και την αξιολόγηση των εργασιών.

8.Ανάλυση των εργασιών του Τετραδίου: Προτείνεται αρχικά να γίνει η παρουσίαση του Τετραδίου σε μια ολόκληρη διδακτική ώρα. Οι μαθητές ενημερώνονται ότι το Τετράδιο χωρίζεται σε δυο μέρη: το 1ο περιλαμβάνει εργασίες όπου πρέπει να παρατηρήσουν, να σκεφτούν και να βρουν τις απαντήσεις, το 2ο περιλαμβάνει εργασίες στις οποίες δίνονται κάποια στοιχεία που πρέπει να παρατηρήσουν και να δημιουργήσουν στη συνέχεια αυτό που τους ζητείται. Προτείνεται επίσης να δίνονται από τον εκπαιδευτικό διευκρινίσεις για τις εργασίες και οι μαθητές να τις πραγματοποιούν στο σπίτι.

Οι συγγραφείς

6. Οδηγίες

Το μάθημα των Εικαστικών της Β΄ Γυμνασίου προτείνεται να ξεκινήσει με την παρουσίαση και τη χρήση των διαφόρων υλικών κυρίως σε τεχνικές ασκήσεις, ώστε να καλυφθούν πιθανές ελλείψεις των μαθητών και να εξασφαλιστεί η απρόσκοπτη συμμετοχή στο μάθημα. Στην πρώτη συνάντηση με τους μαθητές, αφού τεθούν οι σκοποί του μαθήματος και η γενική διαδικασία που θα ακολουθείται σε κάθε διδακτική ώρα, είναι σκόπιμο να δοθεί λίστα με τα απαραίτητα υλικά που θα πρέπει να έχουν. Επειδή τα υλικά αυτά είναι πολλά, προτείνεται να επιλέξει ο καθηγητής ποια είναι απαραίτητα για το μάθημα.

Ενδεικτικά αναφέρονται:

1. μικρό μπλοκ σχεδίου (A5) με πολλά φύλλα, μπλοκ σχεδίου Νο 3, μπλοκ ακουαρέλας Νο 3.
2. μολύβια H, B, 4B, γόμα, ξύστρα, χάρακας 40 cm, ορθογώνιο τρίγωνο, μοιρογνωμόνιο, σταθερός διαβήτης
3. 2 κάρβουνα, γόμα κάρβουνου
4. μαύρη σινική μελάνη, πένα
5. 24 ξυλομπογιές, ξηρά παστέλ, λαδοπαστέλ
6. ακουαρέλες, τέμπερες, 2 μαλακά και 2 σκληρά πινέλα Νο 6 και Νο 10, επίπεδη παλέτα ή πλαστικά άσπρα πιάτα μιας χρήσης, χαρτί κουζίνας ή πανάκι για σφούγγισμα του πινέλου, πλαστικό ποτήρι ή ένα μπουκαλάκι νερό
7. ψαλίδι, κόλλα, συρραπτικό

Για όποιο άλλο υλικό χρειαστεί στη συνέχεια, ενημερώνουμε από το προηγούμενο μάθημα. Η ύπαρξη και χρήση εργαστηρίου, εκτός των άλλων, συντελεί στην εξοικονόμηση των υλικών. Π.χ. μπορούμε να αγοράσουμε ένα κουτί κάρβουνα για όλους, ένα κουτί ξηρά παστέλ και λαδοπαστέλ μπορούν να χρησιμοποιηθούν ανά 4 μαθητές, να αντικαταστήσουμε τις ακουαρέλες και τις τέμπερες με πλαστικά χρώματα που θα μοιράζονται με κουτάλια στις παλέτες των μαθητών κτλ.

Προσπαθούμε να διευκολύνουμε την πρόσβαση των μαθητών σε ποικιλία υλικών. Εντούτοις, ο κάθε ένας πρέπει να έχει τα βασικά υλικά, αφού πολλές εργασίες ολοκληρώνονται στο σπίτι.

Η καλλιτεχνική εργασία στο σπίτι (μια-δυο ώρες εβδομαδιαία) δεν θα πρέπει να αντιμετωπιστεί από τους μαθητές ως υποχρέωση για το μάθημα των Εικαστικών, αλλά ως μια ευχάριστη και δημιουργική απασχόληση που μπορεί να αξιοποιεί τον ελεύθερο χρόνο τους, όχι μόνο στη σχολική αλλά και στη μετέπειτα ζωή τους.

I. Υλικά - Τεχνικές – Πειραματισμοί

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Επιδιώκουμε την εξοικείωση των μαθητών με τη χρήση διάφορων υλικών αλλά και την ενημέρωσή τους για τη χρησιμοποίηση των υλικών αυτών σε παραδοσιακά και καλλιτεχνικά έργα.

ΘΕΜΑ 1: Το σχέδιο και το χρώμα (6 ώρες και 1 ώρα εισαγωγή στο Τετράδιο)

Αρχικά γίνεται η διάκριση στις δυο κατηγορίες σχεδίου, ελεύθερο και γραμμικό και δίνουμε στοιχεία που θα βοηθήσουν τους μαθητές να έρθουν ένα ακόμα βήμα πιο κοντά στο αναπαραστατικό σχέδιο. Κατόπιν παρουσιάζονται βασικά υλικά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και από τους μαθητές. Μπορεί να γίνει επιλογή από αυτά και να εμβαθύνουμε σε όποια κρίνουμε απαραίτητο. Στα υπόλοιπα, οι μαθητές μπορούν να ανατρέχουν στο βιβλίο τους για τις πληροφορίες που θα χρειαστούν. Εκτός από το βασικό μπλοκ σχεδίου ή ακουαρέλας, προτείνεται να έχουν και ένα μικρότερο, απλό μπλοκ, με πολλά φύλλα, ώστε να το χρησιμοποιούν για σημειώσεις και προσχέδια, να δοκιμάζουν όλα τα υλικά, για να διαπιστώνουν τις δυνατότητές τους: τα μολύβια σε γραμμές και τόνους, το κάρβουνο με γραφή και άπλωμα με το χέρι, τη μελάνη με πένα σε γραμμές και με πινέλο στη δημιουργία ποικίλων τόνων με την αραιώσή της με νερό κτλ.

Η παρουσίαση στοιχείων ελεύθερου και γραμμικού σχεδίου κρίνεται απαραίτητη, ώστε το μάθημα με τα υλικά να μη στερηθεί της θεωρίας και μετατραπεί σε «συνταγολόγιο» τεχνικών. Το χρώμα παρουσιάζεται μόνο μέσα από πρακτικές και τεχνικές οδηγίες, αφού α. το θεωρητικό μέρος έχει αναλυθεί στο βιβλίο της Α΄ τάξης, β. οι δοκιμές των υλικών του χρώματος σε ελεύθερα θέματα αποτελούν προϋπόθεση για τις εργασίες στα επόμενα θεωρητικά μορφολογικά θέματα του βιβλίου.

ΘΕΜΑ 2: Το χαρτί και οι τεχνικές του (3 ώρες)

Το χαρτί επιλέγεται ως ένα εύχρηστο και βασικό υλικό για όλες τις Εικαστικές τέχνες.

Οι μαθητές καλούνται να βρουν και να φέρουν: πολύχρωμα χαρτιά περιτυλίγματος, χαρτοσακούλες, χαρτιά συσκευασίας, χαρτόκουτες, περιοδικά, εφημερίδες κ.ά. από το σπίτι τους (κουτιά από γάλα, χυμούς, φάρμακα, συσκευασίες κάποιου προϊόντος) ή από το σχολείο (συσκευασίες των φωτοτυπικών χαρτιών, παλαιούς φακέλους). Καλό θα ήταν να δοθούν τα χρονικά περιθώρια, ώστε να συγκεντρωθούν τα υλικά και στη συνέχεια ο καθένας να επιλέγει από αυτά. Η παρουσίαση των τεχνικών της χαρτοκοπτικής, της χαρτοδιπλωτικής, του χαρταετού και του παπιέ μασέ προσφέρει μια εναλλακτική πνευματική και δημιουργική απασχόληση, που μπορεί να αποδειχτεί χρήσιμη στην εξέλιξη των μαθητών και σε άλλους τομείς.

ΘΕΜΑ 3: Ψηφιδωτό - Γλυπτική με ξύλο (2 ώρες)

Παρουσιάζουμε το ψηφιδωτό, που έχει χρησιμοποιηθεί στη χώρα μας από την αρχαιότητα και με το οποίο οι μαθητές έρχονται σε επαφή κυρίως μέσα από τις εκκλησίες.

Έπειτα οι μαθητές θα γνωρίσουν παραδοσιακά και καλλιτεχνικά έργα που έχουν γίνει με ξύλο και θα πληροφορηθούν για τις τεχνικές και τις εφαρμογές αυτού του υλικού.

Για να γίνει το μάθημα σωστά, χρειάζεται να έχουν συγκεντρωθεί τα υλικά, ψηφίδες και ξύλα. Προτείνεται να ενημερώσουμε τους μαθητές γι' αυτό από την αρχή της σχολικής χρονιάς, όταν ακόμα πηγαίνουν εκδρομές, οπότε στις παραλίες κυρίως μπορούν να μαζέψουν άφθονο υλικό.

Επειδή οι τεχνικές αυτές χρειάζονται χρόνο και προσοχή για την αποφυγή ατυχήματος, οι μαθητές μπορούν να χωριστούν σε μικρές ομάδες, άλλοι να εργαστούν στο ψηφιδωτό και άλλοι στην ξυλογλυπτική δημιουργώντας ομαδικά ή ατομικά έργα.

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΞΟΝΕΣ ΤΟΥ Α.Π.Σ.

1ος.Υλικά και τεχνικές για σχέδιο και χρώμα: χαρτιά, μολύβια, κάρβουνο, γόμα, μελάνη, πένες, πενάκια (ραπτογράφοι), λεπτοί μαρκαδόροι, σχεδιαστικά όργανα: χάρακας (υποδεκάμετρο), τρίγωνα (ορθογώνιο ισοσκελές και ορθογώνιο ανισοσκελές), διαβήτη και μοιρογνομόνιο, ξυλομπογιές, παστέλ (ξηρά και λιπαρά ή λαδοπαστέλ), ακουαρέλες, τέμπερες, πειραματισμοί

2ος.Το ελεύθερο σχέδιο: α. Η διαδικασία που ακολουθούμε στο σχέδιο, β. Η τονική κλίμακα, γ. Μεγέθη - Αναλογίες - Κλίμακες, δ. Ο κánaβος

Το γραμμικό σχέδιο: α. Γεωμετρικές κατασκευές (ισόπλευρο τρίγωνο, τετράγωνο και πεντάγωνο εγγεγραμμένα σε κύκλο), β. Διακοσμητικά σχέδια με κύκλους, τόξα και ευθείες, γ. Γεωμετρική απόδοση στοιχείων από το περιβάλλον, δ. Σχεδίαση τρισδιάστατων σχημάτων

Το χρώμα: στη φύση, την αρχιτεκτονική, τη γλυπτική και τη ζωγραφική

3ος.Θέματα παραστατικά από μνήμης ή εκ του φυσικού, εξωπραγματικά, διακοσμητικά, μη παραστατικά, ελεύθερα

4ος.Ελεύθερο και γραμμικό σχέδιο, ζωγραφική

5ος. Παλαιολιθική τέχνη, Ελληνιστική τέχνη, Γοτθική τέχνη, Αναγέννηση: *Τσιμαμπούε (Φλωρεντίνος, 1240-1302), Λεονάρντο Ντα Βίντσι (Φλωρεντίνος, 1459-1519), Λουκάς Κράναχ (Γερμανός, 1472-1553), Ραφαήλ (Φλωρεντίνος, 1483-1520), Πήτερ Μπρέγκελ ο Πρεσβύτερος (Ολλανδός, 1525/30-69), Μπαρόκ: Πήτερ Πάουλ Ρούμπενς (Φλαμανδός, 1577-1640), Χάρμενζ Βαν Ριν Ρέμπραντ (Ολλανδός, 1606-69), 19ος αι.: Εντγάρ Ντεγκά (Γάλλος, 1834-1917), Πολ Σεζάν (Γάλλος, 1839-1906), Βίνσεντ Βαν Γκογκ (Ολλανδός, 1853-90), 20ός αι.: Εντβαρντ Μουνκ (Νορβηγός, 1863-1944), Ανρί Ματίς (Γάλλος, 1869-1954), Πιερ Αλμπέρ Μαρκέ (Γάλλος, 1875-1947), Καρλ Χόφερ (Γερμανός, 1878-1955), Φραντς Μαρκ (Γερμανός, 1880-1916), Πάμπλο Πικάσο (Ισπανός, 1881-1973), Μαξ Ερνστ (Γερμανός, 1891-1976), Ρενέ Μαγκρίτ (Βέλγος, 1898-1967), Ανρί Μισό (Βέλγος, 1899-1985), Κλας Όλντενμποργκ (Σουηδός-Αμερικανός, γεν. 1929), Εξω-ευρωπαϊκή τέχνη: Κατσουσίκα Χοκουσά (Ιάπωνας, 1760-1849), Χιροσίγκε (Ιάπωνας, 1797-1858), Λιανγκ Κάι (Κινέζος, γεν. 1250), Έλληνες καλλιτέχνες: Γιώργος Μπουζιάνης (Αθήνα, 1885-1959), Ηλίας Δεκουλάκος (Αθήνα, 1929-98)*

6ος.Ανάλυση έργων ως προς τη μορφή, το περιεχόμενο, τα υλικά και τις τεχνικές

ΔΙΑΡΚΕΙΑ - ΠΕΡΙΛΗΨΗ

1η ώρα: 1. Το σχέδιο

- 1.1.1. Το ελεύθερο σχέδιο α. Η διαδικασία που ακολουθούμε στο σχέδιο, β. Η τονική κλίμακα, γ. Μεγέθη - Αναλογίες - Κλίμακες, δ. Ο κánaβος
- 1.1.2. Τα υλικά του ελεύθερου σχεδίου και οι τεχνικές τους

- α. Το χαρτί, β. Τα μολύβια,

2η ώρα: γ. Το κάρβουνο, δ. Η μελάνη

3η ώρα: 1.2.1. Το γραμμικό σχέδιο

- 1.2.2. Τα υλικά για το γραμμικό σχέδιο
- 1.2.3. Γραμμικά σχέδια α. Γεωμετρικές κατασκευές, β. Διακοσμητικά σχέδια με κύκλους, τόξα και ευθείες γ. Γεωμετρική απόδοση στοιχείων από το περιβάλλον,

4η ώρα: δ. Σχεδίαση τρισδιάστατων σχημάτων

5η ώρα: 1.3.1. Το χρώμα

- 1.3.2. Τα υλικά του χρώματος και οι τεχνικές τους
- α. Οι ξυλομπογιές, β. Τα παστέλ

6η ώρα: γ. Οι ακουαρέλες (τα υδατοχρώματα), δ. Οι τέμπερες

7η ώρα: Παρουσίαση του Τετραδίου

Το σχέδιο και το χρώμα

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1η ώρα: Να μάθουν οι μαθητές να σχεδιάζουν απλές μορφές από μνήμης και εκ του φυσικού, νατουραλιστικά, με ποικιλία στους τόνους και προσοχή στα μεγέθη και τις αναλογίες.

2η ώρα: Να μάθουν για τα διάφορα υλικά σχεδίου και να τα χρησιμοποιήσουν σε σχέδια.

3η ώρα: Να μάθουν να χρησιμοποιούν με ευχέρεια σχεδιαστικά όργανα για να σχεδιάζουν διακοσμητικές και γεωμετρικές μορφές.

4η ώρα: Να μάθουν να σχεδιάζουν γεωμετρικά στερεά και περισσότερο σύνθετα σχήματα με τρεις διαστάσεις.

5η ώρα: Να μάθουν να χρησιμοποιούν ξυλομπογιές και παστέλ, ώστε να αποδίδουν σχεδιαστικά, τονικές και χρωματικές ποιότητες.

6η ώρα: Να μάθουν να χρησιμοποιούν με ευχέρεια δυο-τρεις διαφορετικές τεχνικές στις ακουαρέλες και τις τέμπερες.

7η ώρα: Να κατανοήσουν θέματα που αφορούν την οπτική αντίληψη και πέρα από τις πρακτικές εργασίες να μάθουν να απαντούν σε προφορικές και γραπτές εργασίες.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Αξιολογούμε: α) όλη την τάξη, β) κάθε μαθητή χωριστά ως προς: 1.τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον τους στην έρευνα και τον πειραματισμό με τα διάφορα υλικά και τις τεχνικές τους, 2.την ικανότητα να σχεδιάζουν ελεύθερα με το χέρι νατουραλιστικά αλλά και να χρησιμοποιούν με ευχέρεια σχεδιαστικά όργανα για να σχεδιάζουν γεωμετρικά σχήματα, στερεά, διακοσμητικά και θέματα από την πραγματικότητα, 3.τις πρωτοβουλίες και την προσπάθειά τους να επιλέξουν μέσα από τα υλικά ή και να τα αναμειξουν, ώστε να εκφραστούν σε δικιά τους έργα, 4.τα αποτελέσματα στη χρήση υλικών και τεχνικών.

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Επειδή τα υλικά είναι πολλά, αλλά θα ήταν καλό να έχουν όλοι οι μαθητές τη δυνατότητα να τα δοκιμάσουν, προτείνεται κάποια να τα έχει προμηθευτεί ο καθηγητής για όλους. Πχ κάρβουνα και γόμα κάρβουνου, μελάνη (ένα μπουκαλάκι ανά 4 μαθητές) και φτερά αντί για πένες, λεπτοί μαρκαδόροι (ένα κουτί ανά 4 μαθητές), ξηρά παστέλ (ένα κουτί ανά 4 μαθητές), ακουαρέλες (ένα κουτί ανά 4 μαθητές)

1η & 2η ώρα: ελεύθερα και γραμμικά σχέδια του Ντα Βίντσι, σκίτσα και σχέδια με μολύβι, κάρβουνο και μελάνη

3η & 4η ώρα: γραμμικά σχέδια

5η & 6η ώρα: έργα με ξυλομπογιές, παστέλ, ακουαρέλες και τέμπερες

7η ώρα: -

ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΤΗ: ένα μικρό μπλοκ σχεδίου (A5) με πολλά φύλλα για πρόχειρα σχέδια

1η & 2η ώρα: μπλοκ σχεδίου, μολύβια B, 4B, γόμα, ξύστρα, μαλακό πινέλο

3η & 4η ώρα: μπλοκ σχεδίου, μολύβια H, B, 4B, γόμα, ξύστρα, μαλακό πινέλο, χάρακας, ορθογώνιο τρίγωνο, μοιρογνωμόνιο, διαβήτη

5η ώρα: μπλοκ σχεδίου, μολύβι B, γόμα, ξύστρα, ξυλομπογιές, λαδοπαστέλ

6η ώρα: μπλοκ ακουαρέλας, τέμπερες, πινέλα

7η ώρα: μολύβι B, γόμα, ξύστρα, ξυλομπογιές, χάρακας, διαβήτη

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες, επιλέγουν ένα θέμα από αυτά που προτείνονται, οργανώνουν και πραγματοποιούν την εργασία με διάφορους τρόπους, ανάλογα με τις εμπειρίες και τα ενδιαφέροντά τους αλλά και με την αρωγή των καθηγητών τους άλλων ειδικοτήτων. Εμείς θα φροντίσουμε να παρουσιαστούν οι εργασίες σε κατάλληλο χρόνο, στο επόμενο μάθημα ή σε κάποια εκδήλωση του σχολείου.

ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ, ΜΟΥΣΙΚΗ, ΟΙΚΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (στο βιβλίο του μαθητή)

ΠΡΩΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΚΙΝΗΤΡΑ – ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Η αναφορά μας στη ζωγραφική των σπηλαιών και η διερεύνηση των αιτιών δημιουργίας της μπορούν να αποτελέσουν κίνητρο για τους μαθητές στο μάθημα για το σχέδιο.

Στα έργα της Παλαιολιθικής εποχής υπάρχει άρτια νατουραλιστική απόδοση των ζώων, η οποία στηρίζεται σε αυτό που βλέπει το μάτι και όχι σε αυτό που γνωρίζει το μυαλό. Θεωρείται ότι οι πρωτόγονοι έφτιαχναν αυτές τις εικόνες, γιατί πίστευαν ότι έτσι ασκούσαν κάποια δύναμη επάνω στο αντικείμενο της τέχνης τους, οπότε βοηθούσαν στο κυνήγι των ζώων. Στην εικόνα 1 του βιβλίου του μαθητή, εκτός από τα δυο άλογα, διακρίνονται αποτυπώματα ανθρώπινης παλάμης. Για να απαντήσουν οι μαθητές στην τρίτη ερώτηση του βιβλίου, μπορούμε να τους υποδείξουμε τις σοβαντισμένες επιφάνειες των τοίχων, τα μωσαϊκά ή τα ξύλινα δάπεδα, όπου πολλές φορές διακρίνουμε συγκεκριμένες φόρμες, μορφές και αντικείμενα.

2. Αναφερόμαστε στα δυο είδη σχεδίου (ελεύθερο - γραμμικό) χρησιμοποιώντας σχέδια του Ντα Βίντσι.

3. Στη συνέχεια μιλάμε για τη λειτουργία και τις δυνατότητες του ελεύθερου σχεδίου (γίνεται ελεύθερα με το χέρι, με αυτό αποδίδουμε κάτι, όπως το βλέπουμε, όπως το θυμόμαστε, όπως το φανταζόμαστε και όπως το νιώθουμε, οπότε κάθε σχέδιο εμπεριέχει την προσωπική εκδοχή του καλλιτέχνη για την εικόνα του κόσμου), διαχωρίζοντάς το σε νατουραλιστικό (η πραγματικότητα αναπαριστάνεται πειστικά) και αφαιρετικό (προβάλλονται μόνο τα στοιχεία που θεωρούνται σημαντικά).

4. Παρουσιάζουμε σύντομα τη διαδικασία που ακολουθούμε στο νατουραλιστικό σχέδιο, επισημαίνοντας ότι όταν παρατηρούμε τις φυσικές μορφές στο χώρο, πρέπει να μισοκλείνουμε τα μάτια μας, ώστε να ξεχωρίσουμε τα φωτεινά από τα σκιερά μέρη, να δούμε πιο σωστά τα επιμέρους μεγέθη και κυρίως τις τονικές σχέσεις των επιφανειών.

5. Εξηγούμε τι είναι η τονική κλίμακα (μια διαβάθμιση από τον πιο ανοικτό τόνο μέχρι τον πιο σκούρο) και σε τι μας βοηθάει (να μεταφράσουμε τις χρωματικές επιφάνειες που έχουν οι φυσικές μορφές σε τονικές σχέσεις, οπότε να παρουσιάσουμε πιο σωστά αυτές τις τονικές σχέσεις στο σχέδιό μας). Η αναφορά στις διάφορες τονικές κλίμακες (κλίμακα με πολλούς ή λιγότερους τόνους, με κοντινούς τόνους, με τόνους που περιορίζονται στο άσπρο-μαύρο κ.ά.) θα σχετιστεί με τα σχέδια στη σελίδα 10: Εικ.8. Το σχέδιο του Μπρέγκελ περιέχει απαλούς τόνους, δίνοντας έτσι μια διαδρομή στα μάτια μας να κινηθούν ανάμεσα στα μικρά και πολλά στοιχεία του και να νιώσουμε την ατμοσφαιρική του. Εικ.10. Το σχέδιο του Ρέμπραντ περιέχει λίγους κοντινούς τόνους, μεταφέροντάς μας μια γρήγορη ελεύθερη εντύπωση. Εικ.11. Το σχέδιο του Μουνκ περιορίζεται στα δυο άκρα της τονικής κλίμακας, δηλαδή άσπρο-μαύρο και χρησιμοποιώντας αυτή τη μεγάλη αντίθεση, μας μεταδίδει με τον καλύτερο τρόπο την αγωνία που νιώθει ο άνθρωπος που κραυγάζει.

ΣΤΟΧΟΣ: Να συσχετίσουν τις τονικές κλίμακες με τη μορφή και το νόημα των έργων.

6. Μπορούμε να τους απευθύνουμε την ερώτηση σχετικά με το πώς νομίζουν ότι διαμορφώνονται τα μεγέθη των σπιτιών μας (πόρτες, παράθυρα, δωμάτια), του σχολείου, των αντικειμένων που χρησιμοποιούμε (σχολικές τσάντες, στυλό, καρέκλα) κτλ. (οι διαστάσεις των χώρων και των αντικειμένων υπολογίζονται με βάση το ύψος του ανθρώπινου σώματος, 1.83μ.)

Το σχέδιο και το χρώμα

Επισημαίνουμε ως προς τον όρο μέγεθος, ότι στα σχέδια μπορούμε να κρατήσουμε τα ίδια μεγέθη με τα φυσικά αντικείμενα (νεκρή φύση) ή να τα μικρύνουμε (ανθρώπινη μορφή, τοπίο). Αποσαφηνίζουμε ότι ο όρος αναλογία είναι οι σχέσεις των μερών μιας μορφής μεταξύ τους και με το όλο. Τέλος, αναφέρουμε ότι στο σχέδιο χρησιμοποιούμε την κλίμακα, για να διαμορφώσουμε τα μεγέθη που θέλουμε διατηρώντας όμως τις αναλογίες τους.

ΣΤΟΧΟΣ: Να συσχετίσουν τις έννοιες μεγέθη, αναλογίες, κλίμακες με το σχέδιο και όλες τις κατασκευές.

7. Αναφερόμαστε στη χρησιμοποίηση του κνάβου για τη σχεδιαστική μεταφορά μιας εικόνας σε μεγέθυνση, σμίκρυνση ή παραμόρφωση.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν τον κνάβο, για να τον χρησιμοποιούν όποτε τους χρειαστεί.

8. Αναφερόμαστε στο χαρτί και τις διάφορες ποιότητές του, στα μαλακά μολύβια (B, 2B... 8B) που είναι κατάλληλα για το ελεύθερο σχέδιο. Διευκρινίζουμε ότι η άσπρη γόμα σβήνει μόνο τις γραμμές, ενώ για να ανοίξουμε τους τόνους, χρησιμοποιούμε τη μαλακή πλαστική γόμα για κάρβουνο.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1η. Να κάνουν μερικά σκίτσα ενός αντικειμένου (π.χ. φρούτο, βιβλίο, βάζο, παπούτσια) ή ό,τι άλλο θέλουν από μνήμης, επιδιώκοντας σωστά σχήματα, μεγέθη και αναλογίες. Έπειτα να σχεδιάσουν πιο προσεκτικά, ώστε το θέμα τους να αναγνωρίζεται και να χρησιμοποιήσουν τρεις τουλάχιστον τόνους, ώστε να αποδοθούν οι όγκοι και να δημιουργηθεί στο σχέδιο η αίσθηση των πραγματικών αντικειμένων. Στο σπίτι να προσπαθήσουν να σχεδιάσουν εκ του φυσικού, παρατηρώντας ένα αντικείμενο.

ΣΤΟΧΟΣ: Να προσχεδιάζουν και να σχεδιάζουν νατουραλιστικά με αυξανούσα ευχέρεια. Προτείνεται η 1η εργασία να ολοκληρωθεί στο σπίτι.

2η. Να χρησιμοποιήσουν τα στοιχεία άνθρωπος, σπίτι, δέντρο, με διαφοροποιημένες αναλογίες, ώστε να δημιουργήσουν μια εξωπραγματική σύνθεση. Π.χ. α. ο άνθρωπος μπορεί να στέκεται επάνω σε ένα σπίτι, σχεδιασμένο όπως ένα κουτί, και να κρατάει ένα δέντρο, β. επάνω στο δέντρο να βρίσκεται το σπίτι ενός ανθρώπου κτλ.

ΣΤΟΧΟΣ: Να αντιληφθούν το ρόλο που παίζουν οι σωστές ή οι εσκεμμένα λανθασμένες αναλογίες στην απόδοση και το νόημα του θέματος.

Προτείνεται η 2η εργασία να πραγματοποιηθεί στο σπίτι. Εναλλακτικά θα μπορούσε να γίνει πιο εύκολα με την τεχνική του κολάζ, βρίσκοντας κάποια από τα στοιχεία σε περιοδικά και συμπληρώνοντας με το σχέδιο.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Ο έλεγχος των εργασιών τους θα αποτελέσει κίνητρο, ώστε να εργάζονται και στο σπίτι να ολοκληρώνουν τις εργασίες αλλά και να δημιουργούν περαιτέρω. Παράλληλα ο έλεγχος συντελεί στην προβολή της εργασίας κάθε μαθητή και στη διαδικασία της κριτικής και του διαλόγου.

Διαπιστώνεται αν απέδωσαν τα θέματά τους σωστά ως προς τα μεγέθη και τις αναλογίες, αν χρησιμοποίησαν ποικίλους τόνους με τα μολύβια, αλλά και αν δημιούργησαν ένα πρωτότυπο εξωπραγματικό έργο.

Το σχέδιο και το χρώμα

ΚΙΝΗΤΡΑ – ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Τα ίδια τα υλικά (κάρβουνο και μελάνη) αλλά και οι εικόνες με σχέδια καλλιτεχνών μπορούν να γίνουν κίνητρο για τους μαθητές. Να τα δοκιμάσουν σε πρόχειρα φύλλα σχεδίου, να πειραματιστούν και να διερευνήσουν τις δυνατότητες του καθενός.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

3η. Το σημαντικό δεν είναι το έργο που θα σχεδιάσουν, αλλά να πειραματιστούν με το υλικό και να διαπιστώσουν τις δυνατότητές του, οπότε να καταλήξουν σε μορφές που ταιριάζουν με αυτό: λεπτές και χοντρές γραμμές και περιγράμματα, μεγάλες φόρμες με τονικές εναλλαγές, άπλωμα και σβήσιμο του κάρβουνου με το χέρι, γρήγορο σχέδιο.

4η. Τους δείχνουμε πώς δουλεύουμε τη μελάνη με πένα, φτερό, με την προέκταση που έχει το καπάκι στο μπουκαλάκι της, με μαλακό πινέλο και αραίωση με νερό, πώς μπορούμε να κάνουμε λεπτές και χοντρές ρυθμικές γραμμές, λεπτεπίλεπτα σημεία και σχήματα, έντονες μύτερες φόρμες και διάφανους τόνους και φόντο.

Προτείνεται να γίνουν κάποιες δοκιμές και με τα δυο υλικά στο σχολείο με την καθοδήγησή μας και έπειτα οι μαθητές να εργαστούν σε δικά τους σχέδια στο σπίτι.

ΣΤΟΧΟΣ: Να πειραματιστούν με διαφορετικά υλικά σχεδίου.

ΤΡΙΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Διαπιστώνεται ο βαθμός πειραματισμού και κατανόησης στη χρησιμοποίηση του κάρβουνου και της μελάνης σε ελεύθερα σχέδια.

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Ορίζουμε το γραμμικό σχέδιο (επειδή επιδιώκουμε να αποδώσουμε τα στοιχεία του σχεδίου με ακρίβεια, χρησιμοποιούμε σχεδιαστικά όργανα) και τις εφαρμογές του (δημιουργία εικόνων με εικαστικό χαρακτήρα - διακοσμητικά και γραφιστικά σχέδια ή τεχνικά - αρχιτεκτονικά, τοπογραφικά, μηχανολογικά, σχέδια βιομηχανικών αντικειμένων).

2. Παρουσιάζουμε τα κατάλληλα μολύβια για το γραμμικό (τα σκληρά H, 2H...6H), τα πενάκια (ραπιτογράφοι) για μελάνη, τους λεπτούς μαρκαδόρους και τα σχεδιαστικά όργανα: χάρακα (υποδεκάμετρο), τρίγωνα (ορθογώνιο ισοσκελές και ορθογώνιο ανισοσκελές), διαβήτη και μοιρογνωμόνιο.

3. Με τη βοήθεια του βιβλίου του μαθητή (σελ. 15), εξηγούμε πώς εγγράφουμε μέσα σε κύκλο ένα ισόπλευρο τρίγωνο (εξελίσσεται σε εξάγωνο), ένα τετράγωνο (οκτάγωνο) και ένα πεντάγωνο (δεκάγωνο).

4. Εξηγούμε πώς, αναπτύσσοντας αυτές τις γεωμετρικές κατασκευές, δημιουργούμε διακοσμητικά σχέδια με εφαρμογές στην αρχιτεκτονική, τη διακόσμηση εσωτερικών χώρων, τη γραφιστική κτλ.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν το ρόλο του σχεδίου, που εφαρμόζεται σε διάφορους τομείς και να αντιληφθούν τα μαθηματικά ως αρωγό των Εικαστικών.

Το σχέδιο και το χρώμα

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

5η.Θα ήταν σκόπιμο να παρουσιάσουμε στους μαθητές τον τρόπο που σχεδιάζουμε με διαβήτη τη μαργαρίτα ή αλλιώς «το λουλούδι της ζωής», που έχει και το συμβολικό νόημα της συνέχειας, της αλληπάλληλης γέννησης μέχρι το άπειρο, αφού από το ένα λουλούδι γεννιούνται άλλα και ούτω καθ' εξής: Ξεκινώντας με κέντρο ένα σημείο στην περιφέρεια ενός κύκλου και την ίδια ακτίνα γράφουμε κύκλο. Με κέντρο το σημείο που ο δεύτερος κύκλος τέμνει τον αρχικό, γράφουμε τον επόμενο κύκλο κ.ο.κ. Έπειτα τους προτρέπουμε να σκεφτούν τρόπους με τους οποίους μπορεί να αναπτυχθεί ένα τέτοιο σχέδιο. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν χάρακα και να ολοκληρώσουν με τόνους.

6η.Να επιλέξουν από τα θέματα: σκελετός (του ανθρώπου, των ζώων, ενός δέντρου, μιας βάρκας), μηχανή (με φανταστική ή νατουραλιστική απόδοση), ψάρια (σε ομάδες), βουνά, δέντρα. Να χωρίσουν το χαρτί σε δυο ίσα μέρη και να σχεδιάσουν το θέμα τους, στο ένα ελεύθερα με το χέρι βάζοντας και δυο-τρεις τόνους και στο άλλο με σχεδιαστικά όργανα και γεωμετρική απόδοση γραμμών και περιγραμμάτων. Καλό θα ήταν να τους δείξουμε πώς μπορεί να σχεδιαστεί π.χ. ένα ψάρι με διαβήτη ή ένα δέντρο με χάρακα.

Προτείνεται η 6η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

ΣΤΟΧΟΣ: Να χρησιμοποιούν με ευχέρεια γεωμετρικά όργανα για να σχεδιάζουν διακοσμητικά και θέματα από την πραγματικότητα.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Διαπιστώνεται ο βαθμός επιτυχίας στη χρήση των γεωμετρικών οργάνων και ο βαθμός πρωτοτυπίας των διακοσμητικών σχεδίων.

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1.Μπορούμε να δείξουμε στους μαθητές από κοντά έναν κύβο, έτσι ώστε να βλέπουν μόνο τη μια του πλευρά που είναι δισδιάστατη. Μετά μετακινούμε ελαφρώς τη θέση του κύβου, ώστε να συλλαμβάνουν οπτικά άλλες δυο πλευρές, συνειδητοποιώντας τον όγκο του αντικείμενου, δηλαδή την τρίτη διάσταση.

2.Μέσα από τις εικόνες του βιβλίου (σελ.17) παρουσιάζουμε την τρισδιάστατη σχεδιαστική απόδοση του κουτιού και του κυλίνδρου και ζητάμε από τους μαθητές να τα σχεδιάσουν στο μπλοκ σύμφωνα με τις οδηγίες.

ΣΤΟΧΟΣ: Να συνειδητοποιήσουν ότι με τα δισδιάστατα σχέδια μπορούμε να απεικονίσουμε τρισδιάστατα αντικείμενα.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

7η.Τους δίνουμε διάφορες ιδέες: να σχεδιάσουν έναν κύλινδρο μέσα σε έναν κύβο (άρα ο κύβος πρέπει να είναι διάφανος), μια σφαίρα μπροστά από μια πυραμίδα, έναν πεσμένο κύλινδρο επάνω σε ένα παραλληλεπίπεδο κτλ. Αφού κάνουν προσχέδια, για να βρουν πώς θα τοποθετήσουν τα σχήματα στο χαρτί τους, μπορούν να σχεδιάσουν ελεύθερα με το χέρι ή να χρησιμοποιήσουν σχεδιαστικά όργανα και τέλος να αποδώσουν τις τρεις διαστάσεις των στερεών με σκιαγράφιση.

Το σχέδιο και το χρώμα

8η. Μπορούν να θυμηθούν τα graffiti, στα οποία χρησιμοποιούνται τρισδιάστατα γράμματα ή να σχεδιάσουν με γράμματα που θυμίζουν γεωμετρικά στερεά (π.χ. γράμμα Α: πυραμίδα). Προτείνεται η 8η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.
ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν να σχεδιάζουν τρισδιάστατα σχήματα.

ΠΕΜΠΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Ο έλεγχος αφορά την απόδοση της τρίτης διάστασης.

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Κάνοντας μια εισαγωγή στο χρώμα, τους υπενθυμίζουμε ότι το χρώμα στη φύση υπάρχει χάρη στο φως. Με τη βοήθεια του βιβλίου του μαθητή (σελ. 18), αναφερόμαστε στα υλικά που χρησιμοποιούνται στις Εικαστικές τέχνες, είτε με το δικό τους χρώμα είτε με το χρωματισμό τους από τα υλικά χρώματα.

2. Παρουσιάζουμε τις ξυλομπογιές, τα ξηρά παστέλ, τα λαδοπαστέλ και τις τεχνικές τους. Παρατηρώντας τις εικόνες 31 και 32, καταλαβαίνουμε ότι ο Μπουζιάνης χρησιμοποιεί τις ξυλομπογιές με έναν ελεύθερο και εκφραστικό τρόπο. Χειρονομεί και σχεδιάζει διαμορφώνοντας το θέμα του, ενώ ταυτόχρονα χρωματίζει, εντάσσοντας ακόμα και την επιφάνεια του χαρτιού στο χώρο του έργου. Στο μαθητικό έργο βλέπουμε σχήματα με σαφή όρια γεμάτα με χρώματα.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν τις τεχνικές που εφαρμόζονται σε κάθε υλικό, ώστε να τις χρησιμοποιήσουν σε δικά τους έργα.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

9η & 10η. Να επιλέξουν ένα δικό τους θέμα και να το ζωγραφίσουν σε ένα φύλλο με ξυλομπογιές και σε άλλο φύλλο με παστέλ.

ΣΤΟΧΟΣ: Να χρησιμοποιούν διαφορετικά υλικά χρώματος στην απόδοση του ίδιου θέματος, ώστε μέσα από την τεχνική των υλικών να συνειδητοποιήσουν τα χαρακτηριστικά του καθενός.

Προτείνεται οι εργασίες να ολοκληρωθούν στο σπίτι.

ΕΚΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Διαπιστώνεται η εξοικείωση με το χρώμα και η εφαρμογή της τεχνικής των υλικών.

ΚΙΝΗΤΡΑ – ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Παρουσιάζουμε τις ακουαρέλες, τις τέμπερες και τις τεχνικές τους.

Το σχέδιο και το χρώμα

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν τις βασικές τεχνικές που εφαρμόζονται στις ακουαρέλες και τις τέμπρες, επισημαίνοντάς τους ότι ανάλογα με το θέμα επιλέγουμε και την τεχνική, ώστε να επινοήσουν και άλλες δικές τους και τελικά να επιλέξουν μέσα από όλες για τις δικές τους δημιουργίες.

Η ερώτηση στη σελίδα 22 μπορεί να απαντηθεί ως εξής: α.στην τεχνική με τις αραιωμένες τέμπρες εκμεταλλευόμαστε τη διαφάνεια και τη ρευστότητα του χρώματος που δημιουργούν ευαισθησία και ατμοσφαιρικότητα, β.στην τεχνική με αλληλοεπικαλυπτόμενες πινελιές, ο δυναμισμός στη χειρονομία και η χρησιμοποίηση του τυχαίου δημιουργούν κίνηση και εκφραστικότητα, γ.στην τεχνική με καλά αναμειγμένες τις τέμπρες στην παλέτα, χρωματίζουμε καθαρές και πλακάτες επιφάνειες, οπότε μπορούμε να έχουμε ένα καλά οργανωμένο αποτέλεσμα με σημασία στη λεπτομέρεια, δ.στην τεχνική με πάστα απλωμένη με πινέλο, σπάτουλα, ένα ξύλο ή απευθείας από το σωληνάριο, το ανάγλυφο αποτέλεσμα δίνει βάρος, ποικιλία στις χρωματικές ποιότητες και ζωντανεύει το έργο.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

11η & 12η. Να πειραματιστούν ελεύθερα με τις ακουαρέλες και τις τέμπρες, ζωγραφίζοντας με δυο-τρεις διαφορετικές τεχνικές είτε στο ίδιο έργο είτε σε διαφορετικά.

13η. Να δημιουργήσουν ένα προσωπικό έργο με μεικτή τεχνική, αναμειγνύοντας όποια από τα υλικά επιθυμούν και θεωρούν ότι είναι κατάλληλα ώστε να συμβάλουν στην εκφραστικότητα του έργου τους.

ΣΤΟΧΟΣ: Να πειραματιστούν με υλικά και τεχνικές και να εκφραστούν ελεύθερα.

Προτείνεται οι εργασίες να ολοκληρωθούν στο σπίτι.

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Προτείνεται να γίνει παρουσίαση του τετραδίου σε μια ξεχωριστή διδακτική ώρα. Να ενημερώσουμε τους μαθητές ότι χωρίζεται σε δυο μέρη: 1ο. με εργασίες όπου πρέπει να παρατηρήσουν, να σκεφτούν και να απαντήσουν προφορικά ή γραπτά, 2ο. με δημιουργικές εργασίες.

Στο βιβλίο του καθηγητή, στο τέλος κάθε κεφαλαίου αναλύονται οι σχετικές με το κάθε θέμα εργασίες του τετραδίου. Ο διδάσκων θα πρέπει να επιλέξει τη στιγμή που θα εξηγήσει τις εργασίες στους μαθητές, ζητώντας τους κατόπιν να τις πραγματοποιήσουν στην τάξη ή στο σπίτι.

1ο μέρος - Εργασίες αντίληψης

1η.Εργασία παρατήρησης και αντίληψης οπτικών ψευδαισθήσεων

Μπορούμε να εισαγάγουμε τους μαθητές στο θέμα των οπτικών ψευδαισθήσεων μιλώντας τους για κάποια γνωστά φαινόμενα: τα είδωλα μέσα στον καθρέφτη, την ηχώ στον ανοιχτό και άδειο χώρο, τη σκιά μας που μας ακολουθεί όταν έχει ήλιο, τα άστρα που φαίνονται ακίνητα, το τοπίο που μας φαίνεται ότι κινείται γύρω μας όταν ταξιδεύουμε με πλοίο, την αίσθηση ότι όλα περιστρέφονται γύρω μας όταν στριφογυρίζουμε στο ίδιο σημείο και μετά σταματήσουμε, την εικόνα του φεγγαριού τη νύχτα στο συννεφιασμένο ουρανό που μοιάζει να μετακινείται ανάμεσα στα σύννεφα... Προτρέπουμε τους μαθητές να συγκεντρώσουν το βλέμμα τους σε κάθε μια από τις εικόνες που δημιουργούν οπτικές ψευδαισθήσεις και να πουν τι βλέπουν. Θα καταλάβουν ότι το σχέδιο έχει τη δυνατότητα να παρουσιάζει πράγματα που δε φαίνονται με την πρώτη ματιά.

Εικ.1. Στην πιο γνωστή γεωμετρική ψευδαίσθηση, του Γερμανού κοινωνιολόγου και ψυχιάτρου

Franz Carl Müller-Lyer (1889), τα δυο οριζόντια τμήματα είναι ισομήκη, αλλά το επάνω με τα βέλη προς τα έξω φαίνεται μικρότερο από το κάτω με τα βέλη προς τα μέσα. **Εικ.2.** Αν εστιάσουμε στο κέντρο του κύκλου και μετακινήσουμε το κεφάλι μας μπροστά και πίσω, βλέπουμε τους δυο κύκλους να κινούνται ο ένας δεξιόστροφα και ο άλλος αριστερόστροφα, εξαιτίας της διαφορετικής φοράς των επαναλαμβανόμενων μικρών σχημάτων. **Εικ.3.** Στην «Αιώρηση 2» του Γιαπωνέζου καλλιτέχνη Hajime Ouchi (1977), όταν μετακινούμε το βλέμμα μας δεξιά-αριστερά, βλέπουμε μια περιοχή με πλάγιες γραμμές (κλίση +45 ή -45 μοίρες) να αιωρείται επάνω από τις υπόλοιπες περιοχές που περιέχουν γραμμές αντίθετης κλίσης. **Εικ.4.** Όταν μετακινούμε αφηρημένα το βλέμμα μας μέσα στο «Σπινθηροβόλο Πλέγμα» του Γερμανού ψυχολόγου Hermann (1870), εμφανίζονται γκριζα σημάδια μέσα στα λευκά κυκλάκια. **Εικ.5.** Ο ανορθόδοξος σχεδιασμός και η φωτοσκίαση χωρίζουν το αντικείμενο (impossible object) σε δυο κομμάτια: επάνω βλέπουμε μια πύλη και κάτω τρεις κολόνες. **Εικ.6.** Η οπτική ψευδαίσθηση που χρησιμοποιήθηκε επάνω στον τοίχο του κτιρίου περιγράφηκε πρώτη φορά από τον Γερμανό ψυχολόγο Munsterberg (1894): οι οριζόντιες παράλληλες γραμμές δείχνουν συγκλίνουσες, με κατεύθυνση η μια δεξιά, η επόμενη αριστερά, εξαιτίας της μετατόπισης των κατακόρυφων μαύρων ορθογωνίων. **Εικ.7.** Στην «Ημιτονοειδή Καμπύλη» του Ross H. Day (1991), όλα τα κάθετα ευθύγραμμα τμήματα είναι ισομήκη, αλλά εκείνα που βρίσκονται στις κορυφές της καμπύλης δείχνουν πολύ μακρύτερα. **Εικ.8.** Για καλύτερο αποτέλεσμα, παρατηρούμε το σχέδιο, που στηρίζεται στο «Φαινόμενο» του Σουηδού νευρολόγου Edouard Claparede (1904), μέσα από ένα στενό σωλήνα, π.χ. ένα φύλλο χαρτιού τυλιγμένο ρολό: εξαιτίας της διάταξης των ασπρόμαυρων στιγμάτων, βλέπουμε δυο ανάγλυφους κύκλους. **Εικ.9.** Στην «Αιώρηση 1» του Ouchi, όταν μετακινούμε το βλέμμα μας δεξιά-αριστερά, βλέπουμε τον κεντρικό δίσκο να αποκόπτεται και να προβάλλεται μπροστά από το υπόλοιπο σχέδιο που τον περιβάλλει. **Εικ.10.** Το σχέδιο στηρίζεται στον «Κύβο» του Σουηδού κρυσταλλογράφου Louis Albert Necker (1832): η λανθασμένη σχεδίαση της μιας κατακόρυφης κολόνας τη φέρνει μπροστά, με αποτέλεσμα να μας παραπλανεί. **Εικ.11.** Στο «Τρίγωνο» του Ιταλού ψυχολόγου Gaetano Kanizsa (1976), τα τρία τρίγωνα που έχουν περικυβεί από τους τρεις μαύρους δίσκους μας βοηθούν να δούμε ένα άσπρο τρίγωνο. Οι γραμμές που διακόπτονται, σαν να ανήκουν σε ένα τρίγωνο κρυμμένο πίσω από το άσπρο, ενισχύουν την ψευδαίσθηση, χωρίς ωστόσο να είναι απαραίτητες. **Εικ.12.** Το σύνολο με τους κύβους στηρίζεται και αυτό στον «Κύβο» του Necker: τα μαύρα επίπεδα φαίνονται από επάνω (σαν καπάκια του κύβου), ενώ όταν το γυρίσουμε λίγο πλάγια, αλλάζει η οπτική γωνία μας και τα μαύρα επίπεδα φαίνονται μπροστά. Η εξήγηση είναι ότι, όταν δυο γραμμές διασταυρώνονται, το σχέδιο δε δίνει κάποιο στοιχείο σχετικά με το ποια είναι μπροστά και ποια είναι πίσω. Αυτό είναι που κάνει την εικόνα διφορούμενη, γιατί μπορεί να ερμηνευτεί με δυο εναλλακτικούς τρόπους: είτε ο κύβος είναι στραμμένος προς τη μια πλευρά και κάτω, είτε προς την άλλη πλευρά και επάνω.

2η.Διερεύνηση έργων του Πικάσο ως προς τα υλικά και τις τεχνικές. Ο Πικάσο στη διαδρομή του πρωτοποριακού έργου του χρησιμοποίησε πολλά διαφορετικά υλικά.

Εικ.1. «Αυτοπροσωπογραφία»: μολύβι με διασταυρωμένες και παράλληλες γραμμές, **Εικ.2.** «Νεκρή φύση»: τέμπερα με αναμειγμένες και καθαρές πινελιές, **Εικ.3.** «Ο κόκορας»: λαδοπαστέλ με περιγράμματα και γραμμές, **Εικ.4.** «Καθισμένη γυναίκα»: τέμπερα απλωμένη στις μεγάλες επιφάνειες, γραμμές με παστέλ για τονισμό κάποιων σημείων και λεπτές γραμμές με μαύρη μελάνη που προσδίδουν ιδιαίτερο χαρακτήρα στο έργο, **Εικ.5.** «Κεφάλι αγοριού»: μελάνη με πινέλο,

Το σχέδιο και το χρώμα

Εικ.6.«Η οικογένεια του Ναπολέοντα III»: Ξηρά παστέλ επάνω σε έγχρωμο χαρτί, ημιτελές έργο.
3η.Ανάλυση έργων για την κατανόηση του ρόλου των μεγεθών στο νόημά τους. Για κάθε έργο που θέλουμε να εξετάσουμε, πρέπει να θέτουμε στους μαθητές ερωτήσεις που θα τους βοηθούν να διαμορφώσουν και κατόπιν να παρουσιάσουν τα δικά τους συμπεράσματα.

Εικ.2.Μαγκρίτ: Τι δωμάτιο βλέπουμε; Ποια αντικείμενα δεν έχουν κανονικό μέγεθος σε σχέση με το χώρο; Πώς συνδέονται αυτά τα αντικείμενα με το υπνοδωμάτιο; (η χτένα, το σαπούνι, το πινέλο ξυρίσματος συνδέονται με την πρωινή τουαλέτα μας, ενώ το ποτήρι πιθανόν με τη βραδινή δίψα). Γιατί υπάρχουν αυτές οι υπερβολές στην εικόνα; (ίσως επειδή ο χώρος μαζί με τα χρηστικά αυτά αντικείμενα παρουσιάζονται μέσα από το όνειρο και την ψυχανάλυση - Φρόιντ)

Εικ.3.Τσιμαμπούε: Πού τοποθετείται η Παναγία; Πόσο χώρο της εικόνας καταλαμβάνει; Γιατί κυριαρχεί με το μέγεθός της; (η καθαρά θρησκευτική θεματολογία επιβάλλει την ανάδειξη της Βρεφοκρατούσας Παναγίας σε έναν πίνακα με πολλές μορφές).

Εικ.4.Κράναχ: Πώς μπορούμε να συσχετίσουμε το σχήμα και μέγεθος του πίνακα με τη γυναικεία μορφή και το μικρό έρωτα; Γιατί το κεφάλι της γυναίκας είναι μικρότερο από ό,τι θα έπρεπε; (έτσι φαίνεται πανύψηλη και όμορφη στα μάτια μας). Πώς λειτουργεί ο στενόμακρος κορμός του δέντρου μέσα στο έργο; (δημιουργεί χώρο, βοηθάει την ισορροπία της μορφής που ακουμπάει επάνω του σαν να ήταν ανάγλυφο σε αρχαίο ναό και επιτείνει την καθετότητα του πίνακα).
Εικ.5.Ολντενμουργκ: Πού είναι τοποθετημένο το γλυπτό μανταλάκι; Τι σχέση έχει το μέγεθος του γλυπτού με το κτίριο και με τους ανθρώπους που περνάνε κοντά; (το μανταλάκι μπροστά στον ουρανοξύστη δείχνει μικρό, ενώ δίπλα στον άνθρωπο δείχνει υπερμέγεθες). Μήπως τελικά το σχήμα του γλυπτού είναι μια ανθρώπινη μορφή, σαν αρχαίο τοτέμ, που κυριαρχεί στο χώρο; Πώς θα νιώθαμε, αν περνούσαμε από κοντά του; Μήπως ανατρέπει τις σχέσεις - αναλογίες του ανθρώπου με το περιβάλλον του; Τελικά ένα τέτοιο γλυπτό μας κάνει να αναρωτιόμαστε για την αισθητική του αξία ή για το συμβολικό του νόημα;

2ο μέρος - Εργασίες εφαρμογής

13η.Ενώ κατά τη διαδικασία δημιουργίας ενός έργου προηγείται το σχέδιο, ζητάμε από τους μαθητές να σχεδιάσουν τις βασικές γραμμές του έργου βλέποντάς το ολοκληρωμένο.

14η.Το αστέρι της Βεργίνας αποτελείται από 8 μεγάλες ακτίνες και ενδιάμεσα 8 μικρότερες. Οι μεγάλες ξεκινούν από ένα μικρό κύκλο στο κέντρο και καταλήγουν σε ένα μεγάλο, ενώ οι μικρότερες ξεκινούν από έναν ενδιάμεσο κύκλο και καταλήγουν σε έναν κύκλο κατά έναν πόντο μικρότερο από το μεγάλο. Κάθε ακτίνα σχηματίζεται στη βάση της από έναν κύκλο ίσο με τον εσωτερικό μικρό κύκλο και δυο ευθείες που ξεκινούν από την κορυφή της και εφάπτονται στον κύκλο της βάσης.

15η.Αν στα γυρίσματα των γραμμών, καμπύλων ή τεθλασμένων, φέρουμε κατακόρυφες γραμμές και σκιαγραφήσουμε ελαφραίνοντας σταδιακά τον τόνο, θα προκύψει η αίσθηση του τρισδιάστατου.

16η.Για να συνεχίσουν το σχέδιο του δέντρου, θα πρέπει να παρατηρήσουν τον τρόπο που σχεδιάζονται τα κλαδιά και οι διακλαδώσεις τους (κάποια περνούν κάτω από κάποια άλλα).

17η.Να αρχίσουν από την αναγνώριση των στοιχείων, να σκεφτούν κάποια ιστορία που μπορεί να τα συνδέει και να την παρουσιάσουν σχεδιαστικά, προσθέτοντας ό,τι θέλουν.

18η.Στα σχέδια του Πικάσο βλέπουμε μια διαδρομή του σχεδίου: από ένα σκίτσο, σε σχέδια επεξεργασμένα με διάφορους τρόπους (με πλάσιμο των όγκων, με σχηματοποίηση, αφαιρετικά) και κατάληξη σε ένα αφαιρετικό σχέδιο μόνο με γραμμή.

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΞΟΝΕΣ ΤΟΥ Α.Π.Σ.

1ος.Χαρτιά και χαρτόνια, τεχνικές χρησιμοποίησης του χαρτιού: 1.χαρτοπολτός - γλυπτική, 2.χειροποίητο χαρτί, 3.χαρτοκοπτική, 4.χαρτοδιπλωτική, 5.χαρταετός, 6.κολάζ, 7.επιτοίχια και ολόγλυφα γλυπτά, 8.παπιέ μασέ

2ος.Ζωγραφική επιφάνεια, δισδιάστατα - τρισδιάστατα έργα, σύνθεση, χώρος

3ος.Θέματα διακοσμητικά, από τη φύση, από την παράδοση, από τη μοντέρνα τέχνη, μη παραστατικά, ελεύθερα

4ος.Καλλιτεχνικές και παραδοσιακές κατασκευές με χαρτί, επιτοίχια και ολόγλυφα έργα με χαρτί

5ος,20ός αι.: *Ανρί Ματίς (Γάλλος, 1869-1954), Πάμπλο Πικάσο (Ισπανός, 1881-1973), Κουρτ Σβίτερς (Γερμανός, 1918-1947), Ρόμπερτ Ράουσενμπεργκ (Αμερικανός, 1925-2008), Νίκι Ντε Σαν Φαλ (Γαλλίδα, 1930), Σάνγκ-Αχ Τσόι (Κορεάτης, γεν.1971), Έλληνες καλλιτέχνες: Γιώργος Σηφιανός (Χανιά, γεν. 1952), Παραδοσιακές κινεζο-ιαπωνικές τέχνες*

6ος.Προτιμήσεις, κρίσεις

ΔΙΑΡΚΕΙΑ – ΠΕΡΙΛΗΨΗ

1η ώρα: 2.1. Η ιστορία του χαρτιού

2.2. Ανακύκλωση και χειροποίητο χαρτί

2.3. Το χαρτί σε παραδοσιακές καλλιτεχνικές δημιουργίες

2η & 3η ώρα: 2.4. Το χαρτί στα καλλιτεχνικά έργα

2.5. Προτάσεις για κατασκευές με χαρτιά και χαρτόνια

2.6. Το παπιέ μασέ

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1η ώρα: Να μάθουν οι μαθητές για το χαρτί και τις παραδοσιακές καλλιτεχνικές δημιουργίες από χαρτί, ώστε να τις εντάξουν δημιουργικά στις δικές τους ασχολίες.

2η & 3η ώρα: Να μάθουν κάποιους τρόπους με τους οποίους έχει χρησιμοποιηθεί το χαρτί ως κατασκευαστικό υλικό καλλιτεχνικών έργων (εκτός από τη χρήση του ως χρωματικής επιφάνειας), ώστε να κατανοήσουν καλύτερα τις μοντέρνες εκφάνσεις των Εικαστικών τεχνών και να πειραματιστούν με το χαρτί δημιουργώντας τα δικά τους έργα.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Αξιολογούμε: α) όλη την τάξη, β) κάθε μαθητή χωριστά ως προς: 1.τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον τους στην προσέγγιση καλλιτεχνικών και παραδοσιακών έργων για τις τεχνικές του χαρτιού, 2.την ικανότητα να πειραματιστούν με το χαρτί ως κατασκευαστικό υλικό, 3.την προσπάθειά τους να κόψουν, να διπλώσουν και να κολλήσουν το χαρτί για να φτιάξουν δισδιάστατα και τρισδιάστατα έργα, 4.τα αποτελέσματα και την πρωτοτυπία των έργων τους.

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Επειδή χρειαζόμαστε πολλά διαφορετικά χαρτιά και χάρτινες συσκευασίες, θα πρέπει να έχουμε ζητήσει από τους μαθητές να φέρει ο καθένας από κάτι, να τα μαζέψουμε όλα εμείς, ώστε να επιλέξει μετά ο καθένας τι θα χρησιμοποιήσει: 1.τετράγωνα χρωματιστά χαρτιά κανσόν λεπτά, τετράγωνα χαρτιά γλασέ, 2.χαρτιά γλασέ, ριζόχαρτα, 3.χρωματιστά χαρτιά κανσόν, γλασέ, γκοφρέ, οντουλέ, διάφορα χαρτιά και χαρτόνια από συσκευασίες προϊόντων, χάρτινες σακούλες, κουτιά και οποιοδήποτε άλλο χαρτί, σελίδες από περιοδικά

1η ώρα: δείγματα από διάφορα χαρτιά, χάρτινες γιρλάντες και φαναράκια από την Κίνα,

Το χαρτί και οι τεχνικές του

2η & 3η ώρα: μεγάλα χαρτόνια για ομαδικά έργα

ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΤΗ: ένα μικρό μπλοκ σχεδίου (A5) με πολλά φύλλα για πρόχειρα σχέδια

1η ώρα: ψαλίδι, κόλλα, υλικά για χαρταετό: τρία ίσα πηχάκια από ελαφρύ ξύλο, χάρτινες α-ερόκολλες, σπάγκος από λινάρι, κόλλα στικ, σφυρί, πρόκα, ψαλίδι

2η & 3η ώρα: μπλοκ σχεδίου, μολύβι B, γόμα, ξύστρα, χάρακας, μπλοκ ακουαρέλας, τέμπερες, πινέλα, χοντρό χαρτόνι για βάση, ψαλίδι και κόλλα

ΠΡΩΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΚΙΝΗΤΡΑ

1. Με τη βοήθεια δυο μαθητών μπορούμε να διακοσμήσουμε την τάξη με διακοσμητικές χάρτινες γιρλάντες και φαναράκια από την Κίνα (είναι φτηνά και τα βρίσκουμε στα μεγάλα σούπερ μάρκετ) ή να κολλήσουμε στα παράθυρα χαρτοκοπτικά διακοσμητικά που είναι πολύ εύκολο να φτιάξουμε.

ΣΤΟΧΟΣ: Να εισαγάγουμε τους μαθητές στο κλίμα της ασιατικής διακοσμητικής χειροτεχνίας και να δείξουμε την αξία της διαφάνειας του ασιατικού χαρτιού.

2. Μπορούμε να παρουσιάσουμε στους μαθητές δείγματα από διάφορα χαρτιά, να τα δουν, να τα πιάσουν και να καταλάβουν τις διαφορές στην ποιότητα και τη χρήση τους.

ΣΤΟΧΟΣ: Να αντιληφθούν το χαρτί ως μέσο δημιουργίας έργων.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Η χαρτοκοπτική είναι αρκετά εύκολη και μπορούμε να την παρουσιάσουμε γρήγορα κόβοντας σχήματα σε ένα λεπτό χαρτί διπλωμένο μερικές φορές (γλασέ, ριζόχαρτο).

2. Η χαρτοδιπλωτική είναι πιο δύσκολη, γι' αυτό θα πρέπει να δείξουμε σταδιακά μια κατασκευή, ζητώντας από τους μαθητές να κάνουν ταυτόχρονα ό,τι και εμείς. Εύκολες κατασκευές είναι το κουτί και ο ανεμόμυλος, από τα διπλώματα του οποίου προκύπτουν πολλά άλλα τρισδιάστατα πολυεδρικά στερεά (ενδεικτική παρουσίαση στο Τετράδιο Εργασιών, σελ.23). Επίσης, μπορούν να κατασκευαστούν διάφορα πουλιά και ζώα. Επειδή ο χρόνος που προβλέπεται δεν επαρκεί, μια κατασκευή origami, με παράλληλη πληροφόρηση για sites στο Internet που δίνουν σχεδιαγράμματα για κατασκευές, θα βοηθούσε αυτούς που θα ενδιαφερθούν να ασχοληθούν περισσότερο.

Αποσπάσματα από άρθρο «Η ιδιοφυής χαρτοδιπλωτική», Τάσος Καφαντάρης, εφημερίδα Το ΒΗΜΑ, 10/4/05, από την ιστοσελίδα στο ίντερνετ

http://tovima.dolnet.gr/print_article.php?e=B&f=14436&m=H03&aa=1

Λέγεται origami και ανθεί στην Ιαπωνία εδώ και αιώνες. Ωστόσο η κατασκευή σχημάτων από χαρτί έκρυβε τελικά πολύ σοβαρά επιστημονικά μυστικά. Απλώς χρειαζόταν μια ιδιοφυΐα όπως ο Erik Demaine για να αποκαλυφθούν. Το 1797, μόλις λίγα χρόνια μετά τη Γαλλική Επανάσταση, εκδόθηκε στην Ιαπωνία ένα παράξενο εικονογραφημένο βιβλίο. Ήταν το «Hiden Senbazuru Orikata», το «ευαγγέλιο» αυτού που αναγνωρίζεται σήμερα διεθνώς με τον όρο «origami» (από το ori που σημαίνει «διπλώνω» και το kami που σημαίνει «χαρτί»). Ήταν δηλαδή ένας οδηγός κατασκευής σχημάτων από χαρτί, μια πανάρχαια όσο και αγαπητή ενασχόληση των Ιαπώνων. Στα επόμενα χρόνια το βιβλίο διαδόθηκε ταχύτατα και μέσω των ναυτικών έφτασε στη Δύση, όπου προσηλύτισε νέους και γέροντες στη μαγική χαρτοτεχνία. Ψήγματα αυτής της μαγείας νιώσαμε όλες οι «προ αυτοκόλλητου» γενιές, όταν ντύναμε τα εξώφylla των τετραδίων και των σχολικών βιβλίων μας διπλώνοντας μπλε κόλ-

Το χαρτί και οι τεχνικές του

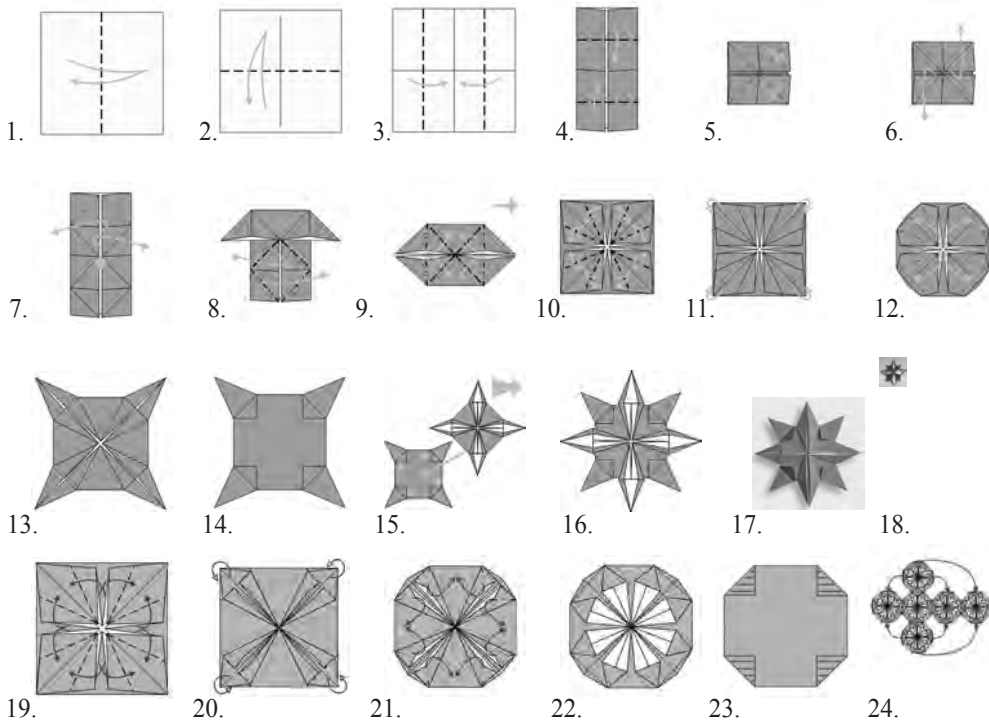
λες χαρτιού. Ακόμη περισσότερο τη νιώσαμε όταν φτιάξαμε τις πρώτες μας σαΐτες και μάθαμε αεροδυναμική στοχεύοντας συμμαθητές και συμμαθήτριες. Αλλά, φευ, η επιβολή της τάξης στην αίθουσα από τον δάσκαλο ψαλίδιζε πρόωρα το άνοιγμα των φτερών μας στην αεροδιαστημική...

Τέτοιο πρόβλημα δεν αντιμετώπισε ποτέ ο Αμερικανός Erik Demaine. Ο λόγος ήταν ότι δεν κάθησε ποτέ του σε σχολικό θρανίο! Την εκπαίδευσή του είχε αναλάβει ο πατέρας του, Martin, ένας χρυσοχόος και υαλοουργός που ζούσε ταξιδεύοντας από Πολιτεία σε Πολιτεία στις ΗΠΑ. Ο Erik έμαθε από μικρός τα μυστικά του origami και δίπλωσε και ξεδίπλωσε εκατοντάδες χάρτινα ζωάκια, φυτά και κτίρια. Πολύ γρήγορα εντρυφήσε στα βιντεοπαιχνίδια, ύστερα στον προγραμματισμό των υπολογιστών και τελικά στα μαθηματικά. Φθάνοντας στη μεσήλικη ηλικία των... δώδεκα ετών, πέρασε από ειδικές εξετάσεις και έπεισε το Πανεπιστήμιο Dalhousie του Χάλιφαξ, στη Νέα Σκωτία, να τον δεχθεί ως φοιτητή στο Τμήμα Μαθηματικών και Πληροφορικής. Στα είκοσι χρόνια του - το 2002 - τελείωσε το διδακτορικό του και έγινε ο νεότερος καθηγητής στην ιστορία του φημισμένου MIT. Το 2003 χαρακτηρίστηκε και επισήμως «ιδιοφυΐα», κερδίζοντας το σχετικό βραβείο McArthur. Ως σήμερα, σε μια ακαδημαϊκή διαδρομή μόλις τριών ετών, έχει ήδη δημοσιεύσει 100 εργασίες στα πεδία της υπολογιστικής γεωμετρίας, της συνδυαστικής θεωρίας παιγνίων, των δομών δεδομένων και της θεωρίας γραφημάτων. Αν ήδη έχετε σχηματίσει την αντίληψη ότι αυτό το παιδί-θαύμα γαλουχήθηκε με την άποψη ότι τα πάντα στη ζωή και στο Σύμπαν ολόκληρο είναι ένα ατέλειωτο παιχνίδι... μάλλον δεν πέφτετε έξω. Χαρακτηριστικό της οικογενειακής αυτής κουλτούρας των Demaine είναι ότι ο μέντορας και πατέρας του διάβασε με ανάλογο ενδιαφέρον τα μαθήματα που σπούδαζε ο γιος του ως φοιτητής και συνέγραψε μαζί του 43 επιστημονικές εργασίες. Σήμερα είναι υπεύθυνος του εργαστηρίου φυσικών γυαλιών του MIT, όπου φοιτά και ο γιος του. Ωστόσο η μεγαλύτερη κοινή περιπέτεια πατέρα και γιου παρέμεινε η παλιά τους ενασχόληση με το origami. Το 1998, σε συνεργασία με τη δρ Anna Lubiw του Πανεπιστημίου του Οντάριο, απέδειξαν μαθηματικά ότι οποιοδήποτε σχήμα μπορεί να φτιαχτεί από διπλωμένο χαρτί και από μία και μόνη γραμμή κοπής. Οποιοδήποτε γλυπτές επιφάνειες μπορούν να «τυλιχτούν σε μια κόλλα χαρτί» και να καταλήξουν απολύτως επίπεδες.....

Το ίδιο σχεδόν θέμα, αλλά με μονοδιάστατα σχήματα, ήταν το αντικείμενο της διδακτορικής διατριβής του Erik. Συγκεκριμένα, το θέμα του ξεδιπλώματος του «μέτρου του ξυλοργού»: οι μαθηματικοί είχαν φθάσει στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν διατάξεις μιας τεθλασμένης γραμμής - όπως είναι το γνωστό μας ζύλινο μέτρο - που κλειδώνουν και δεν επιτρέπουν το ξεδίπλωμα. Μπορεί να ακούγεται περίεργο να νοιάζεται κανείς για κάτι τέτοιο, αλλά θα καταλάβατε τη σημασία του αν σκεφθείτε τους ρομποτικούς βραχίονες που ξεδιπλώνονται από την οροφή ενός διαστημικού λεωφορείου και κινούνται για να το επισκευάσουν ή έναν πανάκριβο δορυφόρο που φθάνει στην επιθυμητή τροχιά και πρέπει να ξεδιπλώσει τα παραφερνάλιά του και να ανοίξει κεραιές και ηλιοσυλλέκτες για να λειτουργήσει. Ε, λοιπόν, οι φοβεροί Demaine απέδειξαν - μαζί με τον δρ Gunter Rote του Ελεύθερου Πανεπιστημίου του Βερολίνου - ότι όλοι οι βραχίονες μπορούν να ξεδιπλωθούν! Η ανακάλυψή τους αυτή προκάλεσε ρίγη συγκίνησης στη... φαρμακοβιομηχανία. Ο λόγος ήταν ότι το ίδιο αυτό πρόβλημα απασχολούσε τους επιστήμονες που πασχίζουν εδώ και χρόνια να βρουν το μηχανισμό αναδίπλωσης των πρωτεϊνών. Οι πρωτεΐνες απαρτίζονται από «κορδόνια» αμινοξέων, τα οποία τείνουν να αναδιπλώνονται σε πολύπλοκες μορφές καθώς στριμώχνονται μέσα στα κύτταρα. Αυτές οι μορφές είναι που καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη βιοχημική συμπεριφορά κάθε πρωτεΐνης. Αν οι φαρμακοβιομηχανίες μπορούσαν να αποκρυπτογραφήσουν την κάθε μορφή διπλώματος, θα μπορούσαν και να σχεδιάσουν πρωτεΐνες με καθαρά θεραπευτική δράση.....

Αν όλα αυτά δεν σας πείθουν για την παιδαγωγική αξία του origami, μάθετε ότι ο Erik διδάσκει τα μυστικά του και στους φοιτητές αρχιτεκτονικής του MIT. Αν εξ ολοκλήρου γλυπτές επιφάνειες - όπως η Αφροδίτη της Μήλου - μπορούν να ξεδιπλωθούν και να ξαναδιπλωθούν με μια κόλλα χαρτί, γιατί τα κουτιά που ζούμε δεν μπορούν να μελετηθούν με τον ίδιο τρόπο; Και αν ούτε κι αυτό δεν μπορεί να σας πείσει να διπλώσετε με τα παιδιά σας μια σαΐτα, σκεφθείτε τουλάχιστον ότι όλοι οι ψυχολόγοι συμφωνούν πως η «χαρτοδιπλωτική» δρα θεραπευτικά, διδάσκει την αρμονία και χαρίζει δεξιότητα στα δάχτυλα, ευκινησία στα μάτια και υψηλή αντίληψη. Οπ, συγγνώμη, διακόπτω γιατί η κόρη μου θέλει να κάνει αυτό το άρθρο... σαΐτα!

Το χαρτί και οι τεχνικές του

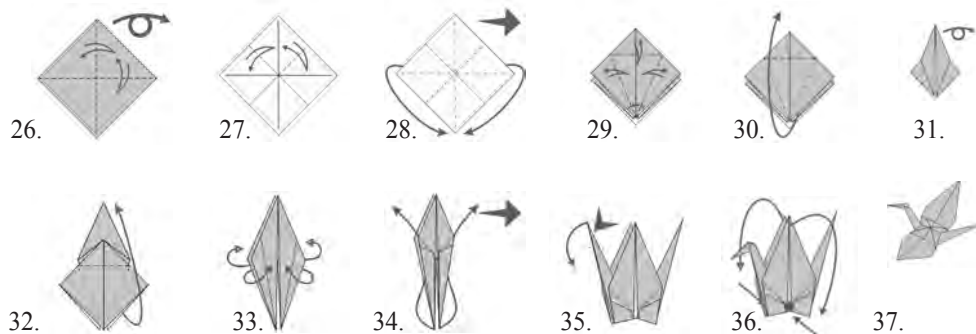

Στα σχεδιαγράμματα 1-16 βλέπουμε την κατασκευή αστεριού με 4 ακτίνες και στη συνέχεια με 8 ακτίνες.

Για να φτιάξουμε το εξάεδρο της εικόνας 25, αρχίζουμε με τα ίδια διπλώματα (1-9) και συνεχίζουμε σύμφωνα με τα σχεδιαγράμματα 19-24.

25.

38.

39.

Στα σχεδιαγράμματα 26-37 παρουσιάζεται η κατασκευή ενός γερανού, παραδοσιακού γιαπωνέζικου origami (Εικ.38). Στην εικόνα 39 βλέπουμε το σχέδιο που δημιουργείται με τα διπλώματα. Κάθε origami προέρχεται από ένα παρόμοιο γεωμετρικό σχέδιο απλό ή πολύπλοκο.

Το χαρτί και οι τεχνικές του

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1η. Να φτιάξουν μια διακοσμητική γιρλάντα με χαρτοκοπτική, διπλώνοντας και κόβοντας σχήματα σε στενόμακρα (φάρδος μέχρι 10 εκ.) χρωματιστά χαρτιά γλασέ.

Προτείνεται η 1η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

2η. Προτείνεται τα origami να γίνουν στην τάξη με την καθοδήγησή μας. Όταν ολοκληρωθεί η κατασκευή, ζητάμε από τους μαθητές να την ξεδιπλώσουν και να την ξαναφτιάξουν, ώστε να συνειδητοποιήσουν τα διπλώματα και να μπορούν να τα επαναλάβουν στο σπίτι τους.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν να κόβουν και να διπλώνουν το χαρτί.

ΔΕΥΤΕΡΗ & ΤΡΙΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Οι μαθητές παραδίδουν τις γιρλάντες και τα origami και βοηθάμε να διακοσμήσουν με αυτά την τάξη, ώστε να βιώσουν τη διακοσμητική λειτουργία της τέχνης.

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Μέσα από τις εικόνες των καλλιτεχνικών έργων του βιβλίου τους, όπου το χαρτί χρησιμοποιείται κατασκευαστικά και όχι ως ζωγραφική επιφάνεια, παρουσιάζουμε τους διάφορους τρόπους κατασκευής τους, ζητώντας παράλληλα από τους μαθητές να εκφράσουν και να εξηγήσουν την προτίμησή τους για κάποιο έργο.

ΣΤΟΧΟΣ: Να προβληματιστούν σχετικά με τους πειραματισμούς των μοντέρνων καλλιτεχνών και ως προς τα υλικά, ώστε να δώσουν ιδιαίτερη σημασία σε αυτά.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

3η. Να επεξεργαστούν ένα από τα θέματα: έδαφος-δέντρα-φυτά-λουλούδια, γη-ζώα, ουρανός-πουλιά, θάλασσα-ψάρια, σχεδιάζοντας επάνω σε χρωματιστά χαρτιά, κόβοντας, συνθέτοντας και κολλώντας τα επάνω σε χαρτί. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν χρωματιστά χαρτιά κανσόν, οντουλέ, χαρτιά και χαρτόνια συσκευασίας κτλ.

Μπορούμε να αναθέσουμε κάθε θέμα σε ομάδα 2-4 μαθητών ή σε όλη την τάξη να φτιάξει ένα μεγάλο έργο: αναθέτουμε σε μικρές ομάδες να σχεδιάσουν και να κόψουν τα επιμέρους σχήματα, βοηθάμε να τα συνθέτουν ωραία επάνω σε ένα μεγάλο χαρτόνι και τέλος τα κολλάμε.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν να «ζωγραφίζουν» με χαρτιά.

4η. Να φτιάξουν ένα έργο είτε χωρίς θέμα, ασχολούμενοι με τη σύνθεση των σχημάτων και των χρωμάτων, είτε επάνω σε ένα θέμα (π.χ. άνθρωπος, όνειρο) χρησιμοποιώντας κυρίως σελίδες από περιοδικά. Τους εξηγούμε ότι θα επιλέξουν τις σελίδες με κριτήριο το χρώμα τους ή την εικόνα που θέλουν να χρησιμοποιήσουν. Μπορούν να συμπληρώσουν και με άλλα χαρτιά από συσκευασίες προϊόντων, χάρτινες σακούλες, κουτιά και οποιοδήποτε άλλο χαρτί μπορούν να βρουν.

ΣΤΟΧΟΣ: Να βρίσκουν υλικά για δημιουργικές εργασίες μέσα από τα καθημερινά πράγματα και να πειραματίζονται με αυτά.

Προτείνεται η 4η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

5η. Τα επιτοίχια γλυπτά μπορούν να δημιουργηθούν ατομικά ή ομαδικά από όσους το επιθυμούν.

Το χαρτί και οι τεχνικές του

Στα διπλανά σχέδια παρουσιάζονται τρόποι με τους οποίους μπορεί το χαρτί να αποκτήσει τρεις διαστάσεις.

6η. Να φτιάξουν μια τρισδιάστατη χάρτινη κατασκευή, που μπορεί να στηρίζεται όπως τα γλυπτά ή να κρέμεται από ένα σχοινάκι. Μπορεί να γίνει με κόλλημα διαφόρων χαρτιών, να χρησιμοποιηθεί χαρτοπολτός ή η τεχνική του παπιέ μασέ.

ΣΤΟΧΟΣ: Να καταλάβουν τις πλαστικές και γλυπτικές ιδιότητες του χαρτιού.

Προτείνεται η 6η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

Διαθεματική εργασία: «Οι άνθρωποι και το χαρτί»

Στις διαθεματικές εργασίες συνδέουμε το θέμα των Εικαστικών με άλλα μαθήματα της τάξης, με τέτοιο τρόπο ώστε οι μαθητές, σε ομάδες, να διερευνήσουν διάφορους σχετικούς τομείς. Βοηθάμε στη δημιουργία των ομάδων, ανάλογα με τις δυνατότητες και τα ενδιαφέροντά τους, δίνουμε αρκετό χρόνο (2-3 εβδομάδες), συγκεντρώνουμε τις εργασίες και σε κατάλληλο χρόνο φροντίζουμε για τη σωστή παρουσίασή τους σε χώρο όπου θα προσεγγίζονται από όλη τη μαθητική κοινότητα. Η ανάπτυξη στο βιβλίο του μαθητή μπορεί να λειτουργήσει ως μοντέλο και στη συνέχεια να γίνουν όποιες διαφοροποιήσεις είναι αναγκαίες.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ

Μπορούμε να εκθέσουμε τις κατασκευές των μαθητών, για να δουν όλοι τα έργα τους και να τα σχολιάσουν.

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

2ο μέρος - Εργασίες εφαρμογής

19η. Να κόψουν χρωματιστά χαρτιά ανάλογα με τα σχήματα του σχεδίου και να τα κολλήσουν επάνω σε αυτό. Μπορούν να δουλέψουν μόνο με δυο χρώματα, με ένα συμπληρωματικό ζευγάρι, με θερμά ή ψυχρά χρώματα ή να το φτιάξουν πολύχρωμο. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν χρωματιστά χαρτιά κανσόν, σελίδες από περιοδικά ή να χρωματίσουν ένα φύλλο με τέμπερες και να κόψουν από αυτό.

20ή. Τα σχεδιαγράμματα για την κατασκευή κουτιού και ανεμόμυλου origami δίνονται για να βοηθήσουν τους μαθητές στην κατασκευή τους. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι τα σχεδιαγράμματα βοηθούν τους αρχάριους, οι οποίοι αργότερα, όταν εξοικειωθούν με τις βασικές κινήσεις στο δίπλωμα, μπορούν να δοκιμάσουν μόνοι τους να διπλώσουν και να φτιάξουν δικές τους κατασκευές.

21η. Οι οδηγίες για την κατασκευή χαρταετού δίνονται για να βοηθήσουν στην κατασκευή του. Προτείνεται να φτιάξουν ένα μικρό χαρταετό, προσέχοντας περισσότερο τη διακόσμησή του.

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΞΙΟΝΕΣ ΤΟΥ Α.Π.Σ.

1ος. Υλικά για ψηφιδωτό: ψηφίδες από φυσικά υλικά (βότσαλα, μάρμαρο, κοράλλι, ημιπολύτιμοι λίθοι, κοχύλια) ή κατασκευασμένα (κεραμίδι, γυαλί), επίπεδη ή κοίλη επιφάνεια ως βάση, συγκολλητική ουσία (κονίαμα: είδος λάσπης, τσιμέντο, κεριά, γύψος)

Ξύλο, ξυλογλυπτική: α.αβαθής (ελαφρύ, επιφανειακό σκάλισμα), β.ανάγλυφη (το φόντο σκαλίζεται και βαθαίνει για να εμφανιστούν οι όγκοι των μορφών), γ.περίοπτη (σκαλίζονται όλες οι πλευρές του ξύλου)

2ος. Σύνθεση σε δισδιάστατα και τρισδιάστατα έργα

3ος. Θέματα από τη φύση, από την παράδοση, από εξω-ευρωπαϊκούς πολιτισμούς, από τη μοντέρνα τέχνη, μη παραστατικά, ελεύθερα

4ος. Ψηφιδωτό, γλυπτική με ξύλο, σχέδιο

5ος. **Αρχαία Αίγυπτος, Αρχαία Ελλάδα, Ελληνιστική τέχνη, Ρωμαϊκή τέχνη, Βυζαντινή τέχνη, 19ος αι.: Αντόνιο Γκάουντι (Ισπανός, 1852-1926), 20ός αι.: Κωνσταντίν Μπραγκούζι (Ρουμάνος, 1876-1956), Πάμπλο Πικάσο (Ισπανός, 1881-1973), Μαρκ Σαγκάλ (Ρώσος, 1889-1985), Εξω-ευρωπαϊκή τέχνη: Αφρικανική τέχνη, Προκολομβιανοί πολιτισμοί της Αμερικής, Κινεζική τέχνη, Ιαπωνική τέχνη, Ελληνική λαϊκή τέχνη**

6ος. Σύγκριση έργων τέχνης με έργα λαϊκής τέχνης

ΔΙΑΡΚΕΙΑ - ΠΕΡΙΛΗΨΗ

1η ώρα: 3.1. Το ψηφιδωτό

3.2. Τα ψηφιδωτά και η ιστορία τους

3.3. Κατασκευή ψηφιδωτού

3.4. Η γλυπτική με το ξύλο στην ιστορία των πολιτισμών

3.5. Η ξυλογλυπτική στην ελληνική παράδοση

3.6. Η τεχνική της ξυλογλυπτικής

2η ώρα: Εργασίες

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1η ώρα: Να μάθουν οι μαθητές για την τέχνη και την τεχνική του ψηφιδωτού και να γνωρίσουν τη γλυπτική με το ξύλο μέσα από τη λαϊκή μας παράδοση και τα έργα άλλων λαών και εποχών, ώστε να συνδέσουν τέχνες του παρελθόντος και της παράδοσης με τη σημερινή καλλιτεχνική δημιουργία.

2η ώρα: Να έρθουν ακόμα πιο κοντά με το ψηφιδωτό και τη γλυπτική με το ξύλο, επιλέγοντας τα υλικά και δημιουργώντας.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Αξιολογούμε: α) όλη την τάξη, β) κάθε μαθητή χωριστά ως προς: 1.τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον τους στις συγκρίσεις έργων τέχνης με έργα λαϊκής τέχνης, 2.την ικανότητα να αντιληφθούν τη διαφορά τέχνης και τεχνικής, 3.την προσπάθειά τους να φέρουν υλικά και να μάθουν να φτιάχνουν ψηφιδωτά και ξυλόγλυπτα, 4.τα αποτελέσματα στη χρήση υλικών και τεχνικών

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ

ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΤΗ: ένα μικρό μπλοκ σχεδίου (A5) με πολλά φύλλα για πρόχειρα σχέδια

1η ώρα: μπλοκ σχεδίου, μολύβι Β, άσπρη ξυλομπογιά, γόμα, ξύστρα, χάρακας, μπλοκ ακουαρέλας, τέμπερες, πινέλα

2η ώρα: Ανάλογα με το έργο που θα επιλέξει κάθε μαθητής να δημιουργήσει, τα υλικά χωρίζονται σε δυο ομάδες: 1.σκληρό χαρτόνι ή ξύλο για βάση, βότσαλα και όστρακα της θά-

Ψηφιδωτό - Γλυπτική με ξύλο

λασσας, χαλίκια, σπασμένα κομμάτια από πλακάκια ή κεραμικά, κουμπιά, καπάκια και άλλα μικρά αντικείμενα, πηλός που στεγνώνει μόνος του, μαχαίρι, ατλακόλ, τέμπερες, πινέλα 2.σκληρό χαρτόνι ή ξύλο για βάση, μικρά ξυλαράκια, οδοντογλυφίδες, σπίρτα, ξύλινα καλαμάκια, ροκανίδια, κομμάτι ξύλο MDF, φλούδα από πεύκο, ευκάλυπτο ή ελιά, κλαδιά, ρίζες, ατλακόλ, κοπίδι ξυλογλυπτικής, καρφιά, σφυρί

ΠΡΩΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Μέσα από το βιβλίο εισάγουμε τους μαθητές στο ψηφιδωτό. Η απάντηση στην ερώτηση «γιατί χρησιμοποιήθηκε το ψηφιδωτό» (με αυτή την τέχνη εκμεταλλευόμαστε ένα υλικό, την πέτρα, που υπάρχει άφθονο γύρω μας, επενδύουμε επιφάνειες σε κτίρια και σε περιβάλλοντες χώρους, που γίνονται έτσι πιο στεγανές, οι ψηφίδες δεν καταστρέφονται εύκολα, οπότε και οι ψηφιδωτές παραστάσεις διατηρούνται στο χρόνο) θα τους πληροφορήσει για τη χρηστική αξία αυτής της τέχνης.

2. Συνεχίζουμε με τη γλυπτική του ξύλου. Μιλάμε για τα ξύλινα έργα της Αιγύπτου και της Αρχαίας Ελλάδας. Θέτουμε την ερώτηση «γιατί κάποια διασώθηκαν στην Αίγυπτο αλλά όχι στην Ελλάδα;» (προστατεύτηκαν από το ξηρό κλίμα μέσα στους τάφους και τις πυραμίδες). Προχωράμε στην ξυλογλυπτική που χρησιμοποιήθηκε και αναδείχτηκε ιδιαίτερα στη χριστιανική εκκλησία, με τα περίφημα τέμπλα και τις άλλες κατασκευές. Στη συνέχεια παρουσιάζουμε έργα των ιθαγενών της αμερικανικής ηπείρου, της αφρικανικής και της ιαπωνικής τέχνης, για να καταλήξουμε στη μοντέρνα τέχνη.

3. Ανοίγουμε ένα καινούριο θέμα για την παράδοση και τη λαϊκή τέχνη και μιλάμε για την ξυλογλυπτική και τα ωραία χρηστικά αντικείμενα που φτιάχνουν οι λαϊκοί τεχνίτες στη χώρα μας.

ΣΤΟΧΟΣ: Να ενεργοποιηθούν στις δυο τέχνες-τεχνικές μαθαίνοντας διάφορες εφαρμογές τους.

Αποσπάσματα από άρθρο «Αγγελική Χατζημιχάλη: Με πάθος για την τέχνη, με πίστη ακατάλυτη για την Ελλάδα», Εύη Ολυμπίτου, εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, 19/10/99, από την ιστοσελίδα στο ίντερνετ <http://ta-nea.dolnet.gr/>

«Όταν το 1909 ο Νικόλαος Πολίτης προσδιόρισε τόν τον πρώτο τόμο του περιοδικού «Λαογραφία» τόν αντικείμενο της νεαρής τότε επιστήμης, συμπεριέλαβε στα λαογραφικά φαινόμενα την κατοικία, τα ενδύματα, τα διάφορα επαγγέλματα και την καλλιτεχνία. Στην πραγματικότητα, όμως, οι μελέτες που δημοσιεύονταν ήταν κυρίως φιλολογικές, εμμένοντας στα «μνημεία του λόγου», ενώ ο υλικός πολιτισμός δεν συγκέντρωνε το ενδιαφέρον των λαογράφων της εποχής. Έτσι, όταν το 1925 η Αγγελική Χατζημιχάλη εξέδωσε τόν πρώτο της βιβλίο με τίτλο «Ελληνική Λαϊκή Τέχνη. Σκύρος», παρουσίασε ένα νέο αντικείμενο μελέτης της λαογραφίας: τή λαϊκή χειροτεχνική δημιουργία ή, όπως τή αποκαλούσε η ίδια στον πρόλογο, τή «λαϊκή εφαρμοσμένη τέχνη» αλλά και μία νέα ερευνητική οπτική, τή εθνολογική. Σ' αυτό, όπως και στα επόμενα έργα της, η μέθοδός της βασίζεται στην επιτόπια έρευνα, τόν αυτοψία και τή παρατήρηση... Τήν ενδιαφέρουν εξίσου η αστική και η αγροτική τέχνη, η οικοτεχνία και η εργαστηριακή παραγωγή. Εξετάζει στις μελέτες της τις επιδράσεις ξένων στοιχείων (ευρωπαϊκών και ανατολικών) στο γούστο και τήν τεχνική των ντόπιων τεχνιτών και των πελατών τους. Αναγνωρίζει, επίσης, κοινά στοιχεία στην τέχνη των βαλκανικών λαών και τα αποδίδει στην εμπορική επικοινωνία και στις μετακινήσεις των πληθυσμών. Η θεωρητική της προσέγγιση εκφράζει σε μεγάλο βαθμό τις αναζητήσεις και τους προβληματισμούς που κυριαρχούσαν στο κοινωνικό πνευματικό περιβάλλον

Ψηφιδωτό - Γλυπτική με ξύλο

από το οποίο προερχόταν και στο οποίο ζούσε. Επηρεασμένη από το πνευματικό κλίμα της εποχής του Μεσοπολέμου – στην οποία άλλωστε ανήκε και η ίδια –, αλλά και από τις απόψεις των επιστημόνων λαογράφων, προβάλλει τα «εθνικά» χαρακτηριστικά του λαϊκού πολιτισμού και αναζητεί την εθνική ταυτότητα στη λαϊκή δημιουργία και στον παραδοσιακό τρόπο ζωής των αγροτικών κοινωνιών. Η ιδεολογική της αφετηρία είναι όμως διαφορετική, καθώς η οπτική της δεν θεμελιώνεται στην επίμονη αναζήτηση της συνέχειας με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Χωρίς να αρνείται ότι κάθε νέα μορφή έχει οπωσδήποτε σχέση με το παρελθόν, επιδιώκει την προβολή του «νεότερου πολιτισμού», όπως η ίδια τον αποκαλεί. Παράλληλα, προτάσσει τον παιδαγωγικό ρόλο της λαϊκής τέχνης και υποστηρίζει ότι η διαφύλαξη και η προβολή της θα μπορούσε να αποτελέσει «παράγοντα εθνικής προόδου και ευημερίας». Η κίνηση για τη λαϊκή τέχνη είναι, κατά την άποψή της, «μία κίνηση που γεφυρώνει, σα να πούμε, τις κοινωνικές τάξεις με την ιδέα της λαϊκής ψυχής και μία διαμαρτυρία κατά της νοσησαρχίας, του κοσμοπολιτισμού και της βιομηχανοποίησης του κόσμου». Έτσι παίρνει τις αποστάσεις της από τις εθνορομαντικές αντιλήψεις που τροφοδότησαν το ενδιαφέρον για τον λαϊκό πολιτισμό κατά τον 19ο αιώνα, ενώ υποστηρίζει ότι παρόμοιες απόψεις «εμπόδισαν την αντικειμενική λύση των προβλημάτων της λαϊκής τέχνης, γιατί όσοι εργάστηκαν με τις αντιλήψεις αυτές υποχρεώθηκαν να σχηματίσουν από πριν θεωρίες σύμφωνα με τις αντιλήψεις τους, που οι μελέτες τους έπειτα οι συνθετικές είχαν σκοπό να τις επαληθεύσουν». Αντιλαμβάνεται τη λαϊκή τέχνη ως προϊόν συλλογικής δημιουργίας, ως διαδικασία εξελισσόμενη στο χρόνο, με τοπικές ιδιαιτερότητες που προσδιορίζονται από γεωγραφικούς, κοινωνικούς, ιστορικούς, οικονομικούς, ιδεολογικούς παράγοντες. Στο κείμενό της για τη λαϊκή τέχνη, που δημοσιεύθηκε το 1931 μαζί με τις μελέτες της για το Ρουμλούκι, το Τρίκερι και την Ικαρία, ορίζει η ίδια το αντικείμενο του ενδιαφέροντός της: «Λαϊκή διακοσμητική τέχνη είναι η αντικειμενική έκφραση και εκδήλωση του καλλιτεχνικού συναισθήματος μianής ομαδικής ψυχής, που εξαρτάται από τις συνθήκες της ομάδας, από τη δημιουργημένη τεχνική παράδοση και στενοσυνδέεται με πραχτικούς σκοπούς, χωρίς όμως να παραμελεί και σκοπούς που δεν έχουν σχέση αποκλειστική με την υλική ζωή».

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Προτείνουμε να σχεδιάσουν τα βασικά στοιχεία ενός τοπίου και έπειτα να χρωματίσουν τα μέρη του τοποθετώντας δίπλα-δίπλα μικρές πινελιές από χρώμα με το πινέλο, σαν ψηφίδες. Εναλλακτικά μπορούν, αφού σχεδιάσουν το θέμα, να χωρίσουν κάθε σχήμα σε μικρές ψηφίδες, μαλακά με το μολύβι, ώστε να ξέρουν πού να τοποθετήσουν στη συνέχεια την πινελιά με το χρώμα.

ΣΤΟΧΟΣ: Να «ζωγραφίσουν» ένα ψηφιδωτό.

Προτείνεται η εργασία να ολοκληρωθεί στο σπίτι.

ΠΡΟΣΟΧΗ: Να χωρίσουμε τους μαθητές σε ομάδες, ανάλογα με το είδος του έργου που θα επιλέξουν να ασχοληθούν (ψηφιδωτό ή ξυλογλυπτική) στο επόμενο μάθημα, ζητώντας τους να φέρουν τα σχετικά υλικά (βλέπε παρακάτω).

ΔΕΥΤΕΡΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ

Ελέγχεται η ικανότητα των μαθητών να χειριστούν ζωγραφικά το ψηφιδωτό.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1η ομάδα: να φτιάξουν ένα ψηφιδωτό με διάφορα υλικά (βότσαλα και όστρακα της θάλασσας, χαλίκια, σπασμένα κομμάτια από πλακάκια ή κεραμικά, κουμπιά, καπάκια και άλλα μι-

Ψηφιδωτό - Γλυπτική με ξύλο

κρά μεταλλικά αντικείμενα), ελεύθερα, χωρίς σχέδιο, βασισμένο κυρίως στη σύνθεση των υλικών. Έτσι, πρώτα κάνουν την επιλογή των υλικών, μετά τη σύνθεση, τοποθετώντας τα επάνω στη βάση και έπειτα τα κολλούν (2η εργασία του βιβλίου).

2η ομάδα: να φτιάξουν ένα ψηφιδωτό με διάφορα υλικά (βότσαλα και όστρακα της θάλασσας, χαλίκια, σπασμένα κομμάτια από πλακάκια ή κεραμικά, κουμπιά, καπάκια και άλλα μικρά μεταλλικά αντικείμενα) αφού προηγουμένως σχεδιάσουν ένα θέμα επάνω στη βάση. Στη συνέχεια να βρουν ποια υλικά ταιριάζουν στο θέμα τους, να τα τοποθετήσουν και να τα κολλήσουν (2η).

3η ομάδα: να φτιάξουν ψηφίδες από πηλό που στεγνώνει μόνος του: α.απλώνουμε τον πηλό, β.τον χαράσσουμε με μαχαίρι με κάθετες γραμμές, ώστε να δημιουργηθούν μικρά τετραγωνάκια, γ.με τις τέμπερες χρωματίζουμε διαφορετικό χρώμα ανά λωρίδα, δ.όταν στεγνώσει, κόβουμε τις ψηφίδες (3η).

4η ομάδα: να σχεδιάσουν ένα θέμα (γεωμετρικό ή από τη φύση) και χρησιμοποιώντας τις ψηφίδες από πηλό, να φτιάξουν ένα ψηφιδωτό (3η).

5η ομάδα: να φτιάξουν μια σύνθεση που να βασίζεται στην επιλογή υλικών από ξύλο (μικρά ξυλαράκια, οδοντογλυφίδες, σπέρτα, ξύλινα καλαμάκια, ροκανίδια κ.ά.), κολλώντας τα επάνω στη βάση (4η).

6η ομάδα: να σχεδιάσουν ένα θέμα επάνω στη βάση και να γεμίσουν όλα τα σχήματα του σχεδίου κολλώντας επάνω υλικά από ξύλο (μικρά ξυλαράκια, οδοντογλυφίδες, σπέρτα, ξύλινα καλαμάκια, ροκανίδια κ.ά) (4η).

7η ομάδα: επάνω σε ένα κομμάτι ξύλο MDF ή μια φλούδα από πεύκο, ελιά ή ευκάλυπτο να σκαλίσουν μια ανάγλυφη μορφή (πρόσωπο, πουλί, λουλούδι, καράβι) ή ένα ελληνικό παραδοσιακό μοτίβο. Τα έργα από τις φλούδες μπορούν να κρεμαστούν όλα μαζί επάνω σε ένα επίπεδο ξύλο (5η).

8η ομάδα: να κατασκευάσουν μια μορφή (ζώο, άνθρωπο) σκαλίζοντας, χρωματίζοντας και συναρμολογώντας κλαδιά ή ρίζες δέντρου (6η).

ΣΤΟΧΟΣ: Να εργαστούν με διάφορα υλικά και να δημιουργήσουν ομαδικά.

Αφού δοθούν οι κατευθύνσεις από τον καθηγητή και οι μαθητές ξεκινήσουν τις εργασίες τους, προτείνεται να τις ολοκληρώσουν στο σπίτι.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ

Μπορούμε να εκθέσουμε τις κατασκευές των μαθητών, για να δουν όλοι τα έργα τους και να τα σχολιάσουν.

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

2ο μέρος - Εργασίες εφαρμογής

22η. Το εικονιζόμενο ψηφιδωτό από την αρχαία Νικόπολη της Πρέβεζας θα σταθεί αφορμή για το χάρτινο ψηφιδωτό τους. Ο χώρος επάνω στον οποίο θα φτιάξουν το ψηφιδωτό είναι σκούρος, ώστε όταν θα κολληθούν οι ψηφίδες, να φαίνεται γύρω τους ο αρμός και να δημιουργηθεί έτσι η εντύπωση που δίνει το πραγματικό ψηφιδωτό.

α.Να σχεδιάσουν με άσπρη ξυλομπογιά ένα-δυο στοιχεία από τη φύση (ζώα, πουλιά, ψάρια, φυτά, δέντρα κτλ.), β.να κόψουν ψηφίδες από χρωματιστά χαρτιά κανσόν (1x1 cm περίπου), γ.επιλέγοντας το χρώμα, να τοποθετήσουν τις ψηφίδες σταδιακά γεμίζοντας κάθε σχήμα και έπειτα να τις κολλούν. Τους επισημαίνουμε ότι θα κολλήσουν ψηφίδες παντού, στα σχήματα και το φόντο.

II. Εφαρμοσμένες τέχνες

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Επιδιώκουμε να αντιληφθούν οι μαθητές την παρουσία της τέχνης στην καθημερινή μας ζωή, μέσα από τις εφαρμογές της.

ΘΕΜΑ 1: Διακόσμηση εσωτερικών χώρων - Σκηνικά (2 ώρες)

Επειδή η διακόσμηση εσωτερικών χώρων και η σκηνογραφία χρησιμοποιούν τη θεωρία των χρωμάτων, του φωτός και της σύνθεσης, αφιερώνουμε σε αυτά το πρώτο μέρος του μαθήματος. Ξεκινάμε με τη θεωρία των χρωμάτων.

Έπειτα παρουσιάζουμε τον τρόπο με τον οποίο κυρίως το τεχνητό φως επηρεάζει και μεταβάλλει τους χώρους και τα αντικείμενα.

Στη σύνθεση αναλύουμε την ισορροπία ως κύρια αρχή, εφόσον στη διακόσμηση μας απασχολούν οι πραγματικοί χώροι και η καλή λειτουργία τους.

Στο δεύτερο μέρος, μέσα από την παρουσίαση διακοσμητικών στίλ και του αρχαίου ελληνικού θεάτρου, επιδιώκουμε να αντιληφθούν οι μαθητές ότι η θεωρία της τέχνης βρίσκει εφαρμογές σε διάφορους τομείς.

Η κατασκευή θεατρικής μακέτας εντάσσεται στις εικαστικές εργασίες, μπορεί όμως να σχετιστεί με κάποια θεατρική παράσταση που θα παρακολουθήσουν οι μαθητές ή με το ανέβασμα θεατρικού έργου στο σχολείο.

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΞΟΝΕΣ ΤΟΥ Α.Π.Σ.

1ος.Υλικά σχεδίου και ζωγραφικής, χαρτιά, χαρτόνια κ.ά. για κατασκευή μακέτας σκηνικού

2ος.Χρώμα: α.ιδιότητες των χρωμάτων: απόχρωση, φωτεινότητα (τόνος), ένταση (λαμπρότητα) - το μέγεθος που έχει κάθε χρωματική επιφάνεια, η παράθεση των χρωμάτων, β.κατηγορίες των χρωμάτων: θερμά - ψυχρά, βασικά - συμπληρωματικά, συγγενικά, γαιώδη
Φως: ποιότητα (φυσικό - τεχνητό), ένταση, κατεύθυνση, αντιθέσεις φωτός

Σύνθεση: τα επιμέρους στοιχεία της σύνθεσης, το σύνολο, η αρχή της ισορροπίας

Διακόσμηση εσωτερικού χώρου: χρωματικές κλίμακες και φόρμες (ζωγραφική), όγκοι και ανάγλυφα (γλυπτική)

Διακοσμητικά στυλ: α.μπαρόκ = πληθωρικότητα, βάρος (πολλά διακοσμητικά στοιχεία, ανάγλυφα, τοιχογραφίες, σκαλιστά έπιπλα, πολύχρωμοι τάπητες), β.νεοκλασικό = αρχοντιά, φινέτσα, αρμονία (οργάνωση με κάθετες και οριζόντιες γραμμές, αυστηρές φόρμες, λιτά χρώματα, συμμετρικές επιφάνειες, διάφορα έπιπλα), γ.μοντέρνο = έμφαση στη λειτουργικότητα του χώρου, (φως, χρώμα, υλικά)

Το αρχαίο ελληνικό δράμα: τραγωδία, κωμωδία, σατυρικό δράμα

Ο χώρος του αρχαίου ελληνικού θεάτρου: η σκηνή (παραπετάσματα, ξύλινες κατασκευές που παρουσίαζαν τους θεούς, ενδύματα, κόθορνοι, προσωπεία), η ορχήστρα, το κοίλον

Σκηνογραφία: δισδιάστατες- τρισδιάστατες μακέτες

3ος.Θέματα διακοσμητικά, από τη φύση, μη παραστατικά, από το θέατρο

4ος.Διακόσμηση εσωτερικών χώρων, σχέδιο, ζωγραφική, δισδιάστατες και τρισδιάστατες μακέτες σκηνικών

5ος.Αρχαίο Ελληνικό θέατρο, Διακοσμητικά στυλ: μπαρόκ, νεοκλασικό - *Ερνέστο Τσίλλερ (Σάξονας με ελληνική υπηκοότητα, 1837-1923), μοντέρνο - Γκέριτ Ρίτβελντ (Ολλανδός, 1888-1964), Ελληνική σκηνογραφία: Γιώργος Βακαλό (Κων/πολη, 1902-1991), Γιάννης Τσαρούχης (Πειραιάς, 1910-89)*

6ος.Σύγκριση διακοσμητικών στυλ, ανάλυση έργων σχετικά με το χρώμα, το φως και τη σύνθεση

ΔΙΑΡΚΕΙΑ - ΠΕΡΙΛΗΨΗ

- 1η ώρα:**
- 1.1. Ο ρόλος των χρωμάτων στο χώρο
  - 1.2. Οι ιδιότητες και οι κατηγορίες των χρωμάτων
  - 1.3. Ο ρόλος του φωτός στο χώρο
  - 1.4. Η σύνθεση στον εσωτερικό χώρο
  - 1.5. Διακόσμηση και διακοσμητικά στυλ

- 2η ώρα:**
- 1.6. Αρχαίο θέατρο και σκηνογραφία
  - 1.7. Ο σχεδιασμός του σκηνικού

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1η ώρα: Να συμπληρώσουν οι μαθητές τις γνώσεις τους επάνω στα χρώματα και να αντιληφθούν το ρόλο των χρωμάτων, του φωτός και της σύνθεσης στη διαμόρφωση των εσωτερικών χώρων. Να μάθουν κάποια διακοσμητικά στυλ και να τα εντάξουν στις αντίστοιχες περιόδους της ιστορίας της τέχνης. Να δημιουργήσουν διακοσμητικά έργα που μπορεί να έχουν διάφορες εφαρμογές.

2η ώρα: Να μάθουν για το αρχαίο ελληνικό δράμα και το χώρο του θεάτρου, ώστε να αντιληφθούν ότι είναι αυτό που έθεσε τις βάσεις για την εξέλιξη του παγκόσμιου θεάτρου και της σκηνογραφίας. Να φτιάξουν δισδιάστατη και τρισδιάστατη μακέτα.

Διακόσμηση εσωτερικών χώρων - Σκηνικά

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Αξιολογούμε: α) όλη την τάξη, β) κάθε μαθητή χωριστά ως προς: 1.τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον τους στις συγκρίσεις διακοσμητικών στιλ, 2.την ικανότητα να διακρίνουν το ρόλο του χρώματος, του φωτός και της σύνθεσης στη διαμόρφωση των εσωτερικών χώρων, 3.την προσπάθειά τους να φτιάξουν δισδιάστατη και τρισδιάστατη μακέτα, 4.τα αποτελέσματα στη χρήση του χρώματος.

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ

ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΤΗ: ένα μικρό μπλοκ σχεδίου (A5) με πολλά φύλλα για πρόχειρα σχέδια
1η ώρα: μπλοκ σχεδίου, μολύβια Β, γόμα, ξύστρα, χάρακας, ξυλομπογιές, μπλοκ ακουαρέλας, τέμπερες, πινέλα, ψαλίδι

2η ώρα: 1.μπλοκ σχεδίου, μολύβια Β, γόμα, ξύστρα, χάρακας, ξυλομπογιές, μπλοκ ακουαρέλας, τέμπερες, πινέλα 2.για μακέτα: ένα κομμάτι από χαρτόκουτα περίπου 40x40 cm, διάφορα χαρτιά, ψαλίδι, χαρτοταινία, κόλλα

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες, επιλέγουν ένα θέμα από αυτά που προτείνονται, οργανώνουν και πραγματοποιούν την εργασία με διάφορους τρόπους, ανάλογα με τις εμπειρίες και τα ενδιαφέροντά τους αλλά και με την αρωγή των καθηγητών τους άλλων ειδικοτήτων. Εμείς θα φροντίσουμε να παρουσιαστούν οι εργασίες σε κατάλληλο χρόνο, στο επόμενο μάθημα ή σε κάποια εκδήλωση του σχολείου.

ΟΙΚΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Πώς είναι οι χώροι που ζουν, εκπαιδεύονται και διασκεδάζουν οι μαθητές; Τι μπορούμε να προτείνουμε για να γίνουν αισθητικά καλύτεροι οι χώροι αυτοί; (κείμενο με εικόνες)

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ και ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Θεατρική παράσταση, με τη βοήθεια του φιλολόγου.

ΠΡΩΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1.Με τη βοήθεια του βιβλίου του μαθητή (σελ.42,43) αναφερόμαστε:

α.στις ιδιότητες των χρωμάτων: η απόχρωση δηλώνει από ποια χρώματα έχει δημιουργηθεί κάθε χρώμα και σε τι ποσότητα έχουν αυτά αναμειχθεί, η φωτεινότητα (τόνος) αφορά το πόσο σκούρο ή ανοιχτό είναι κάθε χρώμα, η ένταση (λαμπρότητα) χαρακτηρίζει το καθαρό χρώμα που έχει προκύψει από λίγες αναμειξεις,

β.στις κατηγορίες των χρωμάτων: θερμά-ψυχρά, βασικά-συμπληρωματικά, συγγενικά, γαιώδη. Επισημαίνουμε κυρίως την αίσθηση που μας δημιουργούν οι αντιπαραθέσεις των χρωμάτων.

2.Στη συνέχεια (σελ.44) βλέπουμε πώς αλλάζει ο χώρος ανάλογα με το φωτισμό του: φωτισμένη ή σκοτεινή επιφάνεια, έντονος ή χαμηλός φωτισμός, έγχρωμος φωτισμός, μια ή περισσότερες φωτεινές πηγές.

3.Έπειτα, μπορούμε να ρωτήσουμε ποια είναι τα στοιχεία που πρέπει να συνθέσουμε όταν ασχολούμαστε με τη διακόσμηση ενός χώρου (τα μεγέθη, τα σχήματα, τα χρώματα, τα υλικά και η υφή των επιφανειών του χώρου - τοίχοι, πάτωμα, ταβάνι, πόρτες, παράθυρα - αλλά και των χρηστικών και διακοσμητικών αντικειμένων που επενδύουν το χώρο - έπιπλα κ.ά.).

Διακόσμηση εσωτερικών χώρων - Σκηνικά

Στη συνέχεια μέσα από τις εικόνες (σελ.45) εξετάζουμε την αρχή της ισορροπίας, που μπορεί να εφαρμοστεί με τους εξής τρόπους: α.ισορροπία λόγω συμμετρικής τοποθέτησης, β.ισορροπία ενός μεγάλου σχήματος με πολλά μικρά, γ.ισορροπία ενός έντονου χρώματος με απαλά χρώματα, δ.ισορροπία μιας μικρής πολυσύνθετης μορφής με μια μεγαλύτερη απλή μορφή.

ΣΤΟΧΟΣ: Να αντιληφθούν το ρόλο των χρωμάτων, του φωτός και της σύνθεσης στη διαμόρφωση εσωτερικών χώρων, ώστε να συνειδητοποιήσουν ότι η θεωρία της τέχνης έχει εφαρμογές στην καθημερινότητα του ανθρώπου.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1η.Αφού αρχικά σκεφτούν πού μπορεί να χρησιμοποιηθεί το σχέδιό τους (χαλί, ταπετσαρία, ύφασμα επιπλώσεων, κάγκελα, πλακάκια), να σχεδιάσουν ένα διακοσμητικό θέμα και να το χρωματίσουν με ένα ζευγάρι συμπληρωματικών χρωμάτων, χρησιμοποιώντας διάφορες αποχρώσεις και επιλέγοντας το υλικό.

2η.Να φτιάξουν ένα στένσιλ για να μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε οποιαδήποτε εφαρμογή. Προτείνεται η 2η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

ΣΤΟΧΟΣ: Να δημιουργήσουν διακοσμητικά έργα που μπορεί να έχουν διάφορες εφαρμογές.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Οι μαθητές παραδίδουν τις εργασίες και γίνεται ολιγόλεπτος σχολιασμός.

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1.Μπορούμε να καλέσουμε ένα μαθητή να μας περιγράψει ένα χώρο που επισκέφτηκε και τον εντυπωσίασε (τι χρώματα υπήρχαν στο χώρο και στα αντικείμενα, αν ήταν φορτωμένος ή λιτός, αν θα τον όριζε ως κλασικό ή μοντέρνο κτλ.), ώστε να εισαγάγουμε τους μαθητές στη διακόσμηση εσωτερικών χώρων και να μιλήσουμε για τα διακοσμητικά στιλ μπαρόκ, νεοκλασικό και μοντέρνο (σελ.46).

2.Στη συνέχεια αναφερόμαστε στο αρχαίο ελληνικό δράμα, το χώρο του θεάτρου και τη σκηνογραφία (σελ.47-49).

ΣΤΟΧΟΣ: Να συσχετίσουν τη διακόσμηση εσωτερικών χώρων και τη σκηνογραφία.

Αποσπάσματα από κείμενο για το αρχαίο θέατρο, πρόγραμμα της θεατρικής ομάδας Γυμν-Λυκ Καλλιμασιάς Χίου 2004 για τη παράσταση «Το μέγα δέος ο άνθρωπος γεννά», επιμέλεια Μαρία Ρεβελάκη, από την ιστοσελίδα στο ίντερνετ http://www.theatroedu.gr/main/images/stories/files/Yliko_Drast/EandT_educ_assort_TheatroOsXorosParastaseon.pdf

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΩΣ ΧΩΡΟΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ

Τις πρώτες διαμορφώσεις του θεατρικού χώρου επέβαλαν οι λειτουργικές ανάγκες της διονυσιακής λατρείας. Σταδιακά οδηγήθήκαμε στη δημιουργία του αρχαιότερου τμήματος του θεάτρου (6ος αι. π.Χ.), την ορχήστρα. Πρόκειται για έναν ισοπεδωμένο, υπαίθριο, κυκλικό χώρο με ένα βωμό στο κέντρο (αφιερωμένο σε ένα θεό), γνωστό ως θυμέλη. Στην πρώτη αυτή φάση, ο κόσμος συγκεντρωνόταν όρ-

Διακόσμηση εσωτερικών χώρων - Σκηνικά

θιος γύρω από την ορχήστρα.

Το κοίλον, που σχηματίστηκε σκάβοντας την πλαγιά ενός λόφου και χρησίμευε για κάθισμα των θεατών, αποτελεί δημιουργήμα του 5ου αι. π.Χ. Οι αρχικές συμπληρώσεις με ξύλινες κατασκευές (ικρία) εξέλιπταν οριστικά, ύστερα από τα θανατηφόρα ατυχήματα που προξένησε η πτώση των ξύλινων εδωλίων στην Αθήνα (5ος αι. π.Χ.). Ο χώρος των υποκριτών, η σκηνή, ήταν αρχικά στην παρυφή της ορχήστρας, στον άξονα του κοίλου, κατασκευασμένη πρόχειρα από ξύλα και ύφασμα. Χρησίμευε ως αποδυτήριο και ως αποθήκη για τη θεατρική σκευή. Ο κύριος χώρος δράσης των υποκριτών ήταν το λογείον, υπερυψωμένη εξέδρα ανάμεσα στη σκηνή και την ορχήστρα. Μεταξύ της σκηνής και των πλαγίων αναλημματικών τοίχων σχηματίζονται δύο προσβάσεις του χορού στην ορχήστρα, οι πάροδοι. Μπροστά από τον τοίχο της πρόχειρης σκηνής προστέθηκε μια ελαφρά κιονοστοιχία που ονομάστηκε προσκήνιον. Το προσκήνιον άρχισε να αποκτά ειδική σημασία στην παρουσίαση κάθε έργου με τους ζωγραφικούς πίνακες που κοσμούσαν τα μετακίονια διαστήματά του και τις τρεις θύρες-πύλες που έφεραν ανάλογο γραπτό διάκοσμο και επιπλέον είχαν μια ιδιαίτερη συμβολική σημασία. Δύο μικρές πτέρυγες στις άκρες ονομάζονται παρασκήνια. Σκηνή και παρασκήνιο στον 5ο αι. π.Χ. ήταν πρόχειρες κατασκευές. Τον 4ο αι. π.Χ. εμφανίζονται τα πρώτα λίθινα σκηνικά συγκροτήματα. Στους ελληνιστικούς χρόνους το λογείον στο οποίο κινούνται οι υποκριτές είναι ένα υπερυψωμένο πάτωμα. Στο χώρο μεταξύ σκηνής και ορχήστρας έχει δημιουργηθεί σε ορισμένες περιπτώσεις μια υπόγεια διάβαση, γνωστή ως Χαρώνειος Κλίμαξ, που χρησίμευε για την εμφάνιση του Χάροντα. Οι ομόκεντρες σειρές των εδωλίων του κοίλου χωρίζονται κάθετα με στενές κλίμακες, τις κερκίδες. Το κοίλο χωρίζεται καθ' ύψος από έναν ομόκεντρο διάδρομο, το διάζωμα. Το ανώτερο μέρος του κοίλου καλείται επιθέατρον. Προνομιούχα θεωρούνται τα εδώλια της πρώτης σειράς του κάτω μέρους του κοίλου και του επιθέατρου, τα οποία ξεχώριζαν ως προς την κατασκευή τους. Στο θέατρο του Διονύσου τα πολυτελή καθίσματα φέρουν επιγραφές με τα ονόματα των διακεκριμένων προσώπων για τα οποία προορίζονται και ονομάζονται προεδρία. Το κτίριο του θεάτρου ήταν πάντοτε υπαίθριο και αρμονικά ενταγμένο στο γύρω τοπίο. Η ακουστική του μαρμαρίνου θεάτρου είναι εξαιρετική.

Το σκηνικό υλικό δεν είχε καμία σχέση με το σημερινό. Καταρχήν, αφού οι παραστάσεις γίνονταν σε εξωτερικό χώρο, πολύ συχνά είχαν ως φόντο τη θάλασσα, το ηλιοβασίλεμα ή ένα βουνό. Γενικά υπήρχε απλούστερο σκηνικό υλικό και δεν υπήρχαν τεχνητοί φωτισμοί. Τέλος η δυνατότητα αλλαγής ενός σκηνικού ήταν περιορισμένη. Έτσι οι ζωγραφικοί πίνακες ήταν σταθεροί και προσαρτημένοι πάνω σε δυο ξύλινους περιστρεφόμενους άξονες, τους περιάκτους και οι αλλαγές σκηνικού στη διάρκεια της παράστασης μηδαμινές.

ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΙΑ - ΘΕΑΤΡΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ

Η ανακάλυψη της πραγματικής σκηνογραφίας αποδίδεται από τον Αριστοτέλη στο Σοφοκλή, ενώ η ζωγραφική σαν μέσο διαμόρφωσης του σκηνικού χώρου, είχε χρησιμοποιηθεί και από τον Αισχύλο. Τόσο στον κάτω όροφο της ελληνιστικής σκηνής, στα μεσοδιαστήματα των ημικιόνων που συνθέταν τη στοά του προσκηνίου όσο και στον πάνω όροφο, στα κενά που δημιουργούσαν μεγάλα ανοίγματα, γνωστά ως θυρώματα, υπήρχε η δυνατότητα παρεμβολής ελαφρών σκηνογραφικών στοιχείων. Τέτοια ήταν τα καταβλήματα, με μορφή είτε υφασμάτινων παραπετασμάτων είτε ζωγραφικών πινάκων. Τχνη στερέωσης των τελευταίων έχουν αποκαλυφθεί σε πολλά μνημεία της ελληνιστικής περιόδου. Η εμφάνιση ενός θεού ή ενός προσώπου του εξωσκηνικού χώρου ή η θεατρική αναπαράσταση ενός φυσικού φαινομένου ήταν δυνατά μόνο με τη βοήθεια ειδικών μηχανισμών. Πολύτιμες πληροφορίες λαμβάνουμε από αναπαραστάσεις θεατρικών σκηνών σε αργεία. Η διαπίστωση ότι στις περιγραφές των αρχαίων θεατρικών μηχανισμών αναγνωρίζεται σήμερα η κεντρική ιδέα πολλών στοιχείων της σύγχρονης σκηνικής τεχνολογίας, είναι οπωσδήποτε ιδιαίτερου ενδιαφέροντος. Το εκκύκλημα αποτελούσε ένα χαμηλό τροχοφόρο όχημα επί του οποίου εμφανίζονταν ή εξαφανίζονταν, από την κεντρική είσοδο της σκηνής, πρόσωπα ή και το εσωτερικό ενός χώρου. Πιθανή ήταν και η περιστροφική κίνηση του εκκύκληματος, ανάλογη με τη σημερινή χρήση της περιστροφικής σκηνής πάνω σε βαγονέτο. Παρόμοιος μηχανισμός ήταν και η εξώστρα, για την αλλαγή του εσωτερικού σκηνικού. Ένας άλλος σημαντικός και εύχρηστος μηχανισμός ήταν η μηχανή, ένα ανυψωτικό μηχανήμα για τη μεταφορά στη σκηνή καθοριστικών για τη δράση προσώπων, όπως οι ήρωες και οι θεοί, γνωστό ως ο «από μη-

Διακόσμηση εσωτερικών χώρων - Σκηνικά

χανής θεός». Η μηχανή μπορεί να θεωρηθεί ο πρόδρομος των ανυψωτικών μηχανισμών υψηλής τεχνολογίας του σημερινού θεάτρου και λειτουργούσε ως γερανός με σχοινί που ονομαζόταν αιώρα. Για την άμεση εμφάνιση και απομάκρυνση προσώπων ή αντικειμένων στο αρχαίο θέατρο χρησιμοποιούνταν επίσης και τα λεγόμενα αναπιέσματα, ένα είδος καταπακτών που λειτουργούσαν όπως οι αντίστοιχες καταπακτές των σύγχρονων θεατρικών σκηνών. Ένας ιδιαίτερα συνήθης θεατρικός μηχανισμός για την άμεση αλλαγή σκηνικών εικονογραφικών στοιχείων ήταν οι περιάκτοι, πρισματικής μορφής περιστρεφόμενες κατασκευές, που τοποθετούνταν σε κατάλληλα σημεία του σκηνικού οικοδομήματος.

Η σκηνική παρουσίαση εντόνων φυσικών φαινομένων επιτυγχανόταν με τη βοήθεια του κερανοσκοπίου, ενός τύπου περιάκτου που διέθετε είτε πλευρές με σχέδια κεραυνών, είτε μια γυαλιστερή επιφάνεια πάνω στην οποία αντανακλούσε το φως του ήλιου. Για την παραγωγή του χαρακτηριστικού ήχου της βροντής, χρησιμοποιούσαν το βροντείο, μεταλλικό δοχείο με χαλίκια για την παραγωγή θορύβου.

ΜΑΣΚΑ - ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ

Η ιστορία της μάσκας μας πάει πολλούς αιώνες πίσω, σε μια φυλή της Νέας Γουινέας, τους Παπούα. Αυτοί ήταν οι πρώτοι που κατασκεύαζαν μάσκα. Η μάσκα αυτή ή κάλυπτε όλο το κεφάλι ή πολλές φορές ήταν υπερυψωμένη και τόνιζε την επιβλητικότητα του προσώπου που τη φορούσε. Σε άλλες περιπτώσεις έβαφαν και τα πρόσωπά τους. Στην αρχή η μάσκα χρησιμοποιούνταν για θρησκευτικές τελετές και χορούς, όπως συνέβαινε με τους αρχαίους Αιγύπτιους που κάλυπταν τις μούμιες με μάσκες. Φαίνεται λοιπόν ότι η μάσκα είχε και μνημειακή λειτουργία. Η χρήση της μάσκας εμφανίστηκε στην αρχαία Ελλάδα και συγκεκριμένα στις τελετές προς τιμή του θεού Διόνυσου. Οι θιασώτες του Διόνυσου έβαφαν το πρόσωπό τους με το κατακάθι του κρασιού. Έβγαζαν από τον εαυτό τους, οδηγούνταν στην έκσταση και αυτομάτως στη θεοληψία, στην κατάληψή τους από το πνεύμα του θεού. Στη συνέχεια η μάσκα έγινε αναπόσπαστο κομμάτι του αρχαίου θεάτρου. Σύμφωνα με την αρχαία παράδοση, πρώτος ο Θέσπις, το δεύτερο μισό του 6ου π.Χ. αι., έβαψε τα πρόσωπα των υποκριτών με διάφορες χρωστικές ουσίες και πρώτος εισήγαγε τα προσωπίδια από λινό ύφασμα. Με την αύξηση των απαιτήσεων του δράματος κατά τον 5ο π.Χ. αι. το προσωπίδιο βοήθησε τον ηθοποιό να υπερβεί την ατομική του προσωπικότητα και να εναλλάσσει διαφορετικούς αντρικούς και γυναικείους χαρακτήρες στα δραματικά είδη. Στο αρχαίο θέατρο τα προσωπίδια (μάσκες) ήταν κατασκευασμένα ανάλογα με το είδος του έργου, ώστε να δίνεται η κατάλληλη έκφραση (γελαστή, λυπημένη, ειρωνική). Είχαν μεγάλα ανοίγματα για το στόμα και τα μάτια και με αδρές γραμμές ήταν ζωγραφισμένα τα χαρακτηριστικά των προσώπων του δράματος. Την αναβίωση της μάσκας τη συναντάμε και στη σημερινή εποχή να βρίσκει την πλήρη της έκφραση στα αποκριάτικα έθιμα, κατάλοιπα και αυτά της διονυσιακής λατρείας. Με τη μάσκα δίνεται η δυνατότητα αλλά και η ευκαιρία στο σύγχρονο άνθρωπο να βγει έξω από τον εαυτό του και να υποδυθεί ένα άλλο πρόσωπο.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

Το αρχαίο θέατρο ήταν ένας χώρος κατάλληλα διαμορφωμένος για να δίνονται σε αυτόν παραστάσεις. Οι παραστάσεις άρχιζαν πολύ πρωί και κρατούσαν ως το βράδυ. Το εισιτήριο ήταν φτηνό αλλά και για όσους δεν είχαν να το πληρώσουν, το πλήρωνε η πολιτεία. Έπρεπε όλοι να βλέπουν θέατρο: άντρες, γυναίκες και παιδιά. Γιατί το θεωρούσαν όχι μόνο ευχαρίστηση και ψυχαγωγία αλλά ένα από τα καλύτερα μέσα διαπαιδαγώγησης, ένα αληθινό σχολείο. Από το θέατρο, μάθαιναν τη ζωή, τα πάθη και τα συναισθήματα που θα βίωναν στη ζωή τους. Οι θεατές αισθάνονταν συμπάθεια ή ανησυχία για την τύχη των ηρώων. Ο ποιητής έδινε τέτοια τροπή στην εξέλιξη του μύθου ώστε ο ήρωας έπεφτε με αξιοπρέπεια και υπέκυπτε στους νόμους της ηθικής τάξης. Έτσι η ψυχή του θεατή που άρχιζε να συγκλονίζεται από τον έλεο και το φόβο, εξαγνιζόταν από τα παθήματα ενώ με τη δοκιμασία που είχε περάσει, ανακουφιζόταν. Τέλος πηγαίνοντας να δει θέατρο, ο αρχαίος θεατής πίστευε πως θα απαλλαγόταν από το ψυχικό βάρος που κουβαλούσε και ότι θα ελευθερώνονταν από τα αρνητικά συναισθήματα που βίωνε, με αποτέλεσμα να αποκτήσει ψυχική ευεξία και ηθική ισορροπία.

Γενικά το θέατρο σε κάθε εποχή αποτελεί γέννημα της ανάγκης που αισθάνονται οι άνθρωποι να βρίσκονται κοντά στους ομοίους τους και να επικοινωνούν μαζί τους. Αυτή η προσωπική και κοινωνική ανάγκη που είναι συνυφασμένη με την ίδια υπόσταση του ανθρώπου ως όντος και εμφανίστηκε

Διακόσμηση εσωτερικών χώρων - Σκηνικά

μαζί του, εκδηλώνεται με πολλές μορφές. Μια από αυτές είναι η ανάγκη που νιώθουν οι άνθρωποι να εκφραστούν με την υπόκριση ή να βλέπουν άλλους να εκφράζονται με τον τρόπο αυτό. Όταν αυτή η ανάγκη ικανοποιείται, οι άνθρωποι νιώθουν απόλαυση. Η ίδια αυτή ανάγκη για έκφραση μέσω της υπόκρισης, σπρώχνει τα παιδιά να παρασταίνουν στα παιχνίδια τους διάφορα ζώα ή γνωστά τους πρόσωπα και ακόμα περισσότερο να παίζουν διάφορα παιχνίδια. Όπως οι «κουμπάρες», ο «μπακάλης» κ.α. Παιχνίδια που χάνονται ίσως στις αστικές συνθήκες των σύγχρονων πόλεων και που «ανακαλύπτουμε» ξανά σήμερα μέσα από τα «παιχνίδια ρόλων» του θεατρικού παιχνιδιού αλλά και των σύγχρονων επικοινωνιακών τεχνικών....

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

3η. Να σχεδιάσουν το προοπτικό ενός δωματίου και να χρωματίσουν το σύνολο με μια κατηγορία χρωμάτων. Ανάλογα με τις χρωματικές επιλογές τους, τους ζητάμε να δηλώσουν τη χρήση του συγκεκριμένου δωματίου (υπνοδωμάτιο, κουζίνα, σαλόνι, χώρος κάποιου καταστήματος κτλ.)

Προτείνεται η 3η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

4η. Για να φτιάξουν οποιαδήποτε μακέτα σκηνικού, θα πρέπει προηγουμένως να έχουν διαβάσει κάποιο θεατρικό έργο. Καλό θα ήταν να έχουμε ενημερώσει το φιλόλογο τους, ο οποίος θα μπορούσε να προτείνει το έργο. Όσοι επιθυμούν, μπορούν ατομικά να φτιάξουν δισδιάστατες μακέτες. Οι υπόλοιποι μπορούν να χωριστούν σε ομάδες, ώστε άλλοι να κατασκευάσουν το βασικό μέρος της τρισδιάστατης μακέτας του σκηνικού, άλλοι να το ζωγραφίσουν και άλλοι να κατασκευάσουν τα κινούμενα αντικείμενα και τα ομοιώματα των ηθοποιών.

Προτείνεται η 4η εργασία να ολοκληρωθεί στο σπίτι.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ

Φυλάσσουμε τις μακέτες για μια επίσημη παρουσίασή τους σε ανάλογη εκδήλωση της σχολικής κοινότητας.

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

1ο μέρος - Εργασίες αντίληψης

4η. Αφού αριθμήσουν τα χρώματα του δειγματολογίου, να αντιστοιχίσουν τους αριθμούς στα όμοια χρώματα της εικόνας.

5η. Εικ.α, Εικ.β: Το γκρι τετραγωνάκι μέσα στο κόκκινο πρασινίζει, ενώ το γκρι μέσα στο γαλάζιο πορτοκαλίζει, αφού τα ουδέτερα χρώματα, όπως το γκρι, χρωματίζονται από τα διπλανά τους και μάλιστα λαμβάνοντας τη συμπληρωματική τους απόχρωση. **Εικ.γ:** Το μικρό κίτρινο τετραγωνάκι έρχεται μπροστά και μεγαλώνει, ενώ το κόκκινο μέσα στο οποίο βρίσκεται, πηγαίνει πίσω και μικραίνει. Έτσι, έχουμε μπροστά το μικρό κίτρινο, έπειτα το μεγάλο κίτρινο και στο βάθος το μεσαίο κόκκινο. **Εικ.δ:** Το κόκκινο ανάμεσα στα μοβ τετράγωνα έρχεται μπροστά και μεγαλώνει.

2ο μέρος - Εργασίες εφαρμογής

23η. Με τα μολύβια Β, 4Β να σκιαγραφήσουν στα κενά τετραγωνάκια τον αντίστοιχο τόνο κάθε απόχρωσης.

24η. Να τους εξηγήσουμε ότι αν γνωρίζουμε τη θέση της φωτεινής πηγής, μπορούμε να σκιαγραφήσουμε τους τόνους ανάλογα, δηλαδή η απέναντι επιφάνεια θα είναι η πιο φωτεινή κτλ.

III. Μορφικά στοιχεία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με αυτή την ενότητα επιδιώκεται να εμπλουτίσουν οι μαθητές τις γνώσεις τους σχετικά με τα μορφικά στοιχεία της εικαστικής γλώσσας.

ΘΕΜΑ 1: Η υφή (2 ώρες)

Μπορούμε να φέρουμε τους μαθητές σε επαφή με διάφορα αντικείμενα από το περιβάλλον, ώστε μέσω της αφής και της όρασης να κατανοήσουν την υφή, ιδιότητα των επιφανειών. Συσχετίζουμε την υφή με το νόημα του έργου και τους ζητάμε να δημιουργήσουν και αυτοί διάφορες υφές ανάλογα με το θέμα που θέλουν να προβάλλουν.

Επιλέγουμε τη νεκρή φύση, επειδή η ζωγραφική των αντικειμένων τις περισσότερες φορές παρουσιάζει εκτός των άλλων και την υφή τους, θέλοντας να τα κάνει πιο ζωντανά ή πιο άμεσα.

ΘΕΜΑ 2: Ο όγκος και ο χώρος (4 ώρες)

Ξεκινώντας από τις επιφάνειες των έργων, εξετάζουμε τις φόρμες που προεξέχουν και δημιουργούν τον όγκο, παρουσιάζοντας αρχικά το ανάγλυφο και έπειτα το ολόγλυφο.

Επισημαίνουμε το σημαντικό ρόλο των γλυπτών στο σύνολο ενός αρχιτεκτονικού έργου, όταν εντάσσονται σε αυτό και αναφέρουμε κάποιες συμβολικές σημασίες που μπορεί να έχουν τα αυτόνομα ή σύγχρονα γλυπτά. Όσον αφορά το χώρο, αναφέρουμε ότι τα γλυπτά απλώνονται στο χώρο, τον αναδεικνύουν και αναδεικνύονται από αυτόν, εσωτερικό ή εξωτερικό. Χρησιμοποιώντας τη θεματική ενότητα της φιγούρας, μιλάμε για τους τρόπους με τους οποίους παρουσιάζεται ο όγκος στη Δυτική ζωγραφική.

Επισημαίνουμε τη σημασία του χώρου για το αρχιτεκτονικό έργο και αναλύουμε τι είναι ο ζωγραφικός χώρος, πώς αναπαριστάνεται ο πραγματικός χώρος στη ζωγραφική της Αναγέννησης, πώς γίνεται φανταστικός και πότε είναι αφηρημένος.

Επιμένουμε ιδιαίτερα στο προοπτικό σχέδιο χώρου, με ένα και δυο σημεία φυγής.

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΞΟΝΕΣ ΤΟΥ Α.Π.Σ.

1ος.Υλικά σχεδίου και ζωγραφικής, υλικά και τεχνικές για ματιέρες, υλικά για γλυπτική, πειραματισμοί

2ος.Η υφή στην αρχιτεκτονική, τη γλυπτική, τη ζωγραφική: ιμάστο - πάστα, ματιέρες

Η νεκρή φύση: ρεαλιστική απόδοση, συμβολισμός, οργάνωση της σύνθεσης με το χρώμα, εκφραστικότητα του χρώματος, νέες εκφραστικές αναζητήσεις

3ος.Θέματα από τη φύση, «η νεκρή φύση»

4ος.Αρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική, κολάζ

5ος.**Αρχαία Ελληνική τέχνη, Αναγέννηση:** *Μιχαήλ Άγγελος (Φλωρεντίνος, 1475-1564), Χανς Χολμπάιν (Γερμανός, 1497-1543), Μπαρόκ: Καραβάτζιο (Ιταλός, 1573-1610), Ρέμπραντ Βαν Ριν (Ολλανδός, 1606-69), Χέρμαν Στέινβαϊκ (Γερμανός, 1612-56), 18ος αι.: Ζαν Μπατίστ Σιμεόν Σαρντέν (Γάλλος, 1699-1779), 19ος αι.: Βίνσεντ Βαν Γκογκ (Ολλανδός, 1853-90), 20ός αι.: Ανρί Ματίς (Γάλλος, 1869-1954), Πάμπλο Πικάσο (Ισπανός, 1881-1973), Μαξ Ερνστ (Γερμανός, 1891-1976), Αλμπέρτο Τζιακομέτι (Ελβετός, 1901-66), Μέρετ Οπενχάιμ (Αγγλίδα, γεν. 1913), Αντόνιο Τάπιες (Ισπανός, γεν. 1923), Ρόι Λιχτενστάιν (Αμερικανός, γεν. 1923), Ραλφ Γκόγκς (Αμερικανός, γεν. 1928), Έλληνες καλλιτέχνες: Παύλος (Διονυσόπουλος) (Φιλιατρά, γεν. 1930), Μιχάλης Αρφαράς (Αθήνα, γεν. 1954)*

6ος.Ανάλυση έργων μορφής, περιεχομένου, σχετικά με τα υλικά και τις τεχνικές, σχετικά με την τεχνοτροπία, συγκρίσεις

ΔΙΑΡΚΕΙΑ - ΠΕΡΙΛΗΨΗ

1η ώρα: 1.1. Η υφή

1.2. Τεχνικές για ματιέρες

2η ώρα: 1.3. Η νεκρή φύση

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1η ώρα: Να διακρίνουν οι μαθητές την πραγματική υφή των επιφανειών και των γλυπτών, από την υφή που μιμείται η ζωγραφική. Να μιμηθούν την υφή με τη ζωγραφική και να δημιουργήσουν ματιέρες χρησιμοποιώντας διάφορες τεχνικές.

2η ώρα: Να μάθουν για τη θεματική ενότητα της νεκρής φύσης συγκρίνοντας διάφορες τεχνοτροπίες.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Αξιολογούμε: α) όλη την τάξη, β) κάθε μαθητή χωριστά ως προς: 1.τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον τους στις αναλύσεις και συγκρίσεις έργων σχετικά με την υφή τους, 2.την ικανότητα να διακρίνουν την πραγματική από την υπονοούμενη υφή, 3.την προσπάθειά τους να μιμηθούν υφές και να δημιουργήσουν ματιέρες, 4.τα αποτελέσματα στις ασκήσεις και τα έργα.

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Για τις ματιέρες, θα πρέπει να συγκεντρώσουμε όλα τα υλικά που έχουν επιλέξει οι μαθητές, ώστε να τα χρησιμοποιήσουν στη συνέχεια: τσαλακωμένο χαρτί, πανί, σφουγγάρι, άμμο, πριονίδια, ξυλαράκια, κλωστές, κ.ά.

1η ώρα: 1.αντικείμενα με διαφορετική υφή: πέτρες, κομμάτια από χρωματιστά μάρμαρα, κομμάτια ξύλου με γραμμές και ρόζους, μεγάλα φύλλα με νευρώσεις, υφάσματα κτλ. 2.εικόνες με κτίρια και γλυπτά που παρουσιάζουν έντονες και διαφορετικές εκδοχές της υφής

2η ώρα: μια σύνθεση με δυο, το πολύ, απλά αντικείμενα και ένα χρωματιστό πανί στο φόντο

Η υφή

ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΤΗ: ένα μικρό μπλοκ σχεδίου (A5) με πολλά φύλλα για πρόχειρα σχέδια
1η ώρα: μπλοκ σχεδίου, μολύβια B, 4B, γόμα, ξύστρα, χάρακας, ξυλομπογιές, παστέλ, μπλοκ ακουαρέλας, τέμπερες, πινέλα, διάφορα υλικά για ματιέρες (βλέπε πιο πάνω)

2η ώρα: Να επιλέξουν μια από τις ομάδες υλικών για το γλυπτό τους: α. πηλός που στεγνώνει χωρίς ψήσιμο, χοντρό καρφί, μαχαιράκι β. χάρτινα κουτιά και ρολά, χαρτόνια, κόλλα, ψαλίδι, συρραπτικό

ΠΡΩΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΚΙΝΗΤΡΑ

1. Μπορούμε να συγκεντρώσουμε τους μαθητές στην αυλή και να τους ζητήσουμε να περιγράψουν την υφή μιας επιφάνειας που βλέπουν γύρω τους ή να έχουμε στην τάξη αντικείμενα με διαφορετική υφή, όπως πέτρες, κομμάτια από χρωματιστά μάρμαρα, κομμάτια ξύλου με γραμμές και ρόζους, μεγάλα φύλλα με νευρώσεις, υφάσματα κ.ά., ώστε να τα δουν, να τα αγγίξουν και να περιγράψουν την υφή τους.

ΣΤΟΧΟΣ: Η επαφή με το περιβάλλον και τα αντικείμενα θα φέρει πιο κοντά τους μαθητές στην οπτική και απτική αναγνώριση της υφής των επιφανειών.

2. Εναλλακτικά ζητάμε να σκεφτούν αντικείμενα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην υφή, την οποία και να περιγράψουν.

ΣΤΟΧΟΣ: Να συνειδητοποιήσουν ότι η γνώση γύρω από την υφή έχει καταγραφεί στη μνήμη μας και να αντιληφθούν την υφή μέσα από οικεία πράγματα.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Παρουσιάζοντας εικόνες με κτίρια και γλυπτά, ζητάμε από τους μαθητές να αναζητήσουν τα διάφορα υλικά που έχουν χρησιμοποιήσει οι αρχιτέκτονες και οι γλύπτες, επισημαίνοντας ότι ανάλογα με τα υλικά και τον τρόπο επεξεργασίας τους, δημιουργούν και διαφορετικές υφές. Οι ερωτήσεις στη σελίδα 51 του βιβλίου του μαθητή μπορούν να απαντηθούν ως εξής: Η λεία και γυαλισμένη επιφάνεια του γλυπτού του Μιχαήλ Αγγέλου μας προκαλεί ευχάριστη αίσθηση, μας πείθει για τη ζωντάνια του νεανικού σφριγηλού σώματος και τη δύναμη που κρύβει. Οι άγριες επιφάνειες γενικά μας προκαλούν απώθηση, φόβο. Έτσι, βλέποντας το γλυπτό του Τζιακομέτι, ίσως προβληματιστούμε σχετικά με τη φθαρτή ύλη του ανθρώπινου σώματος και το εφήμερο της ζωής. Η αναπάντεχη υφή του γλυπτού αντικειμένου της Μέρετ Οπενχάιμ μας προκαλεί έντονες αισθήσεις. Από τη μια νιώθουμε ευχάριστα για τη μαλακή υφή της γούνας και από την άλλη απορούμε με τη σύνδεσή της με το φλυτζάνι τσαγιού καθώς αυτόματα καταργείται η λειτουργικότητά του.

ΣΤΟΧΟΣ: Να συνδέσουν τα υλικά με την υφή και να αντιληφθούν το ρόλο της υφής στην αρχιτεκτονική και τη γλυπτική.

2. Μέσα από το βιβλίο του μαθητή (σελ. 51, 52), παρουσιάζουμε ζωγραφικά έργα που μιμούνται την υφή των αντικειμένων και έργα με ματιέρες, εξηγώντας τις τεχνικές και τα υλικά που έχουν χρησιμοποιηθεί.

Η ερώτηση στη σελίδα 52 μπορεί να απαντηθεί ως εξής: Ο Ερνστ παίρνοντας ως ερέθισμα τα τυχαία αποτυπώματα των διάφορων υφών, εμπνέεται ένα φανταστικό κόσμο, τον προβάλλει και ολοκληρώνει το έργο του. Ο Τάπιες προβάλλοντας την ύλη και την υφή των διάφορων

Η υφή

υλικών που χρησιμοποιεί, τα αναδεικνύει ως κύριο θέμα του έργου του. Ο Αρφαράς καλύπτει το Ειδώλιό του με μικροαντικείμενα καθημερινής χρήσης σαν να θέλει να το ζωντανέψει, να το κάνει να ζήσει στο τώρα, στον ίδιο κόσμο με αυτόν που το κοιτάει.

ΣΤΟΧΟΣ: Να διακρίνουν στη ζωγραφική τη μίμηση της υφής από τη ματιέρα.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1η. Προτείνουμε στους μαθητές να παρατηρήσουν ένα αντικείμενο και στη συνέχεια να αποτυπώσουν στο χαρτί την υφή της επιφάνειάς του. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν όποιο υλικό τους διευκολύνει.

Δεν είναι απαραίτητο να σχεδιάσουν το σχήμα του αντικειμένου, αλλά να μιμηθούν την επιφάνειά του: π.χ. σε ένα κομμάτι μάρμαρο τα νερά, τις ρωγμές και τις αποχρώσεις του, σε ένα φύλλο τις νευρώσεις και το χρώμα του, σε ένα ξύλο τα νερά, τους ρόζους και τις αποχρώσεις του, σε μια πέτρα τις τρύπες, τις γραμμές ή τη λείανση της επιφάνειάς της κτλ.

ΣΤΟΧΟΣ: Να προσπαθήσουν να αποδώσουν ζωγραφικά διάφορες υφές που βλέπουν γύρω τους.

Προτείνεται η 1η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

2η. Να δημιουργήσουν ένα έργο επάνω σε ένα θέμα με ματιέρες (ανθρώπινη φιγούρα, ζώο, πουλί, ψάρι, δέντρο, τοπίο κτλ.). Να χρησιμοποιήσουν τις τέμπρες αναμειγμένες και με άλλα υλικά, όπως άμμο, πριονίδια, χαρτιά, κλωστές, υφάσματα κ.ά. Καθοδηγούμε τους μαθητές και τους αφήνουμε να πειραματιστούν.

ΣΤΟΧΟΣ: Να πειραματιστούν με τα υλικά και να δημιουργήσουν.

Η 2η εργασία μπορεί να ολοκληρωθεί στο σπίτι.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Διαπιστώνεται κατά πόσο κατάφεραν οι μαθητές να μιμηθούν υφές και να δημιουργήσουν ενδιαφέροντα έργα με ματιέρες.

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Μπορούμε να τους θέσουμε την ερώτηση «ποια θέματα αναγνωρίζουν στους πίνακες ζωγραφικής» και να διαχωρίσουμε έτσι τις 3 μεγάλες θεματικές ενότητες: τοπίο, φιγούρα, νεκρή φύση.

Επισημαίνουμε ότι, ενώ οι καλλιτέχνες σε όλες τις εποχές ασχολήθηκαν κυρίως με την ανθρώπινη μορφή, οι νεκρές φύσεις δεν αποτέλεσαν μεμονωμένο θέμα, παρά μόνο το 16ο αιώνα και κυρίως το 17ο με τους Ολλανδούς ζωγράφους, όταν άρχισαν να αναζητούν θέματα μέσα από την καθημερινή ζωή δίνοντάς της με αυτό κάποια ιδιαίτερη σημασία.

Παρουσιάζουμε τις νεκρές φύσεις μέσα από το βιβλίο του μαθητή (σελ. 54-56).

Οι ερωτήσεις στη σελίδα 55 μπορούν να απαντηθούν ως εξής: Οι μεταχειρισμένες και παλαιές μπότες για τον Βαν Γκογκ έχουν αξία, του προσφέρουν έμπνευση με αποτέλεσμα να τις κάνει κύριο θέμα του, αποδίδοντάς τις με πάστα χρώματος. Το καινούριο θεματικό στοιχείο στον πίνακα του Ματίς είναι η γάλα με τα ζωντανά ψάρια. Η υφή του έργου αποδίδεται με τη ρευστότητα του χρώματος. Ο Πικάσο προσθέτει στο θέμα του την ψάθα μιας κα-

Η υφή

ρέκλας, την οποία και κολλάει απόφια επάνω στο έργο. Μαζί με το σχοινί που περιβάλλει τον πίνακα σαν κορνίζα, παρουσιάζονται διάφορες υφές.

Οι ερωτήσεις στη σελίδα 56 μπορούν να απαντηθούν ως εξής: Ο Παύλος στην κατασκευή του χρησιμοποιεί ένα ξύλινο καφάσι και με ένα ειδικό δίπλωμα του χαρτιού φτιάχνει τα φρούτα του. Ο Λιχτενστάιν τυπώνει πρώτα τα στοιχεία της νεκρής φύσης και από επάνω προσθέτει χρώμα με μια γρήγορη χειρονομία. Η αληθοφάνεια στο έργο του Γκόινγκς συνδέεται άμεσα με μια καθημερινή απόλαυση των ανθρώπων.

ΣΤΟΧΟΣ: Να δουν τα αντικείμενα που βρίσκονται στο περιβάλλον τους με το βλέμμα του ζωγράφου.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

3η. Θα πρέπει να έχουμε τοποθετήσει μια σύνθεση με δυο, το πολύ, απλά αντικείμενα και ένα χρωματιστό πανί στο φόντο. α. Τους προτρέπουμε να παρατηρήσουν τα αντικείμενα για να αναγνωρίσουν: 1. τα βασικά σχήματα που βλέπουν σε κάθε ένα, 2. τα μεγέθη του ενός σε σχέση με το άλλο, 3. τα φωτεινά και τα σκιερά μέρη τους. β. Να μεταφέρουν σταδιακά στο χαρτί με το μολύβι αυτά που παρατηρούν με τα μάτια τους.

ΣΤΟΧΟΣ: Να έρθουν σε επαφή με το σχέδιο εκ του φυσικού.

4η. Να επιλέξουν μια από τις ομάδες υλικών για την τρισδιάστατη νεκρή φύση που θέλουν να φτιάξουν: α. πηλός που στεγνώνει χωρίς ψήσιμο, χοντρό καρφί, μαχαιράκι β. χάρτινα κουτιά και ρολά, χαρτόνια, κόλλα, ψαλίδι, συρραπτικό.

Η εργασία μπορεί να πραγματοποιηθεί και ομαδικά.

ΣΤΟΧΟΣ: Να δημιουργήσουν ένα τρισδιάστατο έργο.

Προτείνεται η 4η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ

Διαπιστώνεται ο βαθμός ευχέρειας των μαθητών στο σχέδιο εκ του φυσικού και η προσπάθεια δημιουργίας τρισδιάστατων έργων.

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

1ο μέρος - Εργασίες αντίληψης

6η. Οι φωτογραφίες δείχνουν τις επιφάνειες:

α) Φυσικές: 1. μάρμαρο = λείο, κρύο, 2. νερό = ρευστό, διάφανο, δροσερό, κινητικό, 3. σπόροι = πληθωρικό, ψηφιδωτό, 4. μπρούντζος = σκληρό, επίπεδο με αγκυράδες, 7. ξύλο = άγριο, με γραμμώσεις,

β) Τεχνητές: 5. χαρτί = τσαλακωμένο, ξερό, 6. ύφασμα = μαλακό, χνουδωτό, ζεστό, 8. δέρμα = λείο, λαμπερό, με μαλακές πτυχωσεις, 9. ηλεκτρονικό κύκλωμα = επίπεδο με ρυθμικές ραβδώσεις, εξωγκώματα και τρύπες, κρύο.

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΞΟΝΕΣ ΤΟΥ Α.Π.Σ.

1ος. Υλικά σχεδίου και ζωγραφικής, σχεδιαστικά όργανα, υλικά γλυπτικής, τεχνική της σφουρηλάττησης και της εμπιεστικής, φωτογραφίες με φιγούρες, πειραματισμοί

2ος. Ο όγκος στη γλυπτική: ανάγλυφα (χαμηλά, υψηλά), ολόγλυφα

Ο τρισδιάστατος χώρος: φυσικός ή κατασκευασμένος, αρχιτεκτονική - διευθέτηση και μορφοποίηση του χώρου, γλυπτική - ανάδειξη των πλαστικών όγκων στο χώρο (εσωτερικό και εξωτερικό)

Η ανθρώπινη μορφή στη Δυτική ζωγραφική: σχέδιο με γραμμές - πλακάτο χρώμα, τονική διαβάθμιση του χρώματος για την απόδοση του όγκου, φωτεινές μορφές - σκούρο φόντο, κηλίδες χρώματος - τεχνική του πουαντιγισμού - οπτική ανάμειξη, καθαρό χρώμα και στις φωτεινές και στις σκιερές επιφάνειες για να αποδοθούν όγκοι και χώρος (φωβισμός), ενοποίηση όγκου και χώρου - οι φόρμες αναλύονται σε γεωμετρικά στερεά (κυβισμός)

Μορφές (άνθρωποι, ζώα) με το ίδιο μέγεθος τοποθετημένες η μια δίπλα στην άλλη - επίπεδος χώρος, μορφές με το ίδιο μέγεθος, που κάθε μια επικαλύπτει την άλλη - βάθος, μορφές με το ίδιο μέγεθος σε διαφορετικά ύψη - ασαφής χώρος, μορφές αλληλεπικαλυπτόμενες και με μειωμένο το μέγεθός τους - μεγάλο βάθος, μορφές όπως οι προηγούμενες με επιπλέον αλλαγή στο χρώμα και την τονική διαβάθμιση - πειστικός ο φυσικός χώρος, τοποθέτηση των μορφών σε αλληλεπικάλυψη και με αυξανόμενο το μέγεθός τους - επίπεδος χώρος

Ο δισδιάστατος χώρος της ζωγραφικής: χώρος χωρίς βάθος, η μέθοδος της γραμμικής προοπτικής με ένα σημείο και με δυο σημεία φυγής, η ατμοσφαιρική ή χρωματική προοπτική, χώρος - φόντο, αλληλεπιδράσεις μεταξύ σχήματος και φόντου

3ος. Θέματα: «η φιγούρα», από έννοιες, αναπαραστατικά, μη παραστατικά, εξωπραγματικά

4ος. Αρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική, σχέδιο, κολάζ

5ος. Αρχαία Ελληνική τέχνη, Ρωμαϊκή τέχνη, Βυζαντινή τέχνη, Μεσαιωνική τέχνη, Αναγέννηση: Ντονατέλλο (Φλωρεντίνος, 1386-1466), Φρα Αντζέλικο (Φλωρεντίνος, 1387-1455), Μαζάτσιο (Φλωρεντίνος, 1401-28), Τζιοβάνι Μπελίνι (Βενετσιάνος, 1430-1516), Αντρέα Μαντένια (Ιταλός, 1431-1506), Λουκάς Κράναχ (Γερμανός, 1472-1553), Τζάκοπο Τιντορέτο (Βενετσιάνος, 1518-94), **Μπαρόκ:** Γιαν Βερμέερ (Ολλανδός, 1632-75), Μάιντερτ Χομπέμα (Ολλανδός, 1638-1709), **19ος αι.:** Ωγκίστ Ροντέν (Γάλλος, 1840-1917), Ζορζ Σερά (Γάλλος, 1859-91), **20ός αι.:** Βασίλι Καντίνσκι (Ρώσος, 1866-1944), Ανρί Ματίς (Γάλλος, 1869-1954), Πάμπλο Πικάσο (Ισπανός, 1881-1973), Ανρί Λοράνς (Γάλλος, 1885-1954), Αλεξάντερ Αρσιπένκο (Ρώσος, 1887-1964), Χανς Αρπ (Αλσατός, 1888-1966), Τζόρτζιο Ντε Κίρικο (Ιταλός, 1888-1978), Μάουριτς Έσσερ (Γερμανός, 1898-1972), Σαλβατόρ Νταλί (Ισπανός, 1904-89), Κλας Όλντενμπουργκ (Αμερικανός σουηδικής καταγωγής, γεν. 1929), **Εξω-ευρωπαϊκή τέχνη:** Κάνο Χιντεγιόρι (Ιάπωνας, 16ος αι.), Σαϊν Ζάντεχ (Πέρσης, 16ος αι.), **Έλληνες καλλιτέχνες:** Χρήστος Καπράλος (Παναιτώλιο Αργινίου, 1909-93), Μάκης Θεοφυλακτόπουλος (Αθήνα, γεν. 1939), Χρόνης Μπότσογλου (Θεσ/κη, γεν. 1941), Γιάννης Ψυχοπαίδης (Αθήνα, γεν. 1945), Τριαντάφυλλος Πατρασκίδης (Δράμα, γεν. 1946)

6ος. Ανάλυση έργων ως προς τη μορφή, το περιεχόμενο, τα υλικά, τις τεχνικές, τις τεχνολογίες, συγκρίσεις

ΔΙΑΡΚΕΙΑ - ΠΕΡΙΛΗΨΗ

1η ώρα: 2.1. Ο όγκος στη γλυπτική

2.2. Προτάσεις για κατασκευή ανάγλυφων και γλυπτών

2.3. Ο χώρος στα τρισδιάστατα έργα

2η ώρα: 2.4. Η ανθρώπινη μορφή στη Δυτική ζωγραφική

2.5. Πώς οι μορφές διαμορφώνουν το ζωγραφικό χώρο

3η ώρα: 2.6. Ο χώρος στα δισδιάστατα έργα

4η ώρα: 2.7. Σχεδιαστική μέθοδος της προοπτικής

Ο όγκος και ο χώρος

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1η ώρα: Να αντιληφθούν οι μαθητές τον όγκο ως στοιχείο της πραγματικότητας και το χώρο ως ουσιαστικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής και της γλυπτικής, ώστε να ευαισθητοποιηθούν απέναντι στα μνημεία του παρελθόντος αλλά και το περιβάλλον γενικότερα. Να διαμορφώσουν όγκους σε τρισδιάστατα έργα.

2η ώρα: Να γνωρίσουν διάφορους τρόπους με τους οποίους οι ζωγράφοι αποδίδουν τις ανθρώπινες μορφές, ώστε να εκτιμήσουν τον πλούτο της ζωγραφικής και να μάθουν τους βασικούς τρόπους που οι μορφές, από μόνες τους και ανάλογα με την τοποθέτησή τους επάνω στη ζωγραφική επιφάνεια, διαμορφώνουν το χώρο. Να αποδώσουν τον όγκο και να δημιουργήσουν χώρο σε δισδιάστατα έργα.

3η ώρα: Να διακρίνουν διάφορους τρόπους με τους οποίους αντιμετωπίζεται ο χώρος στη δισδιάστατη ζωγραφική επιφάνεια και να προσεγγίσουν τις ζωγραφικές ποιότητες του αφηρημένου ζωγραφικού χώρου, ώστε να αποδεχτούν συνολικά τα έργα της τέχνης.

4η ώρα: Να μάθουν πρακτικά τη μέθοδο της προοπτικής με την οποία οι ζωγράφοι της Αναγέννησης πέτυχαν να αναπαραστήσουν ζωγραφικά τον πραγματικό χώρο.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Αξιολογούμε: α) όλη την τάξη, β) κάθε μαθητή χωριστά ως προς: 1.τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον τους στις αναλύσεις έργων σχετικά με τον όγκο και το χώρο, 2.την ικανότητα να διακρίνουν τον πραγματικό χώρο από την αναπαράστασή του και το φανταστικό, 3.τις πρωτοβουλίες και την προσπάθειά τους να αναζητήσουν υλικό από περιοδικά για να το χρησιμοποιήσουν στα έργα τους, 4.τα αποτελέσματα στις ασκήσεις και τα έργα.

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Για την κατασκευή ανάγλυφων και γλυπτών θα πρέπει να έχουμε ζητήσει από τους μαθητές να φέρει ο καθένας από κάτι, να τα μαζέψουμε όλα εμείς, ώστε να επιλέγει μετά ο καθένας τι θα χρησιμοποιήσει: α.φύλλα μαλακού αλουμινίου (σφυρί, πένσα, χοντρό καρφί), β.χάρτινα κουτιά και ρολά, χαρτόνια (κόλλα, ψαλίδι, συρραπτικό), γ.σύρμα, καρφιά, βίδες (πένσα), δ.μικρά κομμάτια ξύλου (σφυρί, καρφιά, σχοινί), ε.πηλός που στεγνώνει μόνος του (μαχαιράκι)

1η ώρα: ένα ανάγλυφο ή γλυπτό, εικόνες με αρχιτεκτονικά έργα του παρελθόντος όπως είναι σήμερα

3η & 4η ώρα: προοπτικά σχέδια

ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΤΗ: ένα μικρό μπλοκ σχεδίου (A5) με πολλά φύλλα για πρόχειρα σχέδια

1η ώρα: 1.διάφορα υλικά για γλυπτική (βλέπε παραπάνω)

2.μεγάλα χρωματιστά χαρτόνια κανσόν, εικόνες κτιρίων, κόλλα, ψαλίδι

2η ώρα: 1.μπλοκ σχεδίου, μολύβια B,4B γόμα, ξύστρα, χάρακας, μπλοκ ακουαρέλας, τέμπρες, πινέλα, 2.μορφές από περιοδικά ή δικές τους φωτογραφίες, κόλλα, ψαλίδι, παστέλ

3η ώρα: μπλοκ ακουαρέλας, μολύβι B, γόμα, ξύστρα, χάρακας, ξυλομπογιές, παστέλ

4η ώρα: μπλοκ σχεδίου, μολύβι B, γόμα, ξύστρα, χάρακας, ξυλομπογιές

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες, επιλέγουν ένα θέμα από αυτά που προτείνονται, οργανώνουν και πραγματοποιούν την εργασία με διάφορους τρόπους, ανάλογα με τις εμπειρίες και τα ενδιαφέροντά τους αλλά και με την αρωγή των καθηγητών τους άλλων ειδικοτήτων. Εμείς θα φροντίσουμε να παρουσιαστούν οι εργασίες σε κατάλληλο χρόνο, στο επόμενο μάθημα ή σε κάποια εκδήλωση του σχολείου.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ: 1.Η μορφή του Χριστού και της Παναγίας μέσα από τη βυζαντινή αγιογραφία και τη δυτική τέχνη (κείμενο με εικόνες και σχέδια).

ΜΟΥΣΙΚΗ & ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ: Ο χορός και η μουσική μέσα από τα εικαστικά έργα (κείμενο με εικόνες, εικαστικά έργα).

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ: Δημιουργία καλλιτεχνικού - πολιτιστικού χάρτη της Ευρώπης με εικόνες.

ΠΡΩΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΚΙΝΗΤΡΑ – ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Η καλύτερη εισαγωγή στη γλυπτική θα γινόταν βέβαια σε κάποιο αρχαιολογικό μουσείο, με προγραμματισμένη επίσκεψη, για να δουν οι μαθητές από κοντά τα σπουδαία γλυπτά των προγόνων μας και να συζητήσουμε γι' αυτά έχοντάς τα «ζωντανά» μπροστά μας. Εναλλακτικά, η παρουσίαση ενός γλυπτού στην τάξη θα κέντριζε το ενδιαφέρον τους και θα βοηθούσε στην κατανόηση του τρισδιάστατου χώρου που καταλαμβάνει με τον όγκο του.

Τους ζητάμε να αναφέρουν μνημεία με γλυπτά και ανάγλυφα στον τόπο κατοικίας τους και να τα περιγράψουν.

2. Με τη βοήθεια του βιβλίου του μαθητή (σελ.58,59), εξετάζουμε τον όγκο ως κυρίαρχο στοιχείο της γλυπτικής και τον ορίζουμε ως την επέκταση της επιφάνειας του έργου από τις δυο διαστάσεις με εξοχές.

Στη Θριαμβική Αψίδα του Κωνσταντίνου, οι μορφές επάνω από τις κολόνες είναι συγκεκριμένα άτομα που πρέπει να εξυμνηθούν, γι' αυτό και είναι σχεδόν ολόγλυφες, καθώς και οι ίδιες οι κολόνες, οι οποίες και τα υποβασιάζουν. Οι μικρότερες μορφές (στρατός κτλ.) είναι υψηλά ανάγλυφα, για να φαίνονται αφού βρίσκονται στο επάνω μέρος. Τα γράμματα και διάφορα άλλα στοιχεία μικρότερης σημασίας στο κάτω μέρος είναι χαμηλά ανάγλυφα. Όλα μαζί πλουτίζουν το γλυπτικό αυτό έργο που είναι μνημείο θριάμβου.

3. Επισημαίνουμε ότι στην αρχαιότητα τα γλυπτά εντάσσονταν σε αρχιτεκτονικά έργα και συνέβαλαν στην αισθητική και το νόημά τους. Μπορούμε να μιλήσουμε για τα γλυπτά του Παρθενώνα.

4. Τα σύγχρονα γλυπτά είναι συνήθως ανεξάρτητα από την αρχιτεκτονική, γίνονται με διάφορα υλικά και πολλά έχουν συμβολικό νόημα.

ΣΤΟΧΟΣ: Να κατανοήσουν την έννοια του όγκου.

5. Παρουσιάζουμε παλαιότερα αρχιτεκτονικά έργα στη σημερινή τους κατάσταση. Αναζητάμε με τους μαθητές α.τη χρήση που είχαν όταν δημιουργήθηκαν και αυτή που έχουν τώρα, β.ποιες από τις αισθητικές τους αξίες παραμένουν και σήμερα, ποιες χάθηκαν και γιατί. Προσπαθούμε να φανταστούμε πώς τα έβλεπαν οι άνθρωποι της εποχής τους και σκεφτόμαστε πώς φαίνονται σήμερα στα δικά μας μάτια.

ΣΤΟΧΟΣ: Να οδηγηθούν σε συμπεράσματα σχετικά με την αξία διατήρησης των μνημείων του παρελθόντος, αλλά κυρίως να κατανοήσουν το ρόλο του περιβάλλοντος χώρου στην αρχιτεκτονική και γενικότερα στη ζωή μας.

6. Αναφερόμαστε στα έργα του Ροντέν, τα οποία εκτός από το ενδιαφέρον τους για τον όγκο, «ανοίγουν» τις φόρμες τους στο χώρο, αφού οι φόρμες αφήνουν τον κενό χώρο να εισχωρήσει ανάμεσά τους.

ΣΤΟΧΟΣ: Να κατανοήσουν τη λειτουργία του χώρου στη γλυπτική.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1η. Οι μαθητές θα πρέπει να έχουν ενημερωθεί από το προηγούμενο μάθημα να φέρουν τα υλικά που χρειάζονται για να φτιάξουν ένα τρισδιάστατο έργο.

α. Με φύλλο αλουμινίου (σφυρί, πένσα, χοντρό καρφί) μπορούν να φτιάξουν ένα ανάγλυφο, όπως παρουσιάζεται στη σελίδα 60 του βιβλίου τους. Μπορούν επίσης να δημιουργήσουν ένα γλυ-

Ο όγκος και ο χώρος

πτό κρατώντας με πένσα το φύλλο αλουμινίου και στρίβοντάς το έτσι, ώστε να πάρει μια φόρμα. Στη συνέχεια να το επεξεργαστούν δημιουργώντας υφές, εξογκώματα, ακόμα και τρύπες.

β. Με χάρτινα κουτιά και ρολά, χαρτόνια (κόλλα, ψαλίδι, συρραπτικό) μπορούν να φτιάξουν ένα γλυπτό, όπως παρουσιάζεται στη σελίδα 60 του βιβλίου τους. Μπορούν επίσης να δημιουργήσουν ένα ανάγλυφο με χάρτινες φόρμες που θα τις κολλήσουν επάνω σε ένα σκληρό χαρτόνι.

γ. Με σύρμα (πένσα) μπορούν να φτιάξουν ένα γλυπτό, στριφογυρίζοντάς το και δίνοντάς του τη φόρμα της φηγούρας. Αν θέλουν, τη στιγμή που στριφογυρίζουν το σύρμα, μπορούν να ενσωματώσουν καρφιά ή βίδες, δίνοντας έτσι μια διαφορετική υφή, πιο άγρια.

δ. Καρφώνοντας και δένοντας μικρά κομμάτια ξύλου (σφυρί, καρφιά, σχοινί).

ε. Με πηλό που στεγνώνει χωρίς ψήσιμο, πλάθουν με τα χέρια φόρμες, χρησιμοποιώντας μαχαίρακι τις επεξεργάζονται και στη συνέχεια τις ενώνουν. Μπορούν επίσης να δημιουργήσουν ένα ανάγλυφο με επεξεργασία ενός επίπεδου κομματιού από πηλό, αφαιρώντας κομμάτια, προσθέτοντας άλλα, χαράσσοντας και τρυπώντας το.

ΣΤΟΧΟΣ: Να δημιουργήσουν τρισδιάστατα έργα.

Η 1η εργασία μπορεί να ολοκληρωθεί στο σπίτι.

2η. Η εργασία μπορεί να γίνει ατομικά ή ομαδικά. Μπορούμε να χωρίσουμε τους μαθητές σε 5 ομάδες. Η κάθε ομάδα να ασχοληθεί με μια από τις έννοιες: μεγαλειώδες, φιλικό, απρόσιτο, ψυχρό, ζεστό. Να βρουν εικόνες με κτίρια, τα οποία να εκφράζουν κάθε μια από τις παραπάνω έννοιες και να τις κολλήσουν σε χρωματιστό χαρτόνι.

ΣΤΟΧΟΣ: Να συνδέσουν την ανθρώπινη ψυχολογία με τις ιδιότητες του χώρου.

Προτείνεται η 2η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Οι μαθητές παραδίδουν τα τρισδιάστατα έργα τους, τα οποία τοποθετούμε επάνω σε ένα θρανίο, και τα χαρτόνια με τις φωτογραφίες, που τα κολλάμε στον τοίχο και κάνουμε σχόλια.

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Στο προηγούμενο κεφάλαιο, επισημίναμε ότι οι καλλιτέχνες σε όλες τις εποχές ασχολήθηκαν κυρίως με την ανθρώπινη μορφή. Μέσα από το βιβλίο του μαθητή (σελ. 62, 63), αναλύουμε τα έργα με τις ανθρώπινες μορφές και επισημαίνουμε ότι στη ζωγραφική η απόδοση του όγκου και του χώρου γίνεται με το σχέδιο και το χρώμα, αλλά ο τρόπος ποικίλλει και εξαρτάται από την αντίληψη κάθε εποχής. Το σχέδιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ρεαλιστικά, αφαιρετικά ή με τον κυβιστικό τρόπο. Το χρώμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί πλακάτο, τονικά, με έντονες τονικές αντιθέσεις, με την τεχνική του πουαντιγισμού, με εκφραστικότητα - χρωματικές φωτοσκιάσεις ή με κυβιστικές φόρμες.

2. Τα σχέδια με τις μορφές στη σελίδα 64 του βιβλίου παρουσιάζουν τους τρόπους που οι μορφές διαμορφώνουν το ζωγραφικό χώρο από μόνες τους, ανάλογα με την τοποθέτησή τους.

ΣΤΟΧΟΣ: Να αντιληφθούν ότι ένα θέμα στη ζωγραφική μπορεί να παρουσιαστεί με πολλούς τρόπους.

Ο όγκος και ο χώρος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

3η. Με τη βοήθεια κάναβου, να μεταφέρουν σε μεγέθυνση το σχέδιο της μορφής του βιβλίου τους και να αποδώσουν α. τους όγκους με μολύβι, χρησιμοποιώντας τρεις με τέσσερις τόνους, (άσπρο, μαύρο και δυο ενδιάμεσα γκριζα) ή β. όγκο και χώρο με καθαρά χρώματα ανοιχτά και σκούρα (τέμπερες).

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν να αποδίδουν ζωγραφικά την αίσθηση του όγκου, σε μορφές. Η 3η εργασία μπορεί να ολοκληρωθεί στο σπίτι.

4η. Για να διαμορφώσουν ένα ζωγραφικό χώρο με μορφές, θα πρέπει να έχουν βρει ανθρώπινες μορφές από περιοδικά ή δικές τους φωτογραφίες και τοποθετώντας τις στο χαρτί να δημιουργήσουν το χώρο που επιθυμούν, ανάλογα με τα σχέδια στη σελίδα 64 του βιβλίου. Για να ολοκληρωθεί το έργο, καλό θα ήταν να προσθέσουν χρώμα (με παστέλ), γύρω αλλά και επάνω στις μορφές.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν να διαμορφώνουν ζωγραφικούς χώρους, με μορφές.

Προτείνεται η 4η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

ΤΡΙΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Οι μαθητές παραδίδουν τα έργα με τις ανθρώπινες μορφές. Να γίνουν σχόλια και να διατυπωθούν κρίσεις.

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Μέσα από το βιβλίο (σελ. 65-67) και αναλύοντας τα έργα, εισάγουμε τους μαθητές στο δισδιάστατο χώρο της ζωγραφικής. Στη Βυζαντινή ζωγραφική (Εικ.21) ο χώρος παραμένει δισδιάστατος και παρουσιάζεται με ένα ενιαίο χρωματικό φόντο, κάτι που απαιτεί η εσωτερικότητα και η ανάδειξη του θεϊκού στοιχείου και όχι του υλικού και πραγματικού κόσμου. Στα ζωγραφικά έργα της Αναγέννησης (Εικ.22-24) αναπαριστάνεται ο τρισδιάστατος πραγματικός χώρος, με τη μέθοδο της γραμμικής προοπτικής με ένα σημείο φυγής.

Στο έργο του Μαντένια (Εικ.25) η προοπτική παρουσιάζεται αντεστραμμένη στο σώμα του Χριστού (σελ.64 στ.), με μεγάλο κεφάλι και μικρά πόδια, εντείνοντας έτσι το Θείο δράμα. Στο έργο του Βερμεέρ (Εικ.27), της περιόδου του Μπαρόκ, βλέπουμε επίσης τη γραμμική προοπτική με ένα σημείο φυγής.

Απόσπασμα από το βιβλίο «Η θεωρία της Ιταλικής Αναγέννησης», Μαρίνα Λαμπράκη-Πλάκα, Α.Σ.Κ.Τ., 1985

«Η εποχή της Αναγέννησης αναδεικνύει τον άνθρωπο ως τον κυρίαρχο αυτού του κόσμου που με τις δυνατότητές του μπορεί να κάνει τα πάντα. Η ανθρωποκενρική αυτή αντίληψη παρασύρει και την τέχνη. Το αντικείμενό της τέχνης μετατίθεται από τον εσωτερικό στον εξωτερικό κόσμο και ενδιαφέρεται για την απεικόνιση του αισθητού κόσμου, τη μίμηση της φύσης, σύμφωνα με την αισθητική της αρχαιότητας. Η γεωμετρική προοπτική θα βοηθήσει το ζωγράφο να υποτάξει το δράμα της φύσης σε μια λογική αρχή και να ιεραρχήσει τα φαινόμενα που απεικονίζει. Με την προοπτική θα μεταφέρει την εντύπωση του τρισδιάστατου χώρου επάνω στην επίπεδη επιφάνεια και θα κάνει τον πίνακα να φανεί σαν ανοιχτό παράθυρο.»

Ο όγκος και ο χώρος

2. Στο έργο του Ντε Κίρικο ο χώρος έχει οργανωθεί με μια διαφορετική προοπτική, αφού χρησιμοποιούνται πολλά σημεία φυγής που μετατρέπουν το χώρο σε εξωπραγματικό, μεταφυσικό. Στο έργο του Νταλί βλέπουμε την προοπτική του Σταυρού και τη βράχυνση στο σώμα του Χριστού να έρχονται σε σύγκρουση με το υπόλοιπο τοπίο με την ατμοσφαιρική προοπτική, δραματοποιώντας τον πίνακα (θεατρικός χώρος). Στα έργα του, ο Έσερ χρησιμοποιεί τη γραμμική προοπτική και τα μαθηματικά για να δημιουργήσει φανταστικούς κόσμους και οπτικές ψευδαισθήσεις. Οι ζωγράφοι στις αρχές του 20ού αιώνα, αντέδρασαν στο κλασικό ιδανικό, τη «μίμηση της φύσης» και, απορρίπτοντας την αναπαράσταση και την προοπτική, εργάστηκαν για την αυτονομία της ζωγραφικής εικόνας.

ΣΤΟΧΟΣ: Να κατανοήσουν τις διαφορετικές επιδιώξεις των ζωγράφων, όπως την απόδοση της πραγματικότητας, την παρουσίαση φανταστικών χώρων, την αφηρημένη ζωγραφική. ΕΡΓΑΣΙΕΣ

5η. Να ζωγραφίσουν πρώτα το φόντο με ξυλομπογιές, χρησιμοποιώντας τις ελαφρά και αναμειγνύοντας διάφορα χρώματα. Μετά, να σχεδιάσουν επάνω, με το χέρι ή με γεωμετρικά όργανα, σχήματα γεωμετρικά και ελεύθερα (μόνα τους ή σε ομάδες, το ένα μέσα στο άλλο, το ένα πίσω από το άλλο) αλλά με σαφή περιγράμματα, ώστε να σχηματίσουν μια ωραία σύνθεση. Έπειτα, να χρωματίσουν κάθε σχήμα με ένα χρώμα, με πολλά, γεμίζοντάς τα με διακοσμητικά μοτίβα (παράλληλες γραμμές, κάθετες γραμμές, κουκίδες, μικρά σχήματα) ή τονίζοντας το περίγραμμά τους με άλλο χρώμα.

ΣΤΟΧΟΣ: Να διαχωρίσουν το σχήμα από το φόντο.

6η. Μπορούμε να τους εξηγήσουμε πώς να ζωγραφίσουν το «ζωγραφικό χώρο»: Χρησιμοποιούμε παστέλ, ένα υλικό εύπλαστο που διευκολύνει να αναμειξουμε τα χρώματα. Ζωγραφίζουμε ελεύθερα κινώντας το χέρι μας γρήγορα και έντονα, γεμίζοντας έτσι την επιφάνεια του χαρτιού με χρώματα, που το ένα μπαίνει μέσα στο άλλο χωρίς να δημιουργούνται σαφή σχήματα.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μετατρέψουν τη ζωγραφική επιφάνεια σε ζωγραφικό χώρο.

Προτείνεται η 6η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

Για όσους θέλουν να δουλέψουν περισσότερο, οι εργασίες 5 και 6 μπορούν να γίνουν και με τέμπρες.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Σκόπιμο θα ήταν να παρουσιαστούν όλα τα έργα τους, να σχολιαστούν και να κριθούν από τους μαθητές, αιτιολογώντας τις κρίσεις τους.

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Μέσα από το βιβλίο (σελ. 68) παρουσιάζουμε τη μέθοδο της προοπτικής, με ένα και με δυο σημεία φυγής, σε εξωτερικό και εσωτερικό χώρο και έπειτα αναφέρουμε ότι η ατμοσφαιρική προοπτική χρησιμοποιεί επιπλέον αλλαγές και τονικές διαβαθμίσεις στα χρώματα.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

7η. Να επιλέξουν ένα από τα θέματα: ταξιδεύω στο χρόνο, το όνειρο του ήλιου, γέννηση ή να σκεφτούν ένα δικό τους θέμα και να φτιάξουν έναν προοπτικό χώρο με ένα ή δυο σημεία φυγής. Μπορούν να χρωματίσουν ή να χρησιμοποιήσουν την τεχνική του κολάζ, ώστε να δημιουργήσουν φανταστικούς, παράξενους χώρους, συνδέοντας στοιχεία που στην πραγματικότητα είναι ασύνδετα.

Ο όγκος και ο χώρος

ΣΤΟΧΟΣ: Να χρησιμοποιήσουν τη μέθοδο της προοπτικής σε δικό τους έργο και να διαπιστώσουν τις δυνατότητες της προοπτικής στη δημιουργία χώρων, πραγματικών και φανταστικών.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ

Διαπιστώνουμε αν χρησιμοποίησαν σωστά τη μέθοδο της προοπτικής, αν την παραποίησαν ηθελημένα και αν πρωτοτύησαν.

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

1ο μέρος - Εργασίες αντίληψης

7η.Εικ.1.Αποσπάσματα - λεγόμενα του Χρόνη Μπότσογλου από αφιέρωμα στον Ηριδανό, από την ιστοσελίδα <http://www.hridanos.gr/volume09/eikastika/mpotsoglou/>

«...Το 1965, μπροστά στο μοντέλο μου, είχα μαγευτεί απ' το σπιθήρισμα που κάνει η σάρκα η ζωντανή. Το σπιθήρισμα της ζωής, όπως έλεγα τότε... Προσπάθησα να ζωγραφίσω αυτό το φαινόμενο... που δεν έχει σχέση με το φως και τη σκιά... που δεν είναι οπτικό, αλλά από... Αυτό που ονομάζω πλαστική ύλη δεν είναι η πάστα, η ματιέρα ή το μετιέ. Είναι ένα υλικό ζωντανό, φορτισμένο, που έχει μέσα του το σχέδιο, τον τόνο, το χρώμα... κι ακόμα, περιέχει το σπιθήρισμα της σάρκας. Μια παλλόμενη μάζα, ένας πολτός... μ' αυτό κτίζεις το σώμα... Όπως σε κοιτάω για να σε ζωγραφίσω, είναι διάφορα πράγματα από γύρω, σε διάφορες αποστάσεις, οι τοίχοι, τα έπιπλα... Όλα αυτά συγκεντρώνονται επάνω σου. Όλος αυτός ο χώρος θα συμπυκνωθεί, θα μπει ολόκληρος στη ζωγραφιά, μέσα από την παρουσία του μοντέλου... Η κίνηση που μ' ενδιαφέρει είναι εκείνη που κάνει το μάτι, καθώς σκαλώνει σε ορισμένα σημεία. Έτσι υπάρχουν στη ζωγραφιά διάφορα φορτισμένα κέντρα και ανάμεσά τους νεκρά σημεία. Το μάτι μου δεν τα βλέπει όλα, και καλά κάνει που δεν τα βλέπει... Η οδυνηρή και ερωτική αίσθηση αφής του γυμνού κορμιού μέσα στο χώρο: λίγο κολυμπά, λίγο γδέρνεται, κάπου ενώνεται και διαλύεται, κάπου αντιστέκεται και επιμένει...»

Εικ.2.Απόσπασμα από κείμενο που αναφέρεται στον Τριαντάφυλλο Πατρασκήδη από το Λεξικό Ελλήνων Καλλιτεχνών, εκδ. Μέλισσα

Στο σύνολο του έργου του κυριαρχεί, ως επί το πλείστον, η ανθρώπινη μορφή. Σ' αυτήν επικεντρώνει κυρίως το ενδιαφέρον του, γιατί, ως η μοναδική έλλογη ζωτική δημιουργία, προσφέρει άπειρες ερμηνευτικές δυνατότητες. Για τον καλλιτέχνη προέχει να αποκαλυφθεί το μυστηριώδες χτίσιμο της ανθρώπινης φύσης που ως κοσμοείδωλο κρατά, στην ψυχογενετική, κυρίως, απρόβλεπτα εκρηκτική σύσταση της, την αλήθεια της ζωής. Για την ανάπλαση της καταφεύγει στη δημιουργία γιγαντιαίων μορφών, απλωμένων μέχρι τα όρια των πινάκων, με διάθεση υπέρβασης τους. Τη μνημειακότητά τους διαμορφώνει με μανιεριστικές αναλογίες, αποδίδοντας το κεφάλι συνήθως μικρό, τον κορμό ογκώδη και τα άκρα ιδιαίτερα επιμηκυσμένα και διευρυμένα στον πλασμό. Ενδυναμώνει την Εσωτερική διανομή με φλεβώδεις ορμητικές πινελιές για να αποδώσει τον οργανικό ρυθμό και μαζί κάθε αισθητηριακή ανακλαστική αντίδραση. Για να προβάλει τη δράση και τη δυναμική του ορατού και αόρατου αυτού μικρόκοσμου, που υποκινεί αδιάλειπτα λειτουργίες εν δυνάμει, ενισχύει την εξωτερική φόρμα με χοντρό περίγραμμα, έτσι που να δρα ως προστατευτικό περίκλειστο κέλυφος. Είναι ένας εύσχημος τρόπος για να αναδειχτεί εντονότερα ότι συντελείται κάτω από την αποδεκτά κοσμική εικόνα, κατά τη διάρκεια του βιοϊστορικού της κύκλου από τη γέννηση έως το θάνατο, και κυρίως οι αισθητηριακοί κραδασμοί της γενετικής ύλης ως τις πιο ακραίες ιδιαιτερότητές τους. Στην αγωνιώδη προσπάθεια του να καταδείξει το περίπλοκο αυτό σύστημα, όπου εμπλέκονται το λογικό με: το άλογο, η αρμονία με: τη δυσαρμονία, καταφεύγει στη χρήση της πιο απλής γραφής, της γραμμής, επιλέγοντας, στους ποικίλους χειρισμούς της, λιγοστά από τα πρωτογενή χρώματα.

Εικ.3.Απόσπασμα από παρουσίαση της έκθεσης του Γιάννη Ψυχοπαίδη στην Ελευθεροτυπία

Ο όγκος και ο χώρος

20/6/2008, από την ιστοσελίδα http://www.enet.gr/online/online_text/c=113,id=15369192

«Ποια συναισθηματική ενέργεια σηματοδοτεί ο νόστος στη δημιουργική δράση του ζωγράφου, πού μας παραπέμπει και τι μας αποκαλύπτει;», αναρωτιέται ο επιμελητής της έκθεσης, Τάκης Μαυρωτάς, πριν αναφερθεί στις πηγές και στην πολυσημία τού έργου του. «Μισοκατεστραμμένα αγάλματα, επιτύμβια, ανάλυφα, μετόπες και βωμοί, ποιήματα και διάλογοι, κείμενα και θεατρικά, δημηγορίες και επιτάφιοι: είναι το τεράστιο πεδίο των οραματικών μεταπλάσεων του Ψυχοπαίδη και της ατέρμονης καλλιτεχνικής του πράξης. Και μαζί, η Ελλάδα τού σήμερα, το κατεστραμμένο περιβάλλον, οι ξεχασμένες αξίες, η περιφρονημένη σε μεγάλο βαθμό πολιτιστική μας κληρονομιά, η ξεχασμένη παράδοση, ο συβαριτισμός, η μίμηση φτηνών προτύπων. Και τέλος, και πρώτα-πρώτα, η Ελλάδα από την οποία αποστρέψαμε το βλέμμα μας». Ένα εικαστικό καλίμνηστο, δηλαδή ενορχηστρωμένο από ετερόκλητα υλικά (φωτογραφίες, Polaroid, αποσπάσματα φωτογραφιών από εφημερίδες και περιοδικά κ.ά.), βίαιες χειρονομίες και χρωματικές επεμβάσεις, προσανατολισμένο συχνά και στη θυελλώδη πολιτική κατάσταση της μεταπολεμικής Ελλάδας του '60, των δύσκολων χρόνων της δικτατορίας, και στη βία της εξουσίας.

Εικ.4.Αποσπάσματα από συνέντευξη του Μάκη Θεοφλακτόπουλου στο LIFO, από την ιστοσελίδα <http://www.lifo.gr/content/x8/320.html>

«...Μια βασική και μεγάλη περίοδος ήταν οι φιγούρες με τις μοτοσικλέτες. Με αυτό έγινα και γνωστός. Ήταν πιο κοντά στη ζωγραφική που ζέραμε. Κάποια στιγμή σταμάτησε και έμεινε μόνο το ανθρωπόμορφο στοιχείο. Μετά, ήρθε μια τρίτη που είναι μέχρι τώρα, και είναι ο τρόπος με τον οποίο εγώ μπορούσα να βγάλω τη λεπτομέρεια.... Η μεγάλη ποσότητα του υλικού είναι κάτι που το βρίσκεις σε πολλούς πίνακες. Στη δική μου δουλειά, όμως, προκύπτει μέσα από το συνεχές γκρέμισμα που έχω κάνει για να βρω αυτό που θέλω καλύτερα. Η εικαστική ιδέα δεν προϋπάρχει. Υπάρχει γενικώς. Κάπου. Η πλαστική ιδέα. Το θέμα είναι γνωστό, ανθρωπόμορφο και άνευ σημασίας. Για μένα το περιεχόμενο βρίσκεται καθαρά στα μορφοπλαστικά στοιχεία. Με ενδιαφέρει το όποιο περιεχόμενο να προκύψει από τη διαδικασία της πάλης με το υλικό και τη μορφή.... Η διαφορά της ύλης που διαπιστώνεις εντός του περιγράμματος χρειάζεται γιατί με τα παιχνίδια αυτής της ύλης και όχι με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά προβάλλεται κάτι εντός του ανθρώπου. Όχι ο εσωτερικός του κόσμος αλλά τα εξωτερικά γνωρίσματά του. Λίγο πάστα πιο δα και υποβάλει ότι ενδεχομένως εκεί πρόκειται περί κεφαλιού. Έτσι τα παιχνίδια είναι για να υποβάλουν κάτι που συμβαίνει μέσα στο περίγραμμα, όχι να το περιγράφουν. Διότι ο τρόπος που τελικά ορίζεται το περίγραμμα πρέπει να βρει την ισορροπία, η οποία θα το απομακρύνει από ένα ρεαλιστικό περίγραμμα, όπως των αστυνομικών σε ένα πτώμα, αλλά και να μην το φτάσει σε μια αφηρημένη λουρίδα που απλώς δεσμεύει ένα χώρο....»

8η.Εικ.1.Τιντορέτο = δ. γραμμική προοπτική

Εικ.2.Χομπέμα = ε. συνδυασμός γραμμικής και ατμοσφαιρικής προοπτικής

Εικ.3.Σκηνή αρματοδρομίας = β. μορφές με το ίδιο μέγεθος που κάθε μια επικαλύπτει την άλλη

Εικ.4.Γιαπωνέζικο παραβάν = στ. μορφές με αλληλεπικάλυψη, με αυξανόμενο το μέγεθός τους

Εικ.5.Ζάντεχ = γ. μορφές με το ίδιο μέγεθος τοποθετημένες σε διαφορετικά ύψη

Εικ.6.«Η Αυλή του Ιουστινιανού» = α. μορφές με ίδιο μέγεθος τοποθετημένες η μια δίπλα στην άλλη

2ο μέρος - Εργασίες εφαρμογής

25η.Εξηγούμε στους μαθητές ότι ο Πικάσο σε αυτά τα έργα του σχεδιάζει παράδοξες φόρμες και φωτοσκιάζοντας και προσδίδοντάς τους έτσι όγκο, τις παρουσιάζει ως φιγούρες. Τους ζητάμε να σχεδιάσουν φόρμες με ευθείες ή καμπύλες γραμμές και στη συνέχεια να αποδώσουν τον όγκο με φωτοσκιάσεις, δημιουργώντας παρόμοιες μορφές.

26η.Ζητάμε να σχεδιάσουν παρόμοια μαύρα σχήματα, με τα σχέδια του Έσσερ, ισοδύναμα με τον άσπρο χώρο που θα δημιουργηθεί με την τοποθέτησή τους μέσα στο πλαίσιο. Εναλλακτικά, μπορούν να σχεδιάσουν τα σχήματα επάνω σε μαύρο χαρτί, να τα κόψουν και να τα κολλήσουν επάνω στον άσπρο χώρο.

IV. Ανάλυση έργου - Ιστορία Τέχνης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διδακτική των Εικαστικών τεχνών αφορά τεχνικές και θεωρητικές γνώσεις παράλληλα με την πολιτιστική γνώση που παρέχει το έργο τέχνης. Στην τέταρτη διδακτική ενότητα επιδιώκουμε να κατανοήσουν οι μαθητές τα έργα τέχνης εμβαθύνοντας στην καλλιτεχνική πράξη και συνδέοντάς την με τον πολιτισμό και τα δεδομένα κάθε κοινωνίας.

ΘΕΜΑ 1: Ανάλυση και σύνθεση (3 ώρες)

Η ανάλυση του έργου τέχνης θεωρείται βασική διαδικασία για τη σωστή προσέγγισή του. Οι μαθητές, όπως και ο καθένας μας, κάνουν κρίσεις σχετικά με τα έργα. Όμως αυτό είναι καλό να γίνεται, αφού προηγουμένως έχουμε προβληματιστεί σχετικά με το περιεχόμενο και τη μορφή τους. Δηλαδή, αναλύοντας το πνευματικό μέρος του έργου και την εξωτερική του όψη, μπορούμε να καταλήξουμε σε σωστότερες κρίσεις.

Εντοπίζουμε τη διαδικασία αυτή στην οργάνωση των στοιχείων της σύνθεσης, συνδέοντάς την με τα νοήματα ή τους συμβολισμούς που προκύπτουν. Αναλύουμε στην τάξη έργα διαφορετικής μορφής θέτοντας ερωτήσεις, ώστε τα συμπεράσματα να προκύπτουν μέσα από έρευνα.

ΘΕΜΑ 2: Αλληγορικά και συμβολικά έργα (2 ώρες)

Ο συμβολισμός και η αλληγορία είναι δυο στοιχεία που χρησιμοποιούνται στις οπτικές μορφές όσο και στο λόγο. Τα δημοτικά μας τραγούδια, οι λαϊκές παροιμίες, ακόμη και οι παραβολές του Χριστού σχετίζονται με κρυφά νοήματα που γίνονται αντιληπτά μετά από σκέψη. Οι μαθητές είναι σε θέση να ψάξουν και να αναγνωρίσουν οπτικά σύμβολα, αρκεί να χρησιμοποιήσουμε κατάλληλα έργα ως παραδείγματα.

ΘΕΜΑ 3: Βυζαντινή τέχνη (2 ώρες)

Η παρουσίαση δειγμάτων της βυζαντινής τέχνης θα συμπληρώσει τις γνώσεις των μαθητών σχετικά με το βυζαντινό πολιτισμό.

ΘΕΜΑ 4: Εξω-ευρωπαϊκή τέχνη (3 ώρες)

Αν και η παιδεία μας πηγάζει και στηρίζεται στη δυτική σκέψη, ζωή και τέχνη, δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε έστω εγκυκλοπαιδικά στην τέχνη εξω-ευρωπαϊκών λαών, ώστε να δώσουμε κάποια περισσότερα στοιχεία για προβληματισμό επάνω στο τι είναι αυτό που κάνει τους ανθρώπους να δημιουργούν τέχνη και πού οφείλονται οι διαφορετικές μορφές της. Σε αυτή την κατεύθυνση θα αντιληφθούν ότι η τέχνη είναι ανάγκη του ανθρώπου που ζει σε κάθε γωνιά της γης σε όλες τις εποχές, ότι η μη δυτική τέχνη, ενώ μπορεί να φαίνεται αρχικά πολύ διαφορετική, έχει κοινές συνιστώσες και πολλές ομοιότητες με τη δυτική και τελικά να κατανοήσουν την τέχνη ως ολότητα. Η σκέψη που απορρέει στη συνέχεια είναι ότι η ανθρωπότητα είναι και αυτή μια ολότητα, οπότε η συναίσθηση ότι ο καθένας μας είναι μέρος της και όλοι μαζί την αποτελούμε, θα ενεργοποιήσει το σεβασμό που οφείλουμε να δείχνουμε σε κάθε πολιτισμό και κάθε άνθρωπο.

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΞΟΝΕΣ ΤΟΥ Α.Π.Σ.

1ος. Υλικά σχεδίου και ζωγραφικής, υλικά για κολάζ, πειραματισμοί

2ος. Ανάλυση του έργου: α. το περιεχόμενο, β. η μορφή

Το θέμα του έργου (στα αναπαραστατικά, στα μη παραστατικά)

Η τεχνοτροπία του έργου (στιλ-ύφος)

Η σύνθεση του έργου: λιτή σύνθεση, σύνθεση με ποικιλία, νοητά σχήματα που οργανώνουν τη σύνθεση, τοποθέτηση των επι μέρους στοιχείων της σύνθεσης (διάταξη: σε παράλληλες ζώνες, συμμετρική, περιμετρική, ακτινωτή, διαγώνια), κατευθύνσεις, έμφαση, επανάληψη

3ος. Θέματα ελεύθερα, παραστατικά, μη παραστατικά

4ος. Αρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική, σχέδιο, κολάζ

5ος. Αρχαία Ελληνική τέχνη, Βυζαντινή τέχνη, Μεσαιωνική τέχνη, Αναγέννηση: Σάντρο Μπιοτιτσέλι (Φλωρεντίνος, 1445-1510), Μιχαήλ Άγγελος (Φλωρεντίνος, 1475-1564), Μπενβενούτο Τσελίνι (Φλωρεντίνος, 1500-71), Τζάκοπο Τιντορέτο (Βενετσιάνος, 1518-94), Πίτερ Μπρέγκελ ο Πρεσβύτερος (Ολλανδός, 1525-69), Δομήνικος Θεοτοκόπουλος - Ελ Γκρέκο (Κρητικής καταγωγής, 1541-1614), Καραβάτζιο (Ιταλός, 1573-1610), Μπαρόκ: Νικολά Πουσέν (Γάλλος, 1594-1665), Ντιέγκο Ροντρίγιες Ντε Σίλβα Βελάσκειθ (Ισπανός, 1599-1660), Φρανσουά Ζιραρντό (Γάλλος, 1628-1715), **18ος αι.:** Φρανσίσκο Χοσέ Δε Γκόγια Υ Λουθιέντες (Ισπανός, 1746-1828), **19ος αι.:** Τζον Κόνσταμπλ (Αγγλός, 1776-1837), Εντγκάρ Ντεγκά (Γάλλος, 1834-1917), Πολ Σεζάν (Γάλλος, 1839-1906), Βίνσεντ Βαν Γκογκ (Ολλανδός, 1853-90), **20ός αι.:** Βασίλι Καντίνσκι (Ρώσος, 1866-1944), Καζιμίρ Μάλεβιτς (Ρώσος, 1878-1935), Πάουλ Κλέε (Ελβετός, 1879-1940), Χανς Αρπ (Αλσατός, 1888-1966), Χένρι Μουρ (Αγγλός, 1898-1986), Τζον Τσάμπερλεϊν (Αμερικανός, γεν. 1927), **Εξω-ευρωπαϊκή τέχνη:** Προκολομβιανή τέχνη, Κινεζική τέχνη, Έλληνες καλλιτέχνες: Νίκος Εγγονόπουλος (Αθήνα, 1907-85), Όπη Ζούνη (Κάιρο, γεν. 1941), **Ελληνική λαϊκή τέχνη**

6ος. Ανάλυση έργων ως προς τη μορφή, το περιεχόμενο, το θέμα, την τεχνοτροπία, τη σύνθεση
ΔΙΑΡΚΕΙΑ - ΠΕΡΙΛΗΨΗ

1η ώρα: 1.1. Ανάλυση, 1.2. Το θέμα του έργου τέχνης, 1.3. Η τεχνοτροπία του έργου τέχνης

2η & 3η ώρα: 1.4. Η σύνθεση του έργου τέχνης

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1η ώρα: Να διακρίνουν οι μαθητές τα δυο βασικά στοιχεία του έργου τέχνης (μορφή και περιεχόμενο) και να αντιληφθούν ότι η ανάλυση του έργου βασίζεται σε αυτά.

2η & 3η ώρα: Να μάθουν διάφορους τρόπους οργάνωσης των στοιχείων της σύνθεσης και να τους συσχετίσουν με το περιεχόμενο και το νόημα του έργου.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Αξιολογούμε: α) όλη την τάξη, β) κάθε μαθητή χωριστά ως προς: 1.τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον τους στις αναλύσεις έργων που αφορούν το θέμα, την τεχνοτροπία, τη σύνθεση και το νόημά του, 2.την ικανότητα να αντιληφθούν ότι οι καλλιτέχνες χρησιμοποιούν τις οπτικές εντυπώσεις που μας δημιουργούν τα στοιχεία ενός έργου για να τα οργανώσουν σε μια ενιαία σύνθεση, 3.την προσπάθειά τους να οργανώσουν διάφορα στοιχεία, ώστε να συνθέσουν ένα έργο, 4.τα αποτελέσματα στις αναλύσεις έργων.

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ**ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ**

1η & 2η ώρα: εικόνες με ζωγραφικά έργα με τα τρία βασικά θέματα (τοπιογραφία, προσωπογραφία, νεκρή φύση) και διαφορετικές τεχνοτροπίες

Ανάλυση και σύνθεση

ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΤΗ: ένα μικρό μπλοκ σχεδίου (A5) με πολλά φύλλα για πρόχειρα σχέδια
1η ώρα: 1.μπλοκ σχεδίου, μολύβι B, γόμα, ξύστρα, χάρακας, παστέλ, μπλοκ ακουαρέλας, τέμπερες, πινέλα 2.διάφορα υλικά και εργαλεία για γλυπτική και κατασκευές

2η & 3η ώρα: υλικά για σχέδιο, ζωγραφική, κολάζ, κατασκευές, γλυπτική

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες, επιλέγουν ένα θέμα από αυτά που προτείνονται, οργανώνουν και πραγματοποιούν την εργασία με διάφορους τρόπους, ανάλογα με τις εμπειρίες και τα ενδιαφέροντά τους αλλά και με την αρωγή των καθηγητών τους άλλων ειδικοτήτων. Εμείς θα φροντίσουμε να παρουσιαστούν οι εργασίες σε κατάλληλο χρόνο, στο επόμενο μάθημα ή σε κάποια εκδήλωση του σχολείου.

ΜΟΥΣΙΚΗ, ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ, ΟΙΚΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (στο βιβλίο του μαθητή)

ΠΡΩΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1.Μπορούμε να παρουσιάσουμε στους μαθητές δυο έργα και να τους ζητήσουμε να μας μιλήσουν για αυτά.

2.Στη συνέχεια, επισημαίνουμε ότι για να έχουμε ολοκληρωμένη εικόνα του έργου, θα πρέπει να διερευνήσουμε δυο βασικούς τομείς: α.το περιεχόμενο που είναι το πνευματικό μέρος του έργου, δηλαδή η ιστορία, οι ιδέες, τα συναισθήματα ή τα μηνύματα που παρουσιάζει και β.τη μορφή που αποτελεί την εξωτερική όψη του έργου, δηλαδή τα εκφραστικά του στοιχεία, όπως το ύφος (τεχνοτροπία - στιλ), η σύνθεση (οργάνωση των μορφικών στοιχείων), τα υλικά και οι τεχνικές. Επισημαίνουμε ότι για τα έργα των προηγούμενων αιώνων, το περιεχόμενο και η μορφή είναι αρκετά διακριτά στοιχεία. Αντίθετα στα αφηρημένα έργα του 20ού αιώνα, η διάκριση δεν είναι εφικτή. Το έργο είναι μια αδιάσπαστη ενότητα και συνεπώς μορφή και περιεχόμενο αναπτύσσονται ταυτόχρονα, επηρεάζοντας και μεταβάλλοντας το ένα το άλλο την ώρα που δημιουργείται το έργο.

3.Παρουσιάζοντάς τους εικόνες με έργα που έχουν τα τρία βασικά θέματα (τοπιογραφία, προσωπογραφία, νεκρή φύση) και διαφορετικές τεχνοτροπίες, ζητάμε να βρουν στο κάθε ένα το θέμα, να εντοπίσουν διαφορές στη μορφή και να προσδιορίσουν το περιεχόμενο.

Καλό θα ήταν να προτρέπουμε τους μαθητές με ερωτήσεις να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους, ώστε να παρουσιαστούν πολλές απόψεις. Οι απόψεις αυτές θα πρέπει να τίθενται σε κριτική.

ΣΚΟΠΟΣ: Να ανταποκριθούν σε μια κοινή εμπειρία που τους αφορά, να εκφράσουν ελεύθερα τις απόψεις τους και να αποδεχτούν αμοιβαία την κρίση των άλλων.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1η.Να σκεφτούν ένα δικό τους θέμα και να δημιουργήσουν δυο διαφορετικές εκδοχές του. Η διαφορά μπορεί να είναι α.στα υλικά, π.χ. με θέμα «η πόλη μου» μπορώ να ζωγραφίσω ένα αστικό τοπίο ή να φτιάξω μια κατασκευή - μακέτα με κουτιά κτλ., β.στο στιλ, π.χ. με θέμα «οι φίλοι μου» μπορώ να ζωγραφίσω νατουραλιστικά ή αφαιρετικά τις φιγούρες, γ.στη σύνθεση, π.χ. με θέμα «ένα όνειρο» μπορώ να φτιάξω δυο συνθέσεις με χρωματιστά σχήματα στα οποία θα αλλάζει η τοποθέτησή τους κάθε φορά.

Προτείνεται η 1η εργασία να ολοκληρωθεί στο σπίτι.

ΣΤΟΧΟΣ: Να συσχετίσουν το θέμα με τη σύνθεση, την τεχνοτροπία και τα υλικά.

ΔΕΥΤΕΡΗ & ΤΡΙΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Διαπιστώνεται αν κατάφεραν να δημιουργήσουν δυο παραλλαγές στο ίδιο θέμα. Θα ήταν χρήσιμο να μας πουν τι θεώρησαν εύκολο στην πραγματοποίηση αυτής της εργασίας και πού δυσκολεύτηκαν. Θα καταλάβουν ότι η σκέψη, η έμπνευση και η οργάνωση μας βοηθούν σε κάθε σύνθετη εργασία που απαιτεί ένα αισθητικό αποτέλεσμα.

ΚΙΝΗΤΡΑ

1. Για να εισαγάγουμε τους μαθητές στο θέμα της σύνθεσης, αναφέρουμε ότι ο ορατός χώρος που μας περιβάλλει αποτελείται από άπειρα πράγματα που συνδέονται μεταξύ τους, συνυπάρχουν και αλληλοεπηρεάζονται. Ό,τι πέφτει στην αντίληψή μας, είτε υπάρχει στο φυσικό χώρο είτε στον κατασκευασμένο από τον άνθρωπο, οφείλει τη ζωή του στη σχέση που έχει με τα υπόλοιπα μέρη και με το σύνολο, δηλαδή στη σύνθεση πολλών παραγόντων.

2. Ζητάμε να εντοπίσουν τη σύνθεση, με την οποία διαμορφώνονται διάφορες δραστηριότητες του ανθρώπου: α. η διακυβέρνηση μιας χώρας: κυβερνητικό πρόγραμμα, πρωθυπουργός - υπουργοί - ανώτατα στελέχη - υπάλληλοι, β. τα γεύματα ενός εφήβου στη διάρκεια μιας ημέρας: καλό πρωινό, γερό μεσημεριανό, απογευματινό επιδόρπιο ή φρούτο, ελαφρύ βραδυνό, γ. η συγγραφή ενός μυθιστορήματος: ενδιαφέρον λόγος, πρόσωπα, δράση - πλοκή - λύση, δ. η δημιουργία ενός κινηματογραφικού έργου: σενάριο, ηθοποιοί, παραγωγός, μηχανήματα λήψης - μοντάζ - προβολής με τους αντίστοιχους τεχνικούς.

ΣΤΟΧΟΣ: Να εισαγάγουμε τους μαθητές στη σύνθεση μέσα από οικεία πράγματα.

3. Για περισσότερη εμπάθνη απευθύνουμε ερωτήσεις που αφορούν τα αισθήματα που τους προκαλούνται από:

α. την ενότητα - διάσπαση (π.χ. σε μια αθλητική ομάδα που αγωνίζεται)

β. την τάξη - αταξία (π.χ. μέσα στην τάξη του σχολείου)

γ. τη λιτότητα - πολυπλοκότητα (π.χ. στο λόγο κάποιου που ακούμε)

δ. την ισορροπία - αστάθεια (π.χ. στη στάση του σώματός μας)

ε. την επανάληψη - ποικιλία (π.χ. σε ένα τραγούδι)

στ. την έμφαση - υποβάθμιση (π.χ. σε ένα κείμενο που διαβάζουμε)

ζ. την αρμονία - αντίθεση (π.χ. στα ρούχα μας)

ΣΤΟΧΟΣ: Να συνειδητοποιήσουν ότι οι παραπάνω έννοιες, βασικές αρχές της σύνθεσης, επηρεάζουν τους περισσότερους ανθρώπους γενικά με τον ίδιο τρόπο.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Εστιάζουμε τώρα στην τέχνη, όπου με τη σύνθεση εξασφαλίζεται το βασικό ζητούμενο, που είναι η εσωτερική ενότητα και συνοχή των στοιχείων του έργου. Ο τρόπος σύνθεσης όμως δεν είναι ένας και μοναδικός. Επομένως ανάλογα με τον τρόπο που οι καλλιτέχνες θα οργανώσουν τα στοιχεία της σύνθεσής τους, το έργο οδηγείται σε διαφορετικό αισθητικό αποτέλεσμα.

Μέσα από το βιβλίο του μαθητή (σελ. 72-78) αναλύουμε μαζί τα έργα και με ερωτήσεις αφηνουμε να οδηγηθούν σε συμπεράσματα:

Ανάλυση και σύνθεση

α. Τα στοιχεία της σύνθεσης είναι πολλά ή λίγα; β. Τι αίσθηση δημιουργεί η ποικιλία; γ. Τι θέση έχει κάθε στοιχείο μέσα στο έργο; δ. Η τοποθέτησή τους δημιουργεί κάποια συγκεκριμένη διάταξη ή όχι; ε. Πώς τα προηγούμενα σχετίζονται με το νόημα του έργου; στ. Ποια νοητά σχήματα αναγνωρίζουμε; ζ. Πώς τα νοητά σχήματα συμβάλλουν στο νόημα του έργου; η. Ποιες κατευθύνσεις αναγνωρίζουμε; θ. Τι ρόλο παίζουν οι κατευθύνσεις στο έργο; ι. Σε ποιο στοιχείο υπάρχει έμφαση; ια. Πού οφείλεται αυτή η έμφαση; ιβ. Τι προσδίδει η έμφαση στο νόημα του έργου; ιγ. Ποια στοιχεία επαναλαμβάνονται; ιδ. Τι αίσθηση δημιουργεί η επανάληψη; ιε. Ποια από τα επαναλαμβανόμενα στοιχεία διαφοροποιούνται και σε τι;

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν τρόπους αξιοποίησης των στοιχείων της σύνθεσης του έργου και να αντιληφθούν ότι οι τρόποι αυτοί χρησιμοποιούνται για να προβληθεί το νόημα του έργου.

Οι ερωτήσεις στο βιβλίο του μαθητή μπορούν να απαντηθούν ως εξής:

Σελ. 72: Η μορφή στη σύνθεση του Αρπ έχει απλότητα και εκφράζει ζωντάνια και αρμονία, επειδή τα στοιχεία του έργου αναπτύσσονται με οικονομία (μόνο καμπυλωτές φόρμες, μικρά σχήματα επάνω σε ένα μεγάλο, άσπρο χρώμα, εναλλαγές στους τόνους εξαιτίας της επίδρασης του φωτός, όλες λείες επιφάνειες). Στο έργο του Τσελίνι παρουσιάζονται δυο γυαλιστερές φιγούρες που παριστάνουν τη γη - γυναικά και τη θάλασσα - άντρας, το πλοίο για το αλάτι και το κτίριο για το πιπέρι με ανάγλυφες επιφάνειες και κενά, οι διακοσμητικές φιγούρες στην κυκλική βάση, διαφορετικά χρώματα. Μια μικρή αλατιέρα γίνεται ένα έργο περίπλοκο, αφού περιλαμβάνει πολλά διαφορετικά στοιχεία. Βεβαίως, σε ένα βαθύτερο επίπεδο ανάλυσης και η φαινομενικά απλή σύνθεση του Αρπ περιέχει πολύπλοκα νοητά σχήματα. Σελ. 73-1: Ένα τρίγωνο ενώνει τα κίτρινα σχήματα, ένα τετράγωνο τα κόκκινα, ένα πεντάγωνο τα μπλε.

Σελ. 73-2: Στο έργο του Κλέε μπορούμε να διακρίνουμε α. το σχήμα που δημιουργεί η πλάγια γραμμή επάνω δεξιά, αν φανταστούμε ότι μετακινείται μέχρι κάτω στις δυο φιγούρες αριστερά και κεντρο-δεξιά, β. το οριζόντιο σχήμα που ενώνει τα ψάρια, γ. το τρίγωνο που ενώνει τους 4 θερμούς κύκλους.

Σελ. 74-1: Στο έργο του Γκόγια η σκόπιμη απουσία του σώματος του σκύλου στο αχανές περιβάλλον εκφράζει άγχος και μοναξιά.

Σελ. 74-2: Ο Θεοτοκόπουλος με αυτή τη διάταξη επιδιώκει να παρουσιάσει τους δυο κόσμους (πνευματικό, υλικό) ως αλληλοεξαρτώμενους και ταυτόσημους για τη ζωή των ανθρώπων.

Σελ. 76-1: Στο έργο του Μπρέγκελ, αν η βασική κατεύθυνση ήταν η άλλη διαγώνια, αντί οι φιγούρες να φαίνονται ότι πέφτουν, θα έμοιαζαν σαν να φεύγουν.

Σελ. 76-2: Στο έργο «Las Meninas» παρουσιάζεται η εικόνα που βλέπουν ο βασιλιάς και η βασίλισσα, ενώ ποζάρουν στο ζωγράφο. Έτσι, στον πίνακα, ενώ βλέπουμε την προσωπογραφία του ίδιου του ζωγράφου, τα μοντέλα του διακρίνονται μόνο ως αντανάκλαση στον καθρέφτη που βρίσκεται στον απέναντι τοίχο, στο βάθος. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι για το Βελάσκεθ η τέχνη είναι η αντανάκλαση της πραγματικότητας αλλά και όλος ο κόσμος του καλλιτέχνη.

Σελ. 77-1: Το έργο του Ελ Γκρέκο βασίζεται στο ιστορικό γεγονός, όταν ο Μαυρίκιος και η ρωμαϊκή λεγεώνα που διοικούσε προσηλυτίστηκαν στο Χριστιανισμό και αποκεφαλίστηκαν για τιμωρία. Στο πρώτο πλάνο δεσπόζουν οι μορφές του Μαυρίκιου και των συντρόφων του που συνομιλούν και παρουσιάζονται μεγάλες. Οι ίδιες μορφές αλλά μικρότερες εμφανίζο-

Ανάλυση και σύνθεση

νται στο δεύτερο πλάνο, όπου συμβαίνει το αποτρόπαιο γεγονός. Στο τρίτο πλάνο οι μορφές, αν και ακόμα πιο μικρές, φωτίζονται από τη λάμψη του ουρανού, σαν να ενώνονται με τις μορφές των αγγέλων που με το μεγάλο μέγεθος και την κινητικότητα τους προβάλλονται όσο και οι βασικές μορφές.

Σελ.77-2: Στο έργο του Καντίνσκι δίνεται έμφαση με το μεγάλο κόκκινο κύκλο.

Σελ.78: Στο Φοντάκο Ντέι Τούρκι, στη Βενετία, επαναλαμβάνονται οι κολόνες και τα ανοίγματα. Στη Μονή του Αγίου Παντελεήμονα, στο Άγιο Όρος, επαναλαμβάνονται οι πύργοι τρούλοι και τα αμυδιωτά παράθυρα.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

2η. Να επιλέξουν ένα θέμα που να ταιριάζει σε μια λιτή σύνθεση και ένα σε μια σύνθεση με ποικιλία. Μπορούν να δημιουργήσουν ελεύθερα με όποια υλικά θέλουν, ζωγραφική, κολλάζ, κατασκευή, γλυπτική. Εναλλακτικά, μπορούμε να προτείνουμε κάποια θέματα (ειρήνη - πόλεμος, μοναξιά - γιορτή, θάλασσα - στεριά κ.ά.), να χωριστούν σε ομάδες, αναλαμβάνοντας κάθε μια να επεξεργαστεί ένα διπλό θέμα σε ένα ομαδικό έργο.

Προτείνεται η 2η εργασία να ολοκληρωθεί στο σπίτι.

3η. Μπορούν να επιλέξουν πώς θα κάνουν την εργασία που αφορά την έμφαση: α. να ξεκινήσουν από ένα θέμα και αποδίδοντάς το ζωγραφικά, να δώσουν έμφαση σε κάποιο στοιχείο (έμφαση μπορεί να προκύψει λόγω μεγέθους, σχήματος, τοποθέτησης), β. να διαμορφώσουν ένα γλυπτικό στοιχείο με όποιο υλικό θέλουν και να συμπληρώσουν τη γλυπτική σύνθεσή τους με δευτερεύοντα στοιχεία, τα οποία θα βοηθούν στην ανάδειξη του ενός.

Προτείνεται η 3η εργασία, αφού συζητηθεί στην τάξη, να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

4η. Προτείνεται η εργασία που αφορά την επανάληψη, να γίνει σε τρεις διαστάσεις. Αρχικά να επιλέξουν ποια στοιχεία θα χρησιμοποιήσουν για την επανάληψη, έπειτα μπορούν να τα διαμορφώσουν με κομμάτια από μαλακά χαρτόνια (να τα κόψουν, να τα διπλώσουν, να τα στριφογυρίσουν κτλ., όπως έχει περιγραφεί στο κεφάλαιο του χαρτιού) και τέλος να τα συνθέσουν κολλώντας τα επάνω σε ένα σκληρό χαρτόνι.

Προτείνεται η 4η εργασία να ολοκληρωθεί στο σπίτι.

ΣΤΟΧΟΣ: Να ασχοληθούν με την οργάνωση των στοιχείων της σύνθεσης, επιδιώκοντας κάποιο συγκεκριμένο αποτέλεσμα.

5η. Μελετώντας το συμπληρωμένο πίνακα που υπάρχει στο Τετράδιο (σελ.15), να αναλύσουν ένα έργο της επιλογής τους, συμπληρώνοντας τον πίνακα στο Τετράδιο (σελ.16). Η ανάλυση μπορεί να γίνει αρχικά προφορικά στην τάξη. Όμως, καλό θα ήταν η εργασία να γίνει γραπτά από όλους στο σπίτι.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν να αναλύουν τη μορφή και το περιεχόμενο σε έργα που τους αρέσουν και σε άλλα που έχουν κριθεί από την Ιστορία ως σημαντικά έργα τέχνης και να εκφράζουν τις προσωπικές τους κρίσεις.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ

Εφόσον οι εργασίες έχουν προκύψει από το κεφάλαιο που αφορά την ανάλυση, καλό θα ήταν να παρουσιαστούν όλα τα έργα τους και να αναλυθούν, όπως αναλύθηκαν τα έργα των καλλιτεχνών κατά τη διάρκεια του μαθήματος.

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

1ο μέρος - Εργασίες αντίληψης

9η. Να παρατηρήσουν τα εικονιζόμενα έργα και να σημειώσουν: α. αν υπάρχει κρυφή γεωμετρία, εμφανής κατεύθυνση, έμφαση, επανάληψη, β. το είδος της διάταξης των στοιχείων

Εικ.1. Η Πεπλοφόρος: εμφανής κατακόρυφη κατεύθυνση, επανάληψη στα στοιχεία της κόμης

Εικ.2. Ζούνη: γραμμική προοπτική, πλάγια κατεύθυνση, επανάληψη στις κολόνες και τις κατακόρυφες μαύρες γραμμές

Εικ.3. Πόρπη: εμφανής οριζόντια κατεύθυνση, επανάληψη του κυκλικού σχήματος, συμμετρική διάταξη ως προς τον κατακόρυφο άξονα

Εικ.4. Κλέε: πολλά μικρά σχήματα μας οδηγούν προς το μαύρο τετραγωνάκι περίπου στο κέντρο του πίνακα δημιουργώντας βάθος, πολλές επαναλήψεις σχημάτων και χρωμάτων με παραλλαγές

Εικ.5. Ανθρωπόμορφο αγγείο: η τοποθέτηση των στοιχείων του κεφαλιού, η στάση των χεριών και των ποδιών στηρίζεται σε πολύγωνα σχήματα, εμφανής κατεύθυνση προς τα μπρος (μάτια, στόμα, σκουλαρίκια, χέρια, πόδια), συμμετρική διάταξη ως προς τον κατακόρυφο άξονα

Εικ.6. Μποτιτσέλι: το σχήμα του σκούρου χιτώνα της Παναγίας περικλείει τη φιγούρα του μικρού Χριστού σαν μέσα σε έναν κύκλο, εμφανής κατεύθυνση προς το κέντρο, δηλαδή το Χριστό, έμφαση στη φωτεινή φιγούρα του Χριστού που ξεπροβάλλει από τα σκούρα χρώματα και στη φιγούρα της Παναγίας από το λαμπερό ελλειπτικό σχήμα επάνω από το κεφάλι της που τη φωτίζει.

Εικ.7. Κασέλα: οι δυο ζωγραφικές συνθέσεις που φαίνονται, έχουν επανάληψη στα φρούτα και τα λουλούδια, συμμετρική διάταξη ως προς τον κατακόρυφο άξονα

Εικ.8. Ο πύργος της Πίζας: εμφανής κατακόρυφη κατεύθυνση (το κτίριο είναι πολύ υψηλό σε σχέση με το εμβαδόν του, επανάληψη των στοιχείων της κολόνας και της καμάρας ανάμεσα σε δυο κολόνες, παράλληλη διάταξη σε 8 ζώνες

10η. Εικ.1: 8. «Ένας από τους 12 θεούς-φρουρούς», γιαπωνέζικο άγαλμα, 13ος αι.

Εικ.2: 9. «Ιππότης-αετός», τέχνη των Αζτέκων, 15ος αι.

Εικ.3: 3. «Ηλέκτρα», Εγγονόπουλος, ζωγραφική μακέτα σκηνικού, 1939.

Εικ.4: 12. «Κεντρική Τράπεζα», Ντομένικ, εσωτερικό του κτιρίου στη Βιέννη, 1979-82.

Εικ.5: 1. «Βάχχος», Καραβάτζιο, 1591.

Εικ.6: 4. «Η Βάπτιση», Νέα Μονή Χίου, λεπτομέρεια ψηφιδωτού, 12ος αι.

Εικ.7: 7. «Ο τάφος των Μεδίκων με το Λυκόφως και την Αυγή», Μιχαήλ Άγγελος, 1530.

Εικ.8: 2. «Ξεκούραση μετά τη δουλειά», Βαν Γκογκ, 1890.

Εικ.9: 11. «Γιλέκο από παραδοσιακή φορεσιά της Καστοριάς».

Εικ.10: 6. «Δυο δράκοι», κινεζική χαρτοκοπτική.

Εικ.11: 10. «Φωλιά πουλιού», Μουρ, 1939.

Εικ.12: 5. «Εσσεξ», Τσάμπερλεϊν, επιτοίχιο γλυπτό, 1966.

2ο μέρος - Εργασίες εφαρμογής

27η. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν το μοτίβο που δίνεται στο βιβλίο, σχεδιάζοντάς το όπως είναι, σε αναστροφές ή και σε χρωματικές παραλλαγές, ώστε να δημιουργήσουν επανάληψη με ποικιλία. Η επανάληψη μπορεί να αναπτυχθεί οριζόντια, κατακόρυφα ή περιμετρικά.

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΞΟΝΕΣ ΤΟΥ Α.Π.Σ.

1ος.Υλικά και τεχνικές για ζωγραφική

2ος.Σύμβολα, ο συμβολισμός των χρωμάτων

3ος.Θέματα συμβολικά, από τη θρησκεία, τη μυθολογία, την ποίηση, το δημοτικό τραγούδι

4ος.Αρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική

5ος.**Βυζαντινή τέχνη, Μεσαιωνική τέχνη, Αναγέννηση:** *Σάντρο Μποτιτσέλι (Φλωρεντίνος, 1445-1510), Γκέραρντ Νταβίντ (Φλαμανδός, 1460-1523), Ματίας Γκρύνεβαλντ (Γερμανός, 1475-1528), Μπαρόκ: Τζιαν Λορέντζο Μπερνίνι (Ιταλός, 1598-1680), 19ος αι.: Τζόζεφ Τέρνερ (Άγγλος, 1775-1851), 20ός αι.: Πάμπλο Πικάσο (Ισπανός, 1881-1973), Εξω-ευρωπαϊκή τέχνη: Ινδοουιστική, Έλληνες αγιογράφοι και ζωγράφοι: Εμμανουήλ Τζάνες (Ρέθυμνο, 1610-1690), Νικόλαος Γύζης (Τήνος, 1842-1901)*

6ος.Συμβολικές και αλληγορικές σημασίες

ΔΙΑΡΚΕΙΑ – ΠΕΡΙΛΗΨΗ

1η ώρα: 2.1. Ο συμβολισμός και η αλληγορία

2η ώρα: 2.2. Ο συμβολισμός των χρωμάτων

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1η ώρα: Να κατανοήσουν οι μαθητές πώς παρουσιάζονται ο συμβολισμός και η αλληγορία στα έργα τέχνης.

2η ώρα: Να αντιληφθούν το συμβολισμό των χρωμάτων και να τον συσχετίσουν με τη ζωή.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Αξιολογούμε: α) όλη την τάξη, β) κάθε μαθητή χωριστά ως προς: 1.τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον στην ανάλυση έργων ως προς τις συμβολικές ή αλληγορικές σημασίες τους, 2.την ικανότητα να κατανοήσουν βασικά συμβολικά στοιχεία, 3.την προσπάθειά τους να ανακαλύψουν στοιχεία που μπορεί να κρύβουν συμβολισμούς ή αλληγορίες, 4.τα αποτελέσματα στις αναλύσεις έργων.

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ - ΠΗΓΕΣ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

1η ώρα: εικόνες με σύμβολα, ένα ποίημα ή ένα δημοτικό τραγούδι με προσωποποιήσεις ιδεών, ένα αλληγορικό έργο του Γύζη

2η ώρα: εικόνες με κυρίαρχα τα βασικά και τα συμπληρωματικά χρώματα

ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΤΗ: ένα μικρό μπλοκ σχεδίου (Α5) με πολλά φύλλα για πρόχειρα σχέδια

1η ώρα: 1.μπλοκ σχεδίου, μολύβι Β, γόμα, ξύστρα, χάρακας, ξυλομπογιές 2.ένα δημοτικό τραγούδι ή ένα ποίημα

2η ώρα: μπλοκ ακουαρέλας, τέμπερες, πινέλα

ΠΡΩΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Μπορούμε να παρουσιάσουμε στους μαθητές το σύμβολο της ειρήνης ή τα σύμβολα του αρσενικού και του θηλυκού, που είναι τα πιο γνωστά και να τους ζητήσουμε να μας πουν πώς λειτουργούν αυτά, τι αντικαθιστούν, πού χρησιμοποιούνται κτλ.

2. Στη συνέχεια μπορούμε να διαβάσουμε μια στροφή από ένα ποίημα, όπου προσωποποιούνται ή παρομοιάζονται έννοιες και να τις αναζητήσουμε μαζί τους.

3. Κατόπιν με τη βοήθεια του βιβλίου του μαθητή (σελ. 80-83) εξετάζουμε το συμβολισμό και την αλληγορία επάνω σε συγκεκριμένα έργα από τη Βυζαντινή τέχνη, το Μεσαίωνα, την Αναγέννηση, το Μπαρόκ, την Ινδουιστική τέχνη και τον 20ό αι.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν να διακρίνουν στα έργα κρυμμένες σημασίες.

Οι ερωτήσεις που αφορούν την «Άνοιξη» (σελ. 81) μπορούν να απαντηθούν ως εξής: Το φωτεινό ημικυκλικό σχήμα γύρω από το κεφάλι της Αφροδίτης μοιάζει με φωτοστέφανο. Έτσι η Θεά του Έρωτα μετατρέπεται σε Αγία του Χριστιανισμού, κάτι που ισχυροποιείται από τη σεμνότητα στο ντύσιμό της που δηλώνει τη μετάβαση, η οποία πραγματοποιείται σε όλο το έργο, από το σαρκικό έρωτα στην πνευματική εξαύλωσή του.

Απόσπασμα από την ιστοσελίδα Διαδικτυακή Πύλη Ορχομενού

<http://www.diadrasis.gr/orchomenos/Default.aspx?tabid=102>

Στην Ακιδαλία πηγή του Ορχομενού, την αφιερωμένη στην Αφροδίτη, γεννήθηκαν οι τρεις παρθένες αδερφές, κόρες του Δία και της Ωκεανίδας Ευρυνόμης, σύμφωνα με την εκδοχή του Ησίοδου που είναι και η επικρατέστερη. Η Αγλαΐα (λάμπουσα), η Ευφροσύνη (χαρά της ψυχής) και η Θάλεια (ανθίζουσα τα φυτά). Σε άλλους συγγραφείς ως μητέρα των Χαρίτων αναφέρεται η Ήρα, ή η Ευνομία, ή η Αρμονία, ή η Αθήνη. Ορισμένοι μάλιστα δίνουν στις Χάριτες αρχαιότερη καταγωγή, λέγοντας πως είναι κόρες του Ουρανού. Άλλοι πάλι γράφουν ότι πατέρας των Χαρίτων ήταν ο Διώνυσος, που τις απέκτησε από την ένωσή του με την Αφροδίτη ή με την Κορωνίδα, ενώ σύμφωνα με μια άλλη παράδοση οι Χάριτες ήταν κόρες του Ήλιου και της Αίγλης «που με τις ακτίνες τους εξωραΐζαν τη φύση, χαροποιούσαν τα έμψυχα και γέμιζαν τη γη και τους ανθρώπους με δώρα και αγαθά». Από τις πιο εξιδανικευμένες και θελκτικότερες θεότητες που δημιούργησε το ελληνικό πνεύμα, δεν αποτελούν το θέμα κανενός μύθου που να είναι έστω και λίγο άσεμνος. Οι Χάριτες σχετίζονται με τον Απόλλωνα, το Διώνυσο, που σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς ήταν πατέρας τους, τις βρίσκουμε δίπλα στην Ήρα, στην Αθηνά, στην Δήμητρα, αλλά κατά τον Πανσανία «οι Χάριτες ανήκουν στην Αφροδίτη περισσότερο από κάθε άλλη θεότητα». Όπως μας πληροφορεί ο Όμηρος στην Ιλιάδα, στην Ακιδαλία πηγή του Ορχομενού οι Χάριτες έλουζαν τη θεά, την αρωμάτιζαν και την έντυναν με τον «αμβρόσιο πέπλο» που τον ύφαιναν οι ίδιες. Οι Χάριτες υπήρξαν από την αρχή θεότητες της φύσης, του φυτικού κόσμου, πηγή κάθε χαράς και κάθε τέρψης όχι μόνο στον άνθρωπο αλλά και στους θεούς. Τα κύρια σύμβολά τους είναι τα λουλούδια και οι καρποί. Η ποίηση, η ρητορική, η μουσική, ο χορός χρωστάνε τη χάρη τους στις Χάριτες που αναφέρονται συχνά μαζί με τις Μούσες με τις οποίες λάβαιναν μέρος σε όλες τις γιορτές του Ολύμπου.

Αλληγορικά και συμβολικά έργα

Ο Μποτιτσέλι θέλει τον Έρωτα να σαϊτεύει αυτές τις εξιδανικευμένες μορφές που σχετίζονται περισσότερο με το πνευματικό παρά με το σαρκικό, για να ισχυροποιήσει την πνευματική πλευρά του Έρωτα στον εικαστικό του ύμνο για τη χαρά της ζωής.

Οι ερωτήσεις που αφορούν τη «Γκερνίκα» (σελ.83) μπορούν να απαντηθούν ως εξής: Το τρίγωνο, σχετιζόμενο με το πνεύμα της αρχαιο-ελληνικής τέχνης (αέτωμα), την ορθολογική σύνθεση της αναγεννησιακής ζωγραφικής αλλά και την ψυχολογική χρήση των σχημάτων στη μοντέρνα τέχνη, από τη μια δομεί το συνονθύλευμα των μορφών του έργου και από την άλλη με την οξύτητά του δραματοποιεί ακόμα περισσότερο την τραγωδία, μεταφέροντας το αντιπολεμικό πνεύμα του έργου. Τα λίγα χρώματα που χρησιμοποιούνται (άσπρο-μαύρο, φως-σκιά) από τη μια αποδίδουν την τραγωδία (που δεν μπορεί να έχει χρώμα!) και από την άλλη μας βοηθούν να «διαβάσουμε» καλύτερα την τόσο σύνθετη πλοκή του έργου.

Κατά πάσα πιθανότητα η εμφάνιση του αλόγου και του ταύρου στο έργο σχετίζονται με τις ταυρομαχίες. Η υφή που παρουσιάζουν τα κομμάτια του αλόγου μπορεί να σχετίζεται με την εμφάνισή τους στις ταυρομαχίες με πανοπλία μεσαιωνικού τύπου.

Απόσπασμα από την ιστοσελίδα http://www.mixed.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=23:2008-05-18-13-0607&catid=8:news

Τις πρώτες ταυρομαχίες τις συναντάμε στην Αρχαία Ελλάδα και είχαν σκοπό να δείξει ο αγωνιζόμενος το θάρρος του, την ψυχραιμία του, την ταχύτητα κίνησής του και τη σωματική του δύναμη. Οι ταυρομαχίες στην εποχή μας γίνονται μονάχα στην Ισπανία, Μεξικό και Πορτογαλία και έχουν ως στόχο το φόνο του ταύρου.... Τί είναι όμως, σε τελική ανάλυση, οι ταυρομαχίες; Είναι απλώς ένα άθλημα ή έχουν ένα βαθύτερο νόημα; Μερικοί πιστεύουν πως η ταυρομαχία υποκρύπτει υπαρξιακά προβλήματα, γι' αυτό και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Είναι δηλαδή θέμα θανάτου μεταξύ του ταύρου και του Ταυρομάχου. Ένας πρέπει να πεθάνει. Ο άνθρωπος με τις ταυρομαχίες θέλει να απελευθερωθεί από τον φόβο του θανάτου. Έτσι ο ταύρος, χωρίς να το θέλει, γίνεται συνεργός και βοηθάει τον άνθρωπο σ' αυτή την προσπάθειά του.... Πάντως για πολλούς Ισπανούς συνεχίζει η ταυρομαχία να είναι ιεροτελεστία, ένας αγώνας για την κατανίκηση του φόβου. Και έτσι μπορεί να είναι, αν αναλογιστούμε πόσο υπέφεραν και πόσες φορές αντίκρισαν τον θάνατο, στη μακραίωνη ιστορία τους. Από τη Μαυριτανική κατοχή, την Ιερή εξέταση, τον εμφύλιο πόλεμο. Όλη αυτή η κατάσταση του φόβου και τον εκτελέσεων διαμόρφωσε, σε μεγάλο βαθμό, τον χαρακτήρα των Ισπανών. Έπρεπε λοιπόν να κατανικήσουν την ιδέα του φόβου και του θανάτου, να γίνει δηλαδή η κάθαρσις, γιατί ο ταύρος συμβολίζει τις σκοτεινές δυνάμεις, τις οποίες πρέπει ο άνθρωπος να τις υποτάξει.

Οι γραμμές και το τεράστιο μέγεθος του χεριού στον πεσμένο πολεμιστή δηλώνουν την ταυτότητα του αγρότη-εργάτη που εργάζεται κοπιάζοντας για να επιβιώσει. Με τον τονισμό των γραμμών της παλάμης (οι γραμμές της ζωής) ίσως να εκφράζεται και η ανάγκη για συνέχιση της ζωής.

Η μάνα που κλαίει στρέφεται στον ταύρο είτε για να του ζητήσει έλεος (αν αυτός είναι ο εχθρός) είτε για να του ζητήσει βοήθεια (αν αυτός είναι η Ισπανία).

Απόσπασμα από την ιστοσελίδα <http://el.wikipedia.org>

Στην Ελληνική μυθολογία, ο Μινώταυρος ήταν ένα ον με σώμα ανθρώπου και κεφάλι και ουρά ταύρου. Κάποιες φορές αναπαρίσταται ακόμα ως ταύρος με κορμό ανθρώπου, σε αντιστοιχία με τον Κένταυρο. Κατοικούσε στο Λαβύρινθο, κτίσμα που φτιάχτηκε από το Δαίδαλο κατόπιν εντολής του βασιλιά της Κρήτης Μίνωα. Ο Μινώταυρος σκοτώθηκε από τον Θησέα.... Σχετικά με το νόημα του μύθου του Μι-

Αλληγορικά και συμβολικά έργα

νώταυρου έχουν προταθεί διάφορες θεωρίες. Σύμφωνα με μία από αυτές ο μύθος σχετίζεται με τους μύθους των Βάαλ και Μολόχ των Φοινίκων. Η θανάτωση του Μινώταυρου συμβολίζει την κατάργηση του βαρβαρικού έθιμου της Ανθρωποθυσίας από τον περισσότερο προοδευμένο ελληνικό πολιτισμό. Μία άλλη θεωρία υποστηρίζει ότι ο Μίνωας και ο Μινώταυρος δεν είναι παρά μορφές του ίδιου προσώπου, και αντιπροσωπεύουν τον Θεό-Ήλιο. Ακόμα υπάρχει η άποψη ότι ο μύθος της θανάτωσης του Μινώταυρου συμβολίζει την απελευθέρωση των Ελλήνων από την κυριαρχία της Μινωικής Κρήτης.

Αποσπάσματα από «Τέχνη του 20ού αιώνα», Άκης Χαραλαμπίδης, εκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS

Οι διαστάσεις της *Guernica* του Πικάσο (3,50x7,76μ.) την ανάγουν στην κλίμακα της μεσοπολεμικής μνημειακής τοιχογραφίας, αν και στην πραγματικότητα πρόκειται για φορητό πίνακα. Ο χρόνος τον έξι περίπου εβδομάδων που χρειάστηκε ο Picasso για να ολοκληρώσει την *Guernica* είναι απίστευτα μικρός, με όποιον βαθμό πυρετικής έντασης ή έμπνευσης και αν τον συσχετίσει κανείς. Εφτασε όμως σε αυτό το αποτέλεσμα τόσο γρήγορα γιατί, με εξαίρεση το θέμα της γυναίκας στο φλεγόμενο σπίτι, όλα τα άλλα τα είχε ήδη επεξεργαστεί, κυρίως σε σχέδια και χαρακτικά, έχοντάς τα έτσι έτοιμα στην πλαστική του μνήμη. Μελετητές, όπως ο Ε. Lucie-Smith, βρίσκουν το μεγαλείο του επιτεύγματος στο ότι ο Picasso κατόρθωσε να συνδέσει τις έντονα προσωπικές του εικόνες με τρόπο που να υπομνηματίζουν ένα γεγονός που αφορούσε τους πολλούς. Στην *Guernica*, κατά κοινή ομολογία «το σημαντικότερο έργο του αιώνα μας», ο Picasso απεικονίζει για πρώτη και μοναδική φορά ένα ιστορικό γεγονός, χωρίς όμως διηγηματικά μέσα και συγκεκριμένες παραπομπές που να εξυπηρετούν την ταύτιση. Σε αυτό άλλωστε οφείλεται, ως ένα σημείο, η πολλαπλότητα και συχνά η αντιφατικότητα των ερμηνειών που επιχειρεί να δώσει η πραγματικά ανεξάντλητη βιβλιογραφία στα επιμέρους εικονιζόμενα θέματα. Ας μείνουμε μόνο στις πιο βασικές: Ο ταύρος, - μια από τις κρίσιμες σταθερές στη ζωγραφική του Picasso -, με την ακινησία και τη βεβαιότητα του κτήνους, είναι κατά περίπτωση ο νέος θριαμβευτής, ο φασισμός, το τοτέμ της Ισπανίας, η Γαλλία που δε βοηθά τους δημοκρατικούς ή ακόμη το βόδι στο σπήλαιο της Βηθλεέμ. Το άλογο είναι ο βασανισμένος ισπανικός λαός, το όπλο του πεσμένου ιππότη, ο φασισμός που εξοντώνεται, η κοσμική διατύπωση του συμβόλου του πάθους. Ο νεκρός πολεμιστής είναι το θέμα του αλόγου - Franco -, το τέλος της εποχής των ιπποτών, κομμάτια ενός αγάλματος που συμβολίζουν τον κατεστραμμένο πολιτισμό, ο νεκρός Ιωσήφ. Η λάμπα είναι ήλιος ή βόμβα. Με δεδομένη την αντίθεση του Picasso σε όσους καπηλεύονταν τη θρησκεία, η θρησκευτική ερμηνεία δεν μπορεί να προχωρήσει πολύ. Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει η παραπομπή που κάνει στην Αποκάλυψη ο Michel Leiris. Σύμφωνα με αυτή, το άλογο βασίζεται σε εκείνο με τη βαβυλωνιακή πόρνη στην εικονογράφηση της Αποκάλυψης με μικρογραφίες από τον *Seu d' Urgel*. Το άλογο εκεί καλύπτεται από ένα είδος γραμμάτων και είναι γνωστό ότι ο Picasso, στις προκαταρκτικές μελέτες για το δικό του χρησιμοποιούσε κομμένες εφημερίδες. Αν ωστόσο υπήρχε κάποια πρόθεση του καλλιτέχνη να αναφερθεί στη χριστιανική εικονογραφία, αυτή θα πρέπει να αναζητηθεί κυρίως στη μητέρα-παιδί (*Pieta*), στο νεκρό πολεμιστή (Εσταυρωμένος μετά την Αποκαθλίωση), στην τριμερή διάταξη της σύνθεσης και στη λειτουργία του τριγώνου. Το πρόβλημα της ερμηνείας τελικά παραμένει ανοιχτό. Ένα παράδειγμα θα καταστήσει σαφή το λόγο: Στην πέμπτη χαλκογραφία της σειράς *Όνειρο και ψέμα του Franco*, ένας ταύρος επιτίθεται στον Franco, υποδηλώνοντας τη θαρραλέα αντίσταση κατά του φασισμού. Από την άλλη μεριά όμως το γεγονός ότι το τέρας επιτίθεται σε όλα τα ζωντανά πλάσματα και μάλιστα στην ίδια σειρά τρεις φορές κατά τον αλόγου οδηγεί σε μια ανάγνωση αντίθετη από εκείνη που θέλει τον ταύρο και το άλογο στην *Guernica* αλληγορίες της σύγκρουσης δημοκρατικών και εθνικιστών. Δεν μπορεί ωστόσο να μην παρατηρήσει κανείς ότι στην *Guernica* ο ταύρος αδιαφορεί πλήρως για το άλογο, ενώ τόσο από το ανθρώπινο βλέμμα του όσο και από την οικονομία της σύνθεσης στο αριστερό διάχωρο, φαίνεται μάλλον να προστατεύει παρά να απειλεί τη μητέρα με το παιδί, όντας άλλωστε ο πλησιέστερος αποδέκτης της σπαρακτικής κραυγής της. Ο ίδιος ο Picasso, μιλώντας για την *Guernica* σε συνέντευξη το 1945 είπε: «Ο ταύρος αντιπροσωπεύει την αγριότητα, το άλογο το λαό. Ναι, χρησιμοποίησα σύμβολα, όχι όμως στους άλλους πίνακες». Και για τη Νεκρή φύση με κεφάλι ταύρου (1938) πρόσθεσε: «Ο ταύρος δεν είναι ο φασισμός, είναι η αγριότητα και ο σκοταδισμός». Είναι ο καταστροφάεας του πολιτισμού και από την άποψη αυτή ο Werner Spies σωστά επισημαίνει ότι την ίδια χρονιά που βομβαρδίστηκε η *Guernica*, στο Μόναχο, με την έκθεση «Εκφυλισμένη Τέχνη» καταδικάστηκε σε θάνατο όλη η τέχνη της πρωτοπορίας. Στο εργαστήριο του Picasso βρέθηκαν δυο αποκόμματα εφημερίδων του 1937, το ένα σχετικό με τα εγκαίνια του *Haus der Kunst* στο Μόναχο και το άλλο με την καταδίκη του Εμπρεσιονισμού, του Κυβισμού, του Φουτουρισμού και του Ντανταϊσμού. Ο ταύρος, η ταυρομαχία και η ιδέα του θανάτου αποτελούν θεμελιακούς άξονες στη δημιουργία του Picasso. Ενδιαφέροντα είναι η προσέγγισή τους από τον Herschel Chipp, που ξεκινά με τα λόγια του επίσης Ανδαλουσιανού ποιητή Federico Garcia Lorca: «Η Ισπανία είναι η μόνη χώρα όπου ο θάνατος είναι ένα φυσικό θέμα. Ένα νεκρό πρόσωπο στην Ισπανία είναι πιο ζωντανό, όταν είναι νεκρό και το προφίλ του κόβει, όπως η κόψη του ξυραφιού του κουρέα». Το δεύτερο χαρακτηριστικό του ισπανικού πνεύματος, κατά τον Lorca πάντα, είναι το «*duende*», δηλαδή η έμμονη ιδέα για το βάδισμα στο χείλος του θανάτου, γιατί μόνον όταν αντιμετωπίζει κανείς το θάνατο και τον εξορκίζει με γενναία και καθολική περιφρόνηση φτάνει στην αληθινή ευγένεια του πνεύματος. Το «*duende*» βρίσκει την τελειότερη έκφρασή του στην ισπανική «*corrida*» (ταυρομαχία), τη «*fiesta nacional*» που συνδυάζει ένα πλήθος πλούσιων συναισθηματικών και συμβολικών σχέσεων θάρρους και σχεδόν υπεράνθρωπης εμπειρίας. Ο Picasso υπήρξε σε όλη του τη ζωή φα-

Αλληγορικά και συμβολικά έργα

νατικός θεατής ταυρομαχιών, τις οποίες άρχισε να ζωγραφίζει σε ηλικία οκτώ ετών. Αργότερα, όταν συνδέθηκε με αξιόλογες γυναίκες, συγκέντρωσε το ενδιαφέρον του στο βίαιο επεισόδιο της επίθεσης του ταύρου εναντίον του αλόγου, δίνοντας ανθρώπινο σεξουαλικό τόνο. Στην καθαρά φυσική βία του ταύρου ήρθε ο Μινώταυρος να προσθέσει τη θετική πλευρά των ανθρώπινων αισθημάτων. Το θέμα του αγώνα ταύρου-αλόγου άρχισε το 1917, στη συνέχεια μετασηματίστηκε σε μάχη των φύλων και το 1937, μέσα από μια ισχυρή αμφισημία, έγινε ο γενεσιουργός εικαστικός πυρήνας της *Guernica*. Βασίζομενος, τέλος, ο Chirp σε δώδεκα άγνωστα ως το 1985 προκαταρκτικά σχέδια της πρώτης παραγγελίας για το ισπανικό περίπτερο, τα οποία δεν φαίνεται να επηρεάζονται από την ταραγμένη ατμόσφαιρα για το ισπανικό περίπτερο, τα οποία δεν φαίνεται να επηρεάζονται από την ταραγμένη ατμόσφαιρα λίγο πριν από τον εμφύλιο, καταλήγει αρκετά πειστικά στο συμπέρασμα ότι δεν ήταν τόσο η πολιτική διάσταση του εμφύλιου πολέμου που απέσπασε τον Picasso από τη γαλήνη του εργαστηρίου του, όσο αυτή καθεαυτή η ανθρώπινη τραγωδία του τρόμου και του πόνου στην *Guernica*. Ο Picasso δεν περιγράφει την επίθεση εναντίον της *Guernica* αλλά τις συνέπειές της. Παρά το συγκεκριμένο τίτλο, τα γεγονότα που καταγγέλλει δεν τα τοποθετεί ούτε στο χώρο ούτε στο χρόνο. Ηρωοποιεί τα θύματα, εξεικονίζει την άφατη ατομική θλίψη σε ένα έργο-*Requiem*, συνεχίζοντας την παράδοση του Goya, του Gericault, του Delacroix, του Dix και του Grosz. Ο εχθρός στη *Guernica* είναι αόρατος και ανώνυμος, όπως ο πόλεμος και τα μέσα καταστροφής. Στο έργο συμπυκνώνεται το αποτέλεσμα: τρόμος, απόγνωση, βαναυσότητα και τελικά χάος, εξαιρετικά όμως μελετημένο στην απόδοσή του και ανεπανάληπτα κλασικό στην υπερβολή του. Το αίτιο βρίσκεται έξω και μάλιστα επάνω από αυτό, στον ουρανό, που δεν είναι πομπός λύτρωσης αλλά κοιτίδα συμφοράς. Όλα τα βλέμματα και οι κινήσεις των μορφών, οι φανεροί και οι λανθάνοντες άζονες οδηγούν προς τα επάνω, αλλά εκεί προσκρούουν στο όριο του παραλληλογράμμου. Επιτείνεται έτσι, σε συνδυασμό και με τον περιορισμό ή ακριβέστερα την άρνηση του χρώματος (άσπρο, μαύρο, γκριζό) - που θα πρέπει ίσως να συσχετιστεί με το γεγονός ότι πηγή των οπτικών πληροφοριών του Picasso για την καταστροφή ήταν οι ασπρόμαυρες φωτογραφίες του τύπου -, η αίσθηση του εγκλωβισμού, της καταπίεσης και της αδυναμίας φυγής. Ο χώρος είναι ταυτόχρονα εσωτερικός και εξωτερικός και, όπως φανερώνει το φως του ήλιου και της λάμπας, ο χρόνος είναι και ημερήσιος και νυχτερινός. Δεν υπάρχει δηλαδή ένα μόνο επίπεδο πραγματικότητας ή μία μόνο δυνατότητα ερμηνείας. Η *Guernica*, μια ανυπέρβλητης ποιότητας εικαστική διατύπωση προσωπικών εκρήξεων μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά και πολιτικά συμφραζόμενα, πέρασε ταχύτατα στη σφαίρα της μοναδικότητας. Ο Herbert Read έγραφε ήδη το 1938: «Όχι μόνο η *Guernica*, αλλά η Ισπανία, όχι μόνο η Ισπανία, αλλά η Ευρώπη συμβολίζεται σε αυτή την αλληγορία. Είναι το μοντέρνο Ιππικό, η αγωνία ανάμεσα στα συντρίμια της ανθρώπινης τρυφερότητας και αδυναμίας που προκάλεσαν οι βόμβες. Είναι μια θρησκευτική εικόνα, ζωγραφισμένη όχι με τον ίδιο τρόπο αλλά με την ίδια ζέση που ενέπνευσε τον Grünewald και τον Ζωγράφο της Pietil της Avignon, τον Van Eyck και τον Bellini. Δεν αρκεί να συγκρίνουμε τον Picasso αυτού του έργου με τον Goya των *De, V'astres*. Ο Goya υπήρξε επίσης μεγάλος καλλιτέχνης και μεγάλος ανθρωπιστής αλλά οι αντιδράσεις του ήταν ατομικές, όργανά του η ειρωνεία, η σάτιρα, η γελοιοποίηση. Ο Picasso είναι πιο οικουμενικός: τα σύμβολά του είναι κοινά, όπως τα σύμβολα του Ομήρου, του Dante, του Cervantes. Γιατί, μόνον όταν στην πιο πλατιά κοινοτοπία ενσταλάζεται το πιο ισχυρό πάθος, γεννιέται το μεγάλο έργο τέχνης, υπερβαίνοντας όλες τις σχολές και τις κατηγορίες. Και από τη στιγμή που θα γεννηθεί, ζει αιώνια». Το 1939, με την έκρηξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, ο Picasso φεύγει για τη Μεσόγειο, στην Antibes, μαζί με την Dora Maar, όμως επιστρέφει στο Παρίσι για να δει τα έργα που άφησε. Με προτροπή του Eluard ζαναφεύγει στο Royan, στις ακτές του Ατλαντικού αυτή τη φορά, αλλά ζαναγυρίζει στο Παρίσι και συνεχίζει να δουλεύει. Γερμανοί αξιωματικοί τον επισκέπτονται συχνά. Μια μέρα ένας τον ρωτά, δείχνοντάς του μια φωτογραφία της *Guernica*: «Εσείς το έχετε κάνει αυτό;» Και ο Picasso του απαντά κοφτά: «Όχι, εσείς!». Το 1944 προσχωρεί στο Κομμουνιστικό Κόμμα Γαλλίας γιατί, όπως λέει ο ίδιος, «Τούτα τα χρόνια της τρομερής καταπίεσής μου έδειξαν πως πρέπει να αγωνιστώ όχι μόνο με την τέχνη μου, αλλά και με όλο μου το είναι».

Αποσπάσματα από το κείμενο “Ζωγραφική των συμβολικών και αλληγορικών θεμάτων”, Ηλίας Μυκονιάτης (Ιστορικός Τέχνης), Παγκόσμια Ιστορία, Εκδοτική Αθηνών

Συμβολικά στις εικαστικές τέχνες είναι τα θέματα και τα μοτίβα που παριστάνουν ένα πρόσωπο, ένα αντικείμενο ή ένα γεγονός, που με τη σειρά του υποδηλώνει κάτι πέρα από το ίδιο. Ο συμβολισμός και τα σύμβολα είναι ένα φαινόμενο της ιστορίας του πολιτισμού, που διαμέσου των αιώνων αποδείχθηκε βασικός τρόπος έκφρασης και ουσιαστικό στοιχείο των επικοινωνιακών κωδικών. Στην τέχνη ο συμβολισμός είναι ευρέως διαδομένος, αφού ανεξάρτητα από το πού χρησιμοποιείται (θρησκεία, φιλοσοφία, λογοτεχνία, επιστήμη κλπ.), οι ρίζες του βρίσκονται πάντοτε στην οπτική εμπειρία. Το σύμβολο είναι κατά κύριο λόγο εικόνα. Η σχέση του συμβόλου με αυτό που συμβολίζει είναι άμεση και ευθεία. Τα σύμβολα μπορεί να είναι «δημόσια», να χρησιμοποιούνται δηλαδή και να αναγνωρίζονται από τον πολύ κόσμο σε μια ορισμένη εποχή και σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμό, π.χ. το σύμβολο του σταυρού. Οι καλλιτέχνες χρησιμοποιούν τέτοια σύμβολα αλλά πολλές φορές και σύμβολα που είναι περισσότερο «προσωπικά». Αυτά μπορεί να τα διαβάζουν και να τα καταλαβαίνουν πολλοί, αφού οι συσχετισμοί τους είναι ευρύτερα γνωστοί, π.χ. ο αετός ως σύμβολο ηρωισμού. Ορισμένοι, όμως, καλλιτέχνες βάζουν στα έργα τους σύμβολα που επανοούν οι ίδιοι. Τότε η αποκρυπτογράφησή τους είναι δύσκολη ή και αδύνατη, π.χ. ρομαντικοί ζωγράφοι όπως ο Κασπάρ Ντάβιντ Φρήντριχ ή του κύκλου των Ναζαρηνών.

Αλληγορικά και συμβολικά έργα

Η αλληγορία είναι ένας τρόπος αναπαράστασης, όπου τα πρόσωπα, οι πράξεις και ενίοτε το περιβάλλον στο οποίο υπάρχουν, δίνουν ένα θέμα ή μια ιστορία, προσφέρονται όμως και για διαφορετική ανάγνωση. Με βάση δηλαδή νοηματικούς συσχετισμούς, το εικονιστικό σχήμα που δίνει η αλληγορία υποδηλώνει και κάτι εντελώς διαφορετικό από αυτό που παρουσιάζει σε πρώτο επίπεδο. Με άλλα λόγια και αντίθετα με ότι συμβαίνει στον συμβολισμό, τις αλληγορικές παραστάσεις καλούμαστε να τις διαβάσουμε συμβολικά, χωρίς να είμαστε όμως υποχρεωμένοι και να το κάνουμε.

Για παράδειγμα, τον πίνακα του Τιτσιάνο «Ιερός και βέβηλος έρωτας» (περ. 1515, Villa Borghese, Ρώμη) άλλοι ερευνητές τον θεώρησαν ως αλληγορία και άλλοι τον συνέδεσαν με συγκεκριμένο λογοτεχνικό κείμενο. Έτσι, δεν είναι σπάνιο να ερμηνεύονται ως αλληγορικά, έργα που οι δημιουργοί τους δεν είχαν κατά νου κάτι τέτοιο. Μπορούμε να διακρίνουμε δύο τύπους αλληγορίας: 1)την ιστορική και πολιτική αλληγορία, όπου συγκεκριμένα πρόσωπα ή πράξεις υπονοούν άλλες καταστάσεις ή πρόσωπα. Οι απεικονίσεις διάσημων ανδρών ή γυναικών της ιστορίας, π.χ. του Μεγάλου Αλεξάνδρου, οι θρίαμβοι και οι αποθεώσεις συνήθως ανήκουν στον τύπο αυτό. 2)την αλληγορική απεικόνιση ιδεών, όπου πρόσωπα και δράση συμβολίζουν αφηρημένες έννοιες, π.χ. Αρετές, Κακίες κτλ. Με τον δεύτερο αυτό τύπο αλληγορίας συνδέονται οι προσωποποιήσεις, έννοιες δηλαδή που γίνονται εικόνες με τη μορφή ανθρώπων. Η προσωποποίηση βέβαια δεν ταυτίζεται απόλυτα με την αλληγορία αφού η τελευταία μπορεί να εκφέρεται και με άλλους τρόπους....

Συμβολικά και αλληγορικά θέματα συναντάμε σε όλους τους πολιτισμούς και σε όλες τις εποχές. Στην **αρχαία Αίγυπτο**, η Σφίγγα συμβολίζει μεταξύ των άλλων τη δύναμη των Φαραώ και ο ηλιακός δίσκος, από τα πιο σημαντικά σε διάρκεια και διάδοση σύμβολα, τον θεό ήλιο και κατ'επέκταση τη βασιλική εξουσία. Στην **αρχαία Ελλάδα**, όσο ήταν ακόμη στενή η σχέση μεταξύ της μυθολογίας ως θρησκείας και της εικαστικής αναπαράστασης, ίσως δεν μπορεί να γίνει λόγος για συμβολισμό με την πραγματική σημασία του όρου. Όμως, από τον 5ο αι. π.Χ., όταν οι θεοί και οι πράξεις τους βρίσκονται υπό κρίση, κυρίως στο πλαίσιο του ορθολογισμού των σοφιστών, τότε έχουμε και μυθολογικές αλληγορίες για ηθικοπολιτικούς λόγους. Αμέτρητα είναι τα παραδείγματα στη ζωγραφική, γλυπτική και αγγειογραφία. Ο Θάνατος, ο Ύπνος, η Δίκη, η Έρις, η Μανία, ο Οίστρος, η Ανάγκη κλπ. είναι προσωποποιήσεις που επανέρχονται συνεχώς. Ο Παρθάσιος ζωγράφισε τον Δήμο και την Αρετή, ο Πανσίας τη Μέθη, ο Απελλής τη Συκοφαντία ως μια έξυλλη γυναίκα περικυκλωμένη από την Άνοια, την Υποψία, τον Φθόνο, την Επιβουλή, την Απάτη αλλά και από τη Μετάνοια και την Αλήθεια. Ξεχωριστή είναι η παρουσία των συμβολικών θεμάτων στα ταφικά μνημεία. Τα αργεία που συνοδεύουν τις ταφές αλλά και οι τοιχογραφίες και τα επιτύμβια γλυπτά κοσμοούνται με τέτοιες παραστάσεις. Ο Άδης και η Περσεφόνη, σκηνές από την καθημερινή ζωή και σκηνές κνημίου, ο Ηρακλής και οι Άθλοι του, μάχες κτλ. συνοδεύονται με το βασιανιστικό θέμα της μετάβασης του ανθρώπου από τη ζωή στο θάνατο. Από τον 4ο αι. π.Χ., σε όλη την ελληνιστική περίοδο και στη συνέχεια στη ρωμαϊκή εποχή, το θεματικό ρεπερτόριο επεκτείνεται ακόμη περισσότερο. Περιώνυμα μνημεία έχουν αυτό τον χαρακτήρα. Από την Ειρήνη του Κηφισόδοτου, τη Νίκη της Σαμοθράκης ή την Τύχη της Αντιόχειας και το άγαλμα του Νείλου έως τις αλληγορικές παραστάσεις της Κολώνας του Τραιανού και της Ara Pacis στη Ρώμη ή του Τόξου του Γαλερίου στη Θεσσαλονίκη. Ο **χριστιανικός κόσμος** χρησιμοποίησε τους συμβολισμούς με ιδιαίτερη έμφαση. Το Α και το Ω, το ΧΡ, ο ΙΧΘΥΣ είναι σύμβολα του Χριστού, όπως και οι παραστάσεις του Καλού Ποιμένα, τον αμνού αλλά και ο μύθος του Ορφέα ή του Ερώτα και της Ψυχής. Τα σύμβολα είναι παρόντα ακόμη και στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική, π.χ. το σταυρικό σχήμα της κάτοψης των ναών, ο ρόλος του φωτός στο εσωτερικό τους, ο προσανατολισμός τους κτλ. Ο **μεσαιωνικός πολιτισμός**, τόσο στο Βυζάντιο όσο και στη Δύση, κυριαρχείται από σύμβολα. Πολυάριθμα είναι τα θρησκευτικά, αναπτύχθηκε όμως και ένα ευρύ πλέγμα κοσμικών συμβόλων, που εμφανίζονται σε οικόσημα, θροεούς, ενδυμασίες, στέμματα, ασπίδες, πανοπλίες, σημαίες και λάβαρα. Η αρχή της εραλδικής, αν και τα εμβλήματα έχουν παλιά καταγωγή, όπως είναι γνωστή σήμερα, τοποθετείται πιθανόν στα χρόνια της Α' Σταυροφορίας. Σημαντική κατηγορία συμβόλων είναι τα μαγικά, που αναπτύσσονται πάνω σε διάφορες κατευθύνσεις. Είναι, κυρίως, αστρολογικά, αποτρόπαια και καβαλιστικά. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην αλληγορική απεικόνιση των Αρετών και των Κακιών. Συνήθως είναι προσωποποιημένες, όπως στις τοιχογραφίες του Τζιότο στο Παρεκκλήσι Scrovegni (Πάντοβα) και άλλοτε μέσα από αρχαίους μύθους. Συχνά οι αρετές, τόσο οι θεολογικές (πίστη, ελπίδα, αγάπη) όσο και οι πλατωνικές (φρόνηση, ανδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη) συνδυάζονται με τις λεγόμενες Ελευθέριας Τέχνες. Οι αλληγορίες τόπων, εποχών, του χρόνου και άλλες με κοινωνικοπολιτικό περιεχόμενο εμφανίζονται επίσης σε μεγάλα εικονογραφικά σύνολα, όπως στο Palazzo Pubblico της Σιένας στις τοιχογραφίες που ζωγράφισε ο Αμπρότζιο Λορεντσέτι με θέμα την Καλή και την Κακή Διακυβέρνηση. Η **Αναγέννηση** κληρονόμησε από τον Μεσαίωνα όλα τα είδη των αλληγορικών παραστάσεων. Βασική διαφορά είναι ότι η σκέψη του αναγεννησιακού ανθρώπου δεν κυριαρχείται πλέον από το φόβο του Θεού και η πίστη σε αυτόν δεν είναι το μόνο σημείο αναφοράς. Ο θρησκευτικός παράγοντας, που αποτελούσε το σταθερό πλαίσιο της μεσαιωνικής αλληγορίας, έδωσε θέση, χωρίς βέβαια να πάψει να υφίσταται, σε νέες ιδέες και τρόπους αντίληψης και εξήγησης του κόσμου. Έτσι, η πάλη της Αρετής και της Κακίας δεν είναι μόνο θέμα ηθικό αλλά και ηρωικό, οι Ελευθέριας Τέχνες δεν είναι μόνο έκφραση της σοφίας του Θεού αλλά και δραστηριότητα που τιμά και δίνει αξία στον άνθρωπο. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι στα μεγάλα έργα της Αναγέννησης, όπου χρησιμοποιείται ο συμβολισμός αυτός, δεν είναι το τέλος αλλά το μέσο για την πραγμάτωση της καλλιτεχνικής διαδικασίας. Σε ένα πρόιμο αναγεννησιακό έργο, την προσωπογραφία του ζεύγους Αρνολφίνι (National Gallery, Λονδίνο, 1434) του Γιαν βαν Άικ, τα πάντα ως και την πιο μικρή λεπτομέρεια είναι συμβολικά. Τα

Αλληγορικά και συμβολικά έργα

σύμβολα, ωστόσο, είναι τόσο φυσικά ενταγμένα μέσα στο ζωγραφικό χώρο, έτσι που να αναρωτιέται κανείς αν έχουμε ήδη εδώ μια πρώτη εμφάνιση της μοντέρνας αντίληψης «η τέχνη για την τέχνη». Στους «Σκλάβους», εξάλλου, που προορίζονταν για το ταφικό μνημείο του Πάπα Ιουλίου ΙΙου αλλά και στις μορφές της Ημέρας και της Νύχτας, της Αυγής και του Σούρουπου στους τάφους των Μεδίκων (San Lorenzo, Φλωρεντία), ο Μιχαήλ Άγγελος κινείται σε μια σύνθετη σύλληψη της ύπαρξης και του κόσμου πέρα από τα όρια της απλής αλληγορίας.

Στο πλαίσιο του **μανιεριστικού φορμαλισμού** το β' μισό του 16ου αι., τα συμβολικά θέματα γίνονται πολύπλοκα και δυσεξηγήτα. Ο Τζιόρτζιο Βαζάρι, γνωρίζοντας πόσο ασαφείς ήταν οι αλληγορίες που ζωγράφιζε στη Sala degli Elementi στο Palazzo Vecchio της Φλωρεντίας, φρόντισε να γράψει και ένα ερμηνευτικό σημείωμα γι' αυτές. Κατά τον 17ο και 18ο αι., ενώ συνεχίζουν να υπάρχουν τα παραδοσιακά θέματα, μεγάλη έμφαση δόθηκε στις πολιτικές αλληγορίες. Οι πιο χαρακτηριστικές είναι οι αποθεώσεις, που είτε αναφέρονται στην Καθολική Εκκλησία είτε σε ισχυρούς άνδρες ή οικογένειες με δύναμη και πλούτο. Το χαρακτηριστικό των αλληγοριών του Μπαρόκ είναι ότι μέσα από περίτεχνους και σύνθετους εικονογραφικούς συνδυασμούς επιχειρείται να ξεπεραστούν οι απλοί συμβολισμοί προς την κατεύθυνση διαφορούμενων νοημάτων και εσκεμμένα χασοκών υπαινιγμών. Η τάση αυτή είχε επίδραση ακόμη και στις συμβολικές φόρμες της αρχιτεκτονικής. Η κιονοστοιχία που πλαισιώνει την πλατεία του Αγίου Πέτρου (Ρώμη), έργο του Μπερνίνι, συμβολίζει την οικουμενικότητα και το αποστολικό έργο της Καθολικής Εκκλησίας. Ο κλασικισμός, από τα μέσα του 18ου αι., με την αναβίωση όχι μόνο των μορφολογικών στοιχείων της αρχαίας κλασικής τέχνης αλλά και των εικονογραφικών συμβάσεων της, χρησιμοποίησε και τα αλληγορικά θέματα κυρίως στη γλυπτική. Τότε δημιουργήθηκαν περισσότερα δημόσια γλυπτά από ότι σε όλους τους προηγούμενους αιώνες μαζί. Στην πλειοψηφία τους συνοδεύονταν από συμβολικές μορφές, λέοντες, Νίκες, προσωποποιήσεις πόλεων, της Ιστορίας, του Χρόνου κτλ. Είναι έργα που ανήκουν τόσο στην τέχνη όσο και στην πολιτική και κοινωνική ιστορία της περιόδου. Κατά τον **19ο αι.**, ωστόσο, και στη συνέχεια στον **20ό**, εγκαταλείφθηκε η απεικόνιση συμβολικών θεμάτων με την έννοια και τον τρόπο που χρησιμοποιήθηκαν τους προηγούμενους αιώνες. Έπαψαν να είναι ένα τεχνικό μέσο στην υπηρεσία μιας τέχνης που επιζητούσε την εμπειρική πραγματικότητα και που δούλευε «στην ιστορία, στην ηθική, στην κοινωνία». **Για τους ρομαντικούς, τους προραφαηλίτες και κυρίως για τους εκπροσώπους του κινήματος του συμβολισμού**, στα τέλη του 19ου αι., υπήρχαν δυναμική έκφραση της υποκειμενικής πραγματικότητας με συγκινησιακές και υπαρξιακές διαστάσεις, **Στον 20ό αι.** τα σύμβολα και η μεταφορική χρησιμοποίηση των εικόνων αποτέλεσαν τη θεωρητική βάση μοντέρνων κινήματων, όπως του σουρρεαλισμού και πολλών καλλιτεχνών όπως του Μαξ Ερνστ, του Πάουλ Κλέε αλλά και του Καντίνσκυ, του Μόντριαν, του Πικάσσο.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1η.Ευκ.13.Μποτιτσέλι, «Η γέννηση της Αφροδίτης», 1485: Πολλές ερμηνείες έχουν προταθεί για το έργο και όλες συνδέονται με τη γέννηση ή την εμφάνιση της Αφροδίτης και το κλασικό θέμα της Αναδύομενης, της θεάς που προβάλλει από τον αφρό της θάλασσας. Σύμφωνα με την αρχαία ελληνική μυθολογία, η Αφροδίτη, θεά του έρωτα, αναδύθηκε από τον αφρό της θάλασσας. Ο Μποτιτσέλι την απεικονίζει να στέκεται σε ένα κοχύλι που επιπλέει, ενώ στο αριστερό μέρος ο Ζέφυρος, θεός των ανέμων, και η Αύρα αγκαλιάζονται σφιχτά και φυσούν οδηγώντας τη προς τη στεριά. Εκεί, μια από τις Ωρες, θεές των εποχών, περιμένει την Αφροδίτη για να τη σκεπάσει με το μανδύα της που είναι κεντημένος με άνθη της άνοιξης. Τα λουλούδια που κοσμούν το ρούχο της φανερώνουν ότι πρόκειται για τη θεά της Άνοιξης και η άνοιξη είναι η εποχή της Αφροδίτης και των ερωτευμένων. Η μορφή της Αφροδίτης διαθέτει τις κλασικές αναλογίες και το λευκό χρώμα της δίνει την εντύπωση του μαρμάρου. Ο τίτλος του πίνακα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί παραπλανητικός, εφόσον δεν απεικονίζει τη στιγμή της γέννησης της Αφροδίτης, αλλά τη στιγμή κατά την οποία φτάνει στο νησί των Κυθήρων μετά τη γέννησή της - όπως μας περιγράφει ο Όμηρος στον ύμνο του προς την Αφροδίτη.

Ευκ.14.Εμμανουήλ Τζάνες, «Ο Άγιος Γεώργιος», 17ος αι. Κρητική Σχολή: Ο Άγιος Γεώργιος γεννήθηκε στην Καππαδοκία και έγινε χιλιάρχος του Διοκλητιανού. Ονομάζεται τροπαιοφόρος για την ανδρεία του και τις νίκες του στις μάχες. Ως στρατιώτης και ελευθερωτής συγκεντρώνει πολλές θαυμάσιες διηγήσεις και παραδόσεις, από τις οποίες η σπουδαιότερη είναι αυτή που μιλάει για το φόντο του δράκου και τη σωτηρία της βασιλοπούλας. Το θηρίο αυτό προστάτευε το νερό

Αλληγορικά και συμβολικά έργα

μιας πηγής κοντά στη Σιλίνα στη Λιβύη και το άφηνε να τρέχει μόνον όταν εύρισκε κάποιον άνθρωπο να φάει. Οι κάτοικοι της περιοχής όριζαν με κλήρο το θύμα του δράκοντα. Ολόκληροι στρατοί είχαν αντιταχθεί σε αυτό το τέρας, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Ο κλήρος έφερε και τη σειρά της βασιλοπούλας, την οποία έσωσε ο Άγιος Γεώργιος φονεύοντας το δράκο.

Εικ.15. Γύζης, «Ιστορία», 1892: Ο Νικόλαος Γύζης αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του Ακαδημαϊκού Ρεαλισμού του ύστερου 19ου αι., της Σχολής του Μονάχου. Μερικά από τα έργα του, όπως «Τα αρραβωνιάσματα» (1875) και «Το κρυφό σχολειό» (1885) βασίζονται σε προφορικούς θρύλους της εποχής της Τουρκοκρατίας. Άτομο βαθιά θρησκευόμενο, στράφηκε αργότερα προς τις αλληγορικές και τις μεταφυσικές παραστάσεις. Τα θρησκευτικά του έργα, με πιο χαρακτηριστικό τον πίνακα «Ίδου ο Νυμφίος έρχεται» (1895–1900), αντιπροσωπεύουν τα οράματα του ώριμου πλέον καλλιτέχνη και δηλώνουν απερίφραστα τις υπαρξιακές του αγωνίες. Κυρίαρχο θέμα των ώριμων έργων του ήταν ο αγώνας του εναντίον του Κακού και η τελική νίκη του Καλού. Η σημαντικότερη αλληγορική μορφή για τον Γύζη είναι η γυναικεία μορφή με ιδεαλιστικό πρόσωπο που κρατά μια λύρα. Εμφανίζεται στα έργα του με τα ονόματα Τέχνη, Μουσική, Άνοιξη, Αρμονία, Ιστορία, Φήμη.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν να αναλύουν έργα με συμβολικές και αλληγορικές σημασίες.

Η 1η εργασία μπορεί να γίνει προφορικά ή να συζητηθεί λίγο στο μάθημα και να γίνει γραπτά στο σπίτι.

2η. Να φτιάξουν ένα έργο εικονογραφώντας ένα δημοτικό τραγούδι ή ένα ποίημα.

Προτείνεται η 2η εργασία να πραγματοποιηθεί στο σπίτι.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Διαπιστώνεται αν κατάφεραν να χρησιμοποιήσουν σύμβολα και αλληγορικές σημασίες στα έργα που τους ζητήθηκε να αναλύσουν και αν ενδιαφέρθηκαν να συσχετίσουν την ποίηση με τα Εικαστικά, εικονογραφώντας κάποιο ποίημα.

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Αποσπάσματα από «Χρώματα και ψυχολογία», Χριστίνα Χρονή, από την Ιστοσελίδα <http://www.myworld.gr/browse/8128>

Στο ερώτημα αν τα χρώματα πραγματικά επιδρούν στα συναισθήματα και στις αντιδράσεις μας, οι ειδικοί ερευνητές γνέφουν καταφατικά. Όταν, όμως, ζητείται με ποια έννοια επιδρούν και με ποιον ακριβώς τρόπο, οι απαντήσεις και οι έρευνες δεν οδηγούν σε αστηρά, αναμφισβήτητα αποτελέσματα, επειδή οι αντιδράσεις μας στα χρώματα εξαρτώνται από ένα συνδυασμό βιολογικών, ψυχολογικών, φυσιολογικών, κοινωνικών και πολιτισμικών παραμέτρων. Μπορούμε, όμως, να εξάγουμε μερικά γενικά συμπεράσματα. Ορισμένες ομάδες χρωμάτων, όπως τα «ζεστά» και τα «ψυχρά», φαίνεται ότι έχουν πάντα και σε οποιοδήποτε μέρος τις ίδιες επιδράσεις. Τα ζεστά χρώματα, δηλαδή το κόκκινο, το πορτοκαλί και το κίτρινο, μας βοηθούν να αντιληφθούμε το χρόνο, ενώ γεννούν την αίσθηση του οικείου, του φιλόξενου, της εξωστρέφειας. Συνήθως, συνδέονται με τον ενθουσιασμό, την όρεξη για ζωή, την άνεση και την ευδιαθεσία. Τα ψυχρά, δηλαδή το μπλε, το πράσινο της θάλασσας και το μοβ, σχετίζονται, ανάλογα με τον τόνο τους, με μια σειρά από ετερόκλητα συναισθήματα. Από τη μια πλευρά με τη γαλήνη και την ηρεμία και από την άλλη με την κακοδιαθεσία, την απογοήτευση ή και τη ραθυμία. Αρκετό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο συμβολισμός των χρωμάτων, με την έννοια ότι επηρεάζει τις εντυπώσεις και τις προτιμήσεις μας. Ένα οικείο παράδειγμα αποτελεί το λευκό, που στο

Αλληγορικά και συμβολικά έργα

δυτικό πολιτισμό συνδέεται με την αθωότητα και γίνεται σήμα κατατεθέντων γαμήλιων τελετών. Ενώ, αντίθετα, στην Κίνα το λευκό αρμόζει στις κηδείες.

-Άσπρο: σχετίζεται με την αναγέννηση, την απλότητα, την πνευματικότητα, την ελευθερία. Συμβολίζει την καθαρότητα, την αγνότητα και την αθωότητα (οι νύφες φοράνε άσπρα).

-Μαύρο: Η φυσική μας λέει πως το μαύρο που συμβολίζει το σκοτάδι είναι η έλλειψη φωτός. Στην τέχνη και τη θρησκεία συμβολίζει απόγνωση, αμαρτία, πένθος αλλά και σύνεση, αποφασιστικότητα, σοφία και δίνει την εντύπωση του επίσημου.

-Κόκκινο: Θεωρείται θερμό χρώμα και συμβολίζει επιθετικότητα και υψηλή ενέργεια. Στο δυτικό κόσμο είναι σύμβολο αγάπης και πάθους αλλά και της αριστοκρατίας, στην Ιαπωνία συμβολίζει το θυμό και τον κίνδυνο, στην Κίνα τη χαρά και τη γιορτή.

-Κίτρινο: Είναι το πιο χαρούμενο και φωτεινό χρώμα του φάσματος, αλλά οι σκοτεινές αποχρώσεις του συμβολίζουν προειδοποίηση, παρακμή, ζήλια ή αρρώστια. Ενώ στη δυτική Ευρώπη είναι το προειδοποιητικό χρώμα, αλλά και το χρώμα της δειλίας, στην Ιαπωνία συμβολίζει χάρη, ευγένεια, χαρά, στην Κίνα τιμή και αριστοκρατικότητα και στην Αραβία χαρά και ευημερία.

-Μπλε: Οι ανοιχτές αποχρώσεις θυμίζουν τον ουρανό και παραπέμπουν στην ειρήνη και την αρμονία. Οι σκούρες δρουν κατευναστικά και οδηγούν σε αναπολήσεις. Στη δυτική Ευρώπη συμβολίζει το αρσενικό, την εξουσία, την ηρεμία, στην Αραβία την αρετή, την πίστη, την εντιμότητα, ενώ στην Ιαπωνία την κακοήθεια.

-Πορτοκαλί: Ισχυρό χρώμα που δημιουργεί την αίσθηση της απλοχεριάς. Παραπέμπει στην οικειότητα, τη φιλοξενία, τη γονιμότητα, την ευχαρίστηση και την ολοκλήρωση και θεωρείται το χρώμα των γενναίων.

-Πράσινο: Συνδυάζει τη ζεστασιά του κίτρινου και τη γαλήνη που προσφέρει το μπλε. Υποδηλώνει τη ζωτική ενέργεια. Ο πιο ισχυρός και παγκόσμιος συμβολισμός που αποδίδεται στο πράσινο είναι αυτός της φύσης. Έτσι συνδέεται με την έννοια της ζωής, της νεότητας, της αναγέννησης, της ελπίδας και του σθένους. Οι νύφες το μεσαίωνα φορούσαν πράσινα ως ένδειξη γονιμότητας. Παρόλο που γενικά στη δυτική Ευρώπη είναι το χρώμα της σιγουριάς, κυρίως στη Γαλλία θεωρείται το χρώμα της κακοκεφιάς και της εγκληματικότητας. Στην Ιαπωνία συμβολίζει το μέλλον, τη νεότητα και την ενέργεια και στην Αραβία τη δύναμη και τη γονιμότητα.

-Μοβ: Δεν είναι τυχαία το χρώμα που επιλέγουν οι περισσότεροι καλλιτέχνες για τα ατελιέ τους, αφού το μοβ εντείνει τη δημιουργικότητα, μειώνει το στρες και λειτουργεί ως συναισθηματικός σταθεροποιητής. Οι πιο σκούρες αποχρώσεις του έχουν συνδεθεί με το δεξί ημισφαίριο του εγκεφάλου και λέγεται πως ενεργοποιούν τη φαντασία και τη διαίσθηση.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

3η. Να χρησιμοποιήσουν το συμβολισμό των χρωμάτων για να αποδώσουν κάποια από τις παρακάτω έννοιες: αγάπη, πλούτος, φόβος, ελπίδα, ζωή ή κάποια άλλη δική τους.

ΣΤΟΧΟΣ: Να επιλέξουν και να συσχετίσουν τα χρώματα σε μια συμβολική εικόνα.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ

Μπορούμε να τοποθετήσουμε τα έργα τους κατά χρώμα και να ζητήσουμε από τους μαθητές να δώσουν τον τίτλο του έργου τους. Τότε θα διαπιστώσουμε όλοι μαζί, αν ο καθένας τους κατάφερε να αποδώσει χρωματικά την έννοια που επέλεξε.

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΞΙΟΝΕΣ ΤΟΥ Α.Π.Σ.

1ος.Υλικά σχεδίου, αβγοτέμπερα, τεχνική της αιογραφίας

2ος.Αρχιτεκτονική: 1) Η βασιλική, ορθογώνιο κτίριο, κόγχη στην ανατολική πλευρά με το Ιερό Βήμα και την Αγία Τράπεζα, το τέμπλο, εσωτερικές τοξοστοιχίες, τρία ή πέντε κλίτη, σειρά παραθύρων, εξωτερική λιτότητα, πλούσια εσωτερική διακόσμηση 2) Η βασιλική με τρούλο: πεσσοί, τόξα, τα λοφία, η στεφάνη, ο τρούλος 3) Σταυροειδής με τρούλο: ο χώρος ανάμεσα στους 4 βραχίονες του σταυρού λείπει ή συμπληρώνεται με πλάγιους νάρθηκες

3ος.Θέματα από τη χριστιανική εικονογραφία

4ος.Αρχιτεκτονική, ανάγλυφος διάκοσμος, επιτοίχια και δαπέδια ψηφιδωτά, τοιχογραφίες, η τέχνη της μικροτεχνίας για την κατασκευή ιερών σκευών, η τέχνη της εικονογράφησης χειρόγραφων ιερών κειμένων, η τέχνη της φορητής εικόνας - αιογραφία

5ος.Βυζαντινή τέχνη, Έλληνες ζωγράφοι: *Μιχαήλ Δαμασκηνός (Κρήτη, γεν. περ.1530-35), Φώτης Κόντογλου (Αϊβαλί Μ.Ασίας, 1895-1965)*

6ος.Αισθητικές αξίες και συμβολισμός

ΔΙΑΡΚΕΙΑ - ΠΕΡΙΛΗΨΗ

1η ώρα: 3.1. Η αρχιτεκτονική της εκκλησίας

3.2. Οι άλλες τέχνες στο Βυζάντιο

2η ώρα: 3.3. Η τεχνική της φορητής εικόνας

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1η ώρα: Να γνωρίσουν οι μαθητές την τέχνη στο Βυζάντιο, ώστε να αναγνωρίσουν τα στοιχεία της στα γνώριμα γι' αυτούς έργα που βλέπουν στις εκκλησίες και να κατανοήσουν παράλληλα τη σπουδαιότητά της για τον ελληνικό πολιτισμό.

2η ώρα: Να πληροφορηθούν για την τεχνική της φορητής εικόνας και να ζωγραφίσουν από μια λεπτομέρεια (μάτι, τμήμα μανδύα κτλ.) μέχρι ολόκληρη εικόνα, με τη βυζαντινή τεχντροπία.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Αξιολογούμε: α) όλη την τάξη, β) κάθε μαθητή χωριστά ως προς: 1.τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον στην εξέταση των τεχνών που αναπτύχθηκαν στο Βυζάντιο, 2.την ικανότητα να κατανοήσουν την αρχιτεκτονική δομή της βασιλικής με τρούλο, 3.την προσπάθειά τους να ζωγραφίσουν με τη βυζαντινή τεχντροπία, 4.τα αποτελέσματα στη χρησιμοποίηση της βυζαντινής τεχντροπίας.

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ - ΠΗΓΕΣ

ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΤΗ: ένα μικρό μπλοκ σχεδίου (Α5) με πολλά φύλλα για πρόχειρα σχέδια

2η ώρα: μπλοκ σχεδίου, μολύβια Β, 4Β, γόμα, ξύστρα, χάρακας, ορθογώνιο τρίγωνο, μοιρογνωμόνιο, διαβήτη, μπλοκ ακουαρέλας, τέμπερες, πινέλα

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες, επιλέγουν ένα θέμα από αυτά που προτείνονται, οργάνωνουν και πραγματοποιούν την εργασία με διάφορους τρόπους, ανάλογα με τις εμπειρίες

Βυζαντινή τέχνη

και τα ενδιαφέροντά τους αλλά και με την αρωγή των καθηγητών τους άλλων ειδικοτήτων. Εμείς θα φροντίσουμε να παρουσιαστούν οι εργασίες σε κατάλληλο χρόνο, στο επόμενο μάθημα ή σε κάποια εκδήλωση του σχολείου.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ, ΓΛΩΣΣΑ - ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ, ΜΟΥΣΙΚΗ (στο βιβλίο του μαθητή)

ΠΡΩΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Η παρουσίαση μιας φορητής εικόνας μπορεί να σταθεί κίνητρο για την εισαγωγή στο θέμα της Βυζαντινής τέχνης.

2. Με τη βοήθεια του βιβλίου του μαθητή (σελ.86,87) περιγράφουμε:

α. Τα βασικά στοιχεία της βασιλικής, η οποία προέρχεται από το ρωμαϊκό κτίριο που χρησιμοποιούσαν ως αγορά.

β. Τον τρόπο κατασκευής του ημισφαιρικού τρούλου, που δημιούργησε το ρυθμό της βασιλικής με τρούλο, όπως είναι η Αγία Σοφία που κατασκευάστηκε από τους αρχιτέκτονες του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Ανθέμιο και Ισίδωρο.

γ. Την κάτοψη του ναού που είναι σταυροειδής εγγεγραμμένος σε τετράγωνο, όπως ο ναός της Αγίας Αικατερίνης στη Θεσσαλονίκη, το Καθολικό της Μονής Δαφνίου, της Μονής Οσίου Λουκά, της Μονής Καισαριανής.

ΣΤΟΧΟΣ: Να αντιληφθούν την αρχιτεκτονική δομή της εκκλησίας και τη συμβολική της σημασία.

Αποσπάσματα από «Βυζαντινοί ναοί στην Πόλη», Μ. Μαυρίδης, από την ιστοσελίδα <http://www.cmkon.org/Naoi.htm> και αποσπάσματα από «Βυζαντινή αρχιτεκτονική 9ου και 10ου αιώνα», από την ιστοσελίδα <http://users.ach.sch.gr/akalant/net1/byzantinitech/arkitekt.htm>

Από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου (306-337) και των διαδόχων του άρχισαν να κτίζονται στην Πόλη μεγαλοπρεπείς ναοί, εκ των οποίων πολύ λίγοι έχουν διατηρηθεί ως σήμερα με την αρχική τους μορφή. Αναφέρονται ονόματα βασιλικών τον 4ου και 5ου αιώνα όπως: Αγία Ειρήνη, Αγία Σοφία, καθολικόν της Χώρας, ο ναός των Αγίων Αποστόλων, ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος Στουδίου κ.ά. Τα κύρια χαρακτηριστικά των παλατοχριστιανικών αυτών βασιλικών μονάχα από το ναό της μονής των Στουδίου μπορούν να γίνουν αισθητά. Αίθριο με στεγασμένο περιστύλιο, νάρθηκας που αποτελεί ανοικτό προαύλιο, τρία κλίτη που χωρίζονται από κιονοστοιχίες με επίπεδο επιστύλιο, αψίδα ημικυκλική, η οποία εξωτερικώς έχει σχήμα κανονικού ημιεξαγώνου, υπερώα στα πλάγια κλίτη, στέγη ξυλοσκέπαστη και, ορθογώνιες πύλες.

Παράλληλα με τις βασιλικές εμφανίζονται και περίκεντρες οικοδομές, που λόγω της κατεδάφισής τους δεν έχουμε πλήρη εικόνα για τα χαρακτηριστικά τους.

Την εποχή του Ιουστινιανού (527- 565) και γενικά κατά τον 6ο αιώνα κυριαρχεί ποικιλία τύπων και σχεδίων. Εξακολουθούν να οικοδομούνται βασιλικές. Η Αγία Ειρήνη μετασκευάζεται σε βασιλική με τρούλο (532) όπως και η Αγία Σοφία. Από τα περίκεντρα οικοδομήματα αναφέρονται το Θησαυροφυλάκιο και το 8-γωνικο Βαπτιστήριο της Αγίας Σοφίας, ο ναός των Αγίων Σεργίου και Βάκχου που χρησίμευσε ως πρότυπο για την ανέγερση του Αγίου Βιταλίου της Ραβέννας. Τέλος ο ναός των Αγίων Αποστόλων διαμορφώνεται (536-546) σε σταυρικό με 5 τρούλους, που χρησιμεύει κι αυτός ως πρότυπο για το ναό του Αγίου Μάρκου της Βενετίας.

Ο τρόπος προσαρμογής του τρούλου στο πολυγωνικό του τύμπανο και ακολούθως η στήριξή του στους κεντρικούς πεσσούς έδωσε γένεση σε δύο τύπους εκκλησιών. Ο πρώτος τύπος πηγάζει από την πολυγωνική διάταξη των πεσσών κυρίως στους 8-γωνικούς ναούς. Η κυκλική βάση του τρούλου (και το τύμπανο του) προσαρμόζεται στους 8 πεσσούς με την παρεμβολή τεσσάρων διέδρων γωνιών (ημι-

χώνια). Έτσι, ο τρόπος αυτός προσφέρει πολλά σημεία στηρίζεως σε μικρότερες αποστάσεις. Το σύστημα αυτό της ισορροπίας σε διέδρες γωνίες που έχει χρησιμοποιηθεί τόσο στο ναό του Αγίου Βιταλίου της Ραβέννας όσο και, με κάποιες παραλλαγές, στο ναό Σεργίου και Βάκχου, χαρακτηρίζει πολλές σταυροειδείς εκκλησίες του 11ου αιώνας (Δαφνί) καθώς και πολλές μεταγενέστερες.

Στον δεύτερο τύπου που αποτελεί σχήμα κιβωρίου, η κυκλική βάση του τρούλου είναι στημένη στις τέσσερις κορυφές τεσσάρων μεγάλων τόξων, τα οποία στηρίζονται σε τέσσερις πεσσούς ή σε τέσσερις κίονες, και στα τέσσερα αντεστραμμένα σφαιρικά τρίγωνα (λοφία) που σχηματίζονται ανάμεσα στις κορυφές των τόξων αυτών. Οι κορυφές των λοφίων στηρίζονται επίσης στους πεσσούς και οι βάσεις τους ταυτίζονται με τα τέσσερα τεταρτημόρια της κυκλικής βάσης του τρούλου. Η διαρρύθμιση αυτή που είναι πιο κομψή και πιο ευρύχωρη, έχει χρησιμοποιηθεί τόσο στις παλαιές βασιλικές με τρούλο (Αγία Σοφία), όσο και σε μεταγενέστερους ναούς.

Κατά τον 9ο και 10ο αιώνα, ο νέος τύπος εκκλησίας, που θα επικρατήσει με διάφορες παραλλαγές, είναι ο εγγεγραμμένος σταυροειδής με τρούλο (Άγιος Στέφανος Κασορίας, Καθολικό Μονής Μεγίστης Λαύρας). Οι ναοί χτίζονται μικρότεροι αλλά κομψότεροι' τους χαρακτηρίζει κίνηση, ελαφρότητα και χάρη. Η κάτοψη παρουσιάζει σχήμα σταυρού εγγεγραμμένου στο τετράγωνο. Το ιερό βήμα διαχωρίζεται καθοριστικά από τον κυρίως ναό με το τέμπλο, αποκρύπτοντας από τους πιστούς την τέλεση των μυστηρίων. Μια παραλλαγή του τετρακονίου είναι ο τρίκογχος, που γίνεται με την προσθήκη, στις άκρες της βόρειας και νότιας κεραίας του σταυρού μιας κόγχης που χρησιμεύει για το χορό των ψαλτών. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στο εξωτερικό του ναού στη στέγη του οποίου ξεχωρίζει το σχήμα του σταυρού. Το σύστημα της τοιχοδομίας είναι το πλινθοπερίκλειστο, δηλ. λίθοι κανονικά λαξευμένοι περικλείονται μέσα σε πλαίσιο από πλίνθους. Δεν επιχρίουν τους τοίχους εξωτερικά με σοβά αλλά με τους πλίνθους σχηματίζουν διάφορα κεραμοπλαστικά κοσμήματα. Στα παράθυρα επικρατούν τα δίβολα ή τρίβολα με κομψούς διαχωριστικούς κιονίσκους. Στους τρούλους ανοίγεται σειρά από παράθυρα.

Καινούργια λάμψη παίρνει η θρησκευτική αρχιτεκτονική κατά την εποχή των Κομνηνών και των Παλαιολόγων. Ήδη από τις αρχές του 11ου αιώνα παρεμβάλλεται μεταξύ της οικοδομής και του τρούλου, που είναι τώρα μικρότερος και ελαφρότερος, υψηλό πολυγωνικό τύμπανο με 12 ή 16 πλευρές που φωτίζεται από ισάριθμα παράθυρα. Οι γωνίες των πλευρών είναι διακοσμημένες με λεπτούς κιονίσκους που υποβαστάζουν τα τοξύλια των παραθύρων. Έτσι, ο τρούλος φαίνεται ανάλαφρος και εξάιεται επάνω από το κτίριο. Στη βυζαντινή κατασκευή σπάνια συναντάει κανείς αντερείσματα εξωτερικά, όλα τα, στηρίγματα βρίσκονται στο εσωτερικό του κτιρίου ή ενσωματώνονται στους διαχωριστικούς, απαραίτητους για το κτίριο τοίχους και οπτικώς απαλείφονται (Choisy). Ενώ στον δυτικό τρόπο δόμησης κάθε τμήμα είναι ανεξάρτητο και μεμονωμένα εξασφαλίζει την ισορροπία του, στην ελληνική Ανατολή τα μέλη της οικοδομής είναι οργανικά αλληλένδετα. Οι θόλοι αλληλεξαρτώνται ώστε να, εξουδετερώνουν τις ωθήσεις που εξασκούν ο ένας επάνω στον άλλον (Ch. Diehl). Οι βυζαντινοί αρχιτέκτονες ήταν βαθύς γνώστες των κανόνων της μηχανικής. Η τέχνη τους είναι σοφή και εκλεπτυσμένη. Τα μνημεία τους αφήνουν μιαν εντύπωση γαλήνης και συγχρόνως δυναμικής ενότητας. Είναι η σαφήνεια και η διαύγεια του ελληνικού πνεύματος (Jean Ebersolt).

Η ερώτηση στη σελίδα 86 μπορεί να απαντηθεί ως εξής: Από τα πρώτα χρόνια οι διωγμοί των χριστιανών οδήγησαν στη δημιουργία εσωτερικών χώρων λατρείας, όπου ταυτόχρονα κρύβονταν. Η δημιουργία των εκκλησιών διατήρησε τον εσωτερικό χαρακτήρα του τελετουργικού, έτσι η αρχιτεκτονική συνέβαλε στην ανάδειξη του λαμπρού εσωτερικού χώρου και τη διατήρηση της λιτότητας εξωτερικά.

Η ερώτηση στη σελίδα 87 μπορεί να απαντηθεί ως εξής: Οι 4 μινιαρέδες έχουν προστεθεί στο εξωτερικό της Αγίας Σοφίας, όταν επί Οθωμανικής κυριαρχίας είχε μετατραπεί σε τζαμί. 3. Στη συνέχεια αναφερόμαστε στις άλλες τέχνες (σελ. 88) και επισημαίνουμε ότι επειδή η τέχνη είναι θρησκευτική, χρησιμοποιείται ως ενδιάμεσο μεταξύ γης και ουρανού, οπότε η απεικόνιση των μορφών γίνεται με τρόπο ώστε να αποδίδεται η πνευματικότητα και όχι η υλική τους υπόσταση.

Βυζαντινή τέχνη

ΣΤΟΧΟΣ: Να γνωρίσουν τα κυριότερα έργα Βυζαντινής τέχνης.

Η ερώτηση στη σελίδα 88 μπορεί να απαντηθεί με βοήθεια από το κείμενο που ακολουθεί:

Αποσπάσματα από «Ορθόδοξη Αγιογραφία», από την ιστοσελίδα

http://www.impantokratoros.gr/eikona_theologia.el.aspx

Θέλοντας, λοιπόν, η ορθόδοξη αγιογραφία να αποδώσει το αρχέγονο κάλλος μετασηματίζει την πραγματικότητα, εικονίζει το κατ' εικόνα - όσο είναι ανθρωπίνως δυνατόν - όπως κατ' ανάλογο τρόπο το ανακαινισμένο κατ' εικόνα εικονίζει το Λόγο του Θεού, που είναι η φυσική εικόνα του Θεού Πατέρα. Για τους παραπάνω λόγους και τα εκφραστικά μέσα της αγιογραφίας ακολούθησαν το πνεύμα της. Οι αναλογίες των σωμάτων δεν είναι φυσικές - συνήθως τα σώματα είναι επιμήκη -, διακρίνουμε έντονο το στοιχείο της ολικής σχηματοποίησης, οι οφθαλμοί είναι μεγάλοι φανερώνοντας μια βαθιά πνευματικότητα, υπάρχει έλλειψη της τρίτης διάστασης (προοπτική) ως βασικό αντινατουραλιστικό στοιχείο, χρήση του στοιχείου της λιτότητας στην σύνθεση, στα σχήματα, ως απόρροια ασκητικής διαθέσεως, αλλά και για να κυριαρχεί στην εικόνα το κεντρικό θέμα και άλλα πολλά στοιχεία, τα οποία στο σύνολό τους εκφράζουν την κατάσταση της Θείας χάριτος, την αγιότητα του προσώπου....

Σημαντικότεροι αγιογράφοι: Μιχαήλ ο Αστραπάς και Ευτύχιος, από τη Θεσσαλονίκη, τοιχογράφησαν πολλές Σερβικές εκκλησίες. Μανουήλ Πανσέληνος, κορυφαίος αγιογράφος του 14' αιώνα, εκπρόσωπος της Μακεδονικής Σχολής. Θεοφάνης Μοναχός ο Κρης, κορυφαίος αγιογράφος του 16ου αιώνα, εκπρόσωπος της Κρητικής Σχολής. Ευφρόσυνος Ιερέυς, αγιογράφησε φορητές εικόνες κάποιες από τις οποίες βρίσκονται στην Μονή Διονυσίου Αγίου Όρους. Μιχαήλ Δαμασκηνός ο Κρης, εικονογραφικοί τύποι που αυτός, εισήγαγε ή αποκρυστάλλωσε έγιναν εξαιρετικά δημοφιλείς και αντιγράφηκαν μέχρι τα μέσα του 18ου αιώνα. Εμμανουήλ Τζάνες, ιερέυς, θεωρήθηκε ο σημαντικότερος Κρητικός αγιογράφος της δεύτερης πεντηκονταετίας του 17ου αι. Διονύσιος ιερομόναχος εκ Φουρνά, αγιογράφησε φορητές εικόνες αλλά και τοιχογραφίες κυρίως στο κελί του Τιμίου Προδρόμου στο Άγιο Όρος, όπου και εγκαταβίωσε. Φώτης Κόντογλου, θεωρείται ο αναγεννητής της Ορθοδόξου Αγιογραφίας, οι σύγχρονοι αγιογράφοι του χρωσούν πολλά. Μαθητές του υπήρξαν ακόμη και διακεκριμένοι ζωγράφοι όπως ο Γιάννης Τσαρούχης, ο Νίκος Εγγονόπουλος, κ.ά.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1η. Ομοιότητες: 1. παρουσιάζεται η Παναγία να κρατάει στην αγκαλιά της το Χριστό, 2. κυριαρχούν τα θερμά χρώματα, 3. το φόντο είναι επίπεδο, 4. ο Χριστός παρουσιάζεται σαν μικροσκοπικός ενήλικας και όχι σαν παιδί.

Διαφορές: 1. η Παναγία η Νικοποιού (Π.Ν.) κρατάει το Χριστό, χωρίς συναισθηματισμό αλλά με σοβαρότητα και σιγουριά, ενώ η Παναγία η Βρεφοκρατούσα (Π.Β.) τον αγκαλιάζει και τα πρόσωπά τους αγγίζονται εκφράζοντας όλη τη λατρεία του ενός προς τον άλλο, 2. στην Π.Ν. οι μορφές ζωγραφίζονται λιτά και γεωμετρικά, ενώ στην Π.Β. οι μορφές είναι περισσότερο πλαστικές.

2η. Η Παναγία του Γκέραντ Νταβίντ, που είναι ντυμένη στα μπλε, κρατάει το Χριστό σε μια γαλήνια στάση ξεκούρασης και εσωτερικής ηρεμίας. Οι μορφές τοποθετούνται σε ένα γαλήνιο χρωματικό και ατμοσφαιρικό τοπίο σαν να μην πρόκειται για την Παναγία και το Χριστό αλλά για δυο απλούς ανθρώπους. Από τη σύγκριση του έργου με τις βυζαντινές Παναγίες, δυο κοινά στοιχεία παρατηρούνται: η γαλήνη των μορφών και η εσωτερική σχέση μεταξύ τους. Κατά τα άλλα, χρωματικά και συνθετικά διαφέρουν, όσο διαφέρει και η ζωγραφική της Αναγέννησης από τη βυζαντινή.

Προτείνεται οι εργασίες 1 και 2 να πραγματοποιηθούν προφορικά στην τάξη.

Βυζαντινή τέχνη

3η. «Η Προσκύνηση των Μάγων» του Μιχαήλ Δαμασκηνού είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα αιογραφίας της Κρητικής Σχολής του 16ου αιώνα. Το θέμα είναι η προσφορά των Μάγων στο μικρό Χριστό. Εικονογραφούνται δυο κόσμοι: α.ο επίγειος με τους Μάγους και την πολυπληθή συνοδεία τους (με αναγεννησιακά στοιχεία), β.ο ουράνιος με τους Αγγέλους που πετούν επάνω από την προσκύνηση και τη «σκεπάζουν» και εκείνους που τοποθετούνται δεξιά και αριστερά του βουνού που υψώνεται (στοιχείο προοπτικής). Η πολυτέλεια στα ρούχα των Μάγων και της συνοδείας τους επιτείνει το μεγαλείο της στιγμής, όταν η σοφία και ο πλούτος προσκυνούν ταπεινά το Χριστό, ο οποίος δίνει τις ευλογίες του. Το χρυσοκίτρινο χρώμα εντείνει τα σημαντικά σημεία και ενοποιεί όλη τη σύνθεση. Το πανδαιμόνιο των μορφών και τα έντονα χρώματα δημιουργούν μια μεγαλειώδη εικόνα που πέρα από τη θρησκευτική της σημασία, έχει αισθητική ομορφιά και ζωντάνια.

Προτείνεται η 3η εργασία να πραγματοποιηθεί γραπτά στο σπίτι.

ΣΤΟΧΟΣ: Να μάθουν να συγκρίνουν για να αντιληφθούν ομοιότητες και διαφορές και να αναλύουν.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΩΡΑΣ

Διαπιστώνεται αν κατάφεραν να συγκρίνουν και να αναλύσουν τις εικόνες με προφορικό και γραπτό λόγο.

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Μέσα από το βιβλίο τους (σελ.89,90) παρουσιάζουμε την τεχνική της φορητής εικόνας.

Αποσπάσματα από «Ανάλυση της βυζαντινής ζωγραφικής», Νίκος Χατζηκυριάκος Γκίκας, από την ιστοσελίδα http://www.byzarticon.gr/portal/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=15

«Για μας τους Έλληνες υπάρχει ζωντανή και η άλλη πλευρά: Η Βυζαντινή παράδοση. Εκείνη ακριβώς που ονειρίζεται, λοιδορείται από τους «νέους» σαν τον Σαβέττα ή τον Τζιόττο. Στην βυζαντινή ζωγραφική δεν θα συναντήσουμε τα νατουραλιστικά στοιχεία που παρατηρήσαμε στην Ιταλική Πρωτο-Αναγέννηση και ακόμη λιγότερο τις αισθησιακές προεκτάσεις της. Ακόμη και η αφηγηματικότητα είναι περιορισμένη στο ελάχιστον. Δεν υπάρχουν εγκόσμιοι άγιοι, ούτε εγκόσμιες πράξεις ή σκηνές, ούτε προσωπογραφίες, ιδιωτικές κατοικίες, παλάτια μεγιστάνων, πόλεις, αρχιτεκτονικά τοπία, ερείπια και φυτά με τα οποία βρίθει η Ιταλική Αναγέννησις. Αν φαίνεται κάπου ένα κτήριο είναι πάντοτε το ίδιο συμβατικό σχήμα με την ίδια πάντα ανεστραμμένη προοπτική, με το ίδιο πάντα απλωμένο παραπέτασμα. Αν αναπαράσσονται βράχοι παίρνουν μορφή υπερκαθημένων, τραπεζοειδών και πολυεδρικών στερεών που αγνοούν την προοπτική του τόνου και του χρώματος. Ουσιαστικά η «φύσις» δεν υπάρχει. Το φόντο είναι ουδέτερο, χρυσό ή μονόχρωμο. Αν πρόκειται για δάσος, ένα δένδρο αρκεί. Ετσι, ποτέ δεν θα μας δώσει ο βυζαντινός τεχνίτης ένα ρομαντικό τοπίο όπως του Κλώντ ή του Πουσσέν. Και όμως στον Άγιο Μάρκο της Βενετίας, στο ψηφιδωτό εκείνο όπου ο Χριστός προσεύχεται μόνος επί του Όρους Ελαιών, υπάρχουν βράχοι εξάισιοι, «αληθινοί» και αγκάθια τόσο ξερά και μυρωδάτα που σε κάνουν να απορείς και να αναλογιστείς τι άραγε θα έκαναν, τι θαύματα, αν οι βυζαντινοί τεχνίται επέτρεπαν στον εαυτό τους την αναπαράσταση της φύσεως. Αλλά ούτε οι ίδιοι το επέτρεπαν στον εαυτό τους ούτε η εκκλησιαστική εξουσία. Άλλες είναι οι επιδιώξεις της βυζαντινής τέχνης. Άλλος ο προορισμός της. Η βυζαντινή τέχνη είναι μοναδική και άφθαστη στο ότι επενόησε σχήματα ταυτόσημα με σύμβολα υπερβατικά των αχράντων μυστηρίων, λειτουργικούς

Βυζαντινή τέχνη

αίνους που βασίζονται σε μίαν υπερκόσμια γεωμετρία, κατοπτρισμούς ουρανίων εννοήσεων, νοητά αρχέτυπα – κάτι σαν άλλου είδους Ινδικά ή Θιβητιανά «μάνταλα». Δεν υπάρχει τέχνη πιο αυστηρή. Κοιτάζοντας την περίτεχνη αλληλουχία, διαβάθμιση και αλληλοεξάρτηση των σχημάτων, άγεται κανείς στο συμπέρασμα ότι πρόκειται περί τέχνης που εφήρμοσε την άτεγκτη αναγκαιότητα της μηχανικής επιστήμης στην έκφραση του θρησκευτικού συναισθήματος. Δεν υπάρχει εδώ ο λυρισμός του Σασσέτα ούτε αισθηματολογία ούτε καν αίσθημα, αλλά μία κρύα, παγερή κατασκευή που δεν επιδέχεται ούτε προσθήκη ούτε τελειοποίηση. Αν τελειοποιηθεί θα αλλάξει αναγκαστικά είδος και θα προσλάβει άλλη μορφή. Τα πάντα έχουν τυποποιηθεί. Τα σχήματα, τα φώτα, τα ημιτόνια, οι σκιές. Στην βάση υπάρχει η γραμμική-γεωμετρική σύνθεσις που συνεχώς θυμίζει τον μαθηματικό γνώμονα. Κάθε σχήμα εντάσσεται και προέρχεται από τα προηγούμενα. Είναι ένας Αριστοτελικός συλλογισμός, μία αλγεβρική εξίσωσις αλάνθαστη. Ο καλλιτέχνης δεν υπάρχει. Έχει αφομοιωθεί με την απόδοση μιάς οντότητας που τον απορροφά και τον εξουθενώνει ολοκληρωτικά. Τα υπερφυσικά όντα που εικονίζει έχουν την πληρότητα και την στιλπνότητα του ατσαλιού. Η σοφή τοποθέτησις των τριγωνικών ή γωνιακών φώτων, οι λεπτότατες γραμμικές ψιθυρίες, οι γραμμικές σκιές και όλος ο ρυθμός της αφηρημένης αυτής φωτοσκιάσεως μεταμορφώνει τα όντα τούτα σε κινητές πανοπλίες που αντανακλούν ή απορροφούν το φως με τις ακμές και τις υπερ-λείεις τους επιφάνειες. Οι στάσεις τους είναι μετωπικές και ιεραρχικές, τα πρόσωπα με υποτυπώδη έκφραση, αυστηρή και κάποτε, σχεδόν βλοσυρή, οι πτυχώσεις σχεδιασμένες με ευθείες γραμμές και λιγιστές καμπύλες προσεκτικά ζυγισμένες, έτσι που δίνουν την εντύπωση σαν να είναι τραβηγμένες με τον χάρακα. Τεντωμένες σαν την νευρή του δοξαριού, σαν υποτεινόμενες τριγώνων, σαν χορδές κύκλων, σαν παραβολές και υπερβολές, γραμμένες, χαραγμένες, καρφωμένες στην σανίδα ή το σοβά, έτσι, που να μη μπορούν να ξεφύγουν, να χαλαρώσουν, να ζεττωθούν, να λυγίσουν και να μαραθούν.

Είναι μία νοητή κατασκευή που έχει όγκο, αλλά ελάχιστο όγκο, που καταλαμβάνει τον τρισδιάστατο χώρο, αλλά τον καταλαμβάνει μόλις. Ποιος κατ' αρχήν εφείρε και επερόνησε το στυλ αυτό της ζωγραφικής είναι άγνωστον, αλλά κάποιος σοφός και ιδιόμορφος και τολμηρός τεχνίτης πρέπει να συνέθεσε τα ιδιάζοντα τούτα στοιχεία. Δεν είναι δυνατόν να εγεννήθησαν σποραδικά και τυχαία και συντω χρόνο. Η αφετηρία βεβαίως βρίσκεται όπως ξέρουμε στην ελληνιστική τέχνη της παρακμής κυρίως. Πράγματι, η βυζαντινή τεχνοτροπία έχει διαφυλάξει πιστά το μάθημα της ελληνιστικής εποχής. Κάτω από την αυστηρή, την άτεγκτη και σκληρή παρουσία της, βρίσκεις, αν σκάψεις, όλη τη γνώση των επιπέδων, αξόνων, συνθέσεων, φωτοσκιάσεων καθώς και της αναγλυφικότητας κατά το σύστημα της αρχαίας. Αλλά από την ελληνιστική τέχνη κάποιον διανοούμενον και δαιμόνιον πρωτομάστορα διεμόρφωσαν πρώτοι, καθώς υποπτεύομαι, άγνωστον πότε, αλλά ίσως κατά τον 3ο μ. Χ. αιώνα τον απόκοσμο τούτο βυζαντινό ρυθμό. Δεν αρκέστηκαν να υιοθετήσουν την γνώση του χρώματος, την κλασσική γραμμή, την ένοια της συνθέσεως. Πήραν και κάποιες νοητές αρχές που ανάγονται σε δύο πηγές: Αφ' ενός, στα επιστημονικά επιτεύγματα του μαθηματικού γεωμέτρου Ήρωνος, όπως είναι τα «πνευματικά» και η «Κατοπτρική». Αφ' ετέρου, στις μεταφυσικές και αισθητικές θεωρίες του Πλωτίνου, και μέσω αυτού της θεωρίας των ιδεών του Πλάτωνος. Το βαθύ αυτό και ολοκληρωμένο σύστημα γνώσεων, το φυλαγμένο μέσα της, η βυζαντινή τέχνη το μετέδωσε ολόγυρα, σε πάμπολλες άλλες τέχνες.»

Αποσπάσματα από «Έκφρασις της Ορθοδόξου Εικονογραφίας», Φώτης Κόντογλου, τόμος 2ος, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΣΤΗΡ ΑΛ. & Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Αθήνα 1960.

«Η πάντιμος τέχνη της Εικονογραφίας της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας είναι μία ιερά τέχνη και λειτουργική, όπως είναι όλα αι εκκλησιαστικά τέχνη, όπου έχουν σκοπόν πνευματικόν. ... τά έργα των εκκλησιαστικών τεχνών της Ανατολικής Εκκλησίας είναι υπομνήματα εις τον θεϊόν λόγον. Η τέχνη των Εικόνων εις την Ορθόδοξον Εκκλησίαν λέγεται Αγιογραφία, ως ζωγραφούσα άγια πρόσωπα και αγίας υποθέσεις.... Η λειτουργική Εικόν έχει θεολογικήν ένοιαν. Δεν είναι, ως είπαμεν, μία ζωγραφία όπου γίνεται διά να τέρπη τους οφθαλμούς μας, η ακόμα διά να μας ενθυμίξη απλώς τά άγια πρόσωπα, όπως γίνεται με τας εικόνας όπου έχομεν δια να φέρνωμεν εις την μνήμην μας τους αγαπημένους συγγενείς και φίλους μας, αλλά είναι κατά τέτοιον τρόπον ζωγραφισμένη, ώστε να μας υψώνη από τον φθαρτόν κόσμον τούτον, και μας κάμνη να οσφρανθώμεν εκείνον τον καινόν αέρα της Βασιλείας του Θε-

ού. Δια τούτο δεν έχει καμμίαν ομοιότητα με τας ζωγραφίας οπού παριστάνουν με υλικόν τρόπον κάποια πρόσωπα, ακόμα και Αγίους, όπως γίνεται εις την θρησκευτικήν τέχνην της Δύσεως. Εις την λειτουργικήν εικόνα τά άγια πρόσωπα εικονίζονται εν αφθαρσία. Δι' αυτήν την αιτίαν, η λειτουργική τέχνη δεν αλλάζει κάθε τόσο μαζί με τά άλλα ανθρώπινα πράγματα, αλλά είναι αμετακίνητος όπως η Εκκλησία του Χριστού, την οποίαν εκφράζει.... Η τεχνική γνώσις ταύτης της τέχνης δεν είναι μόνον μία μηχανική εργασία, αλλά μετέχει από την πνευματικότητα και αγιότητα εκείνων των πραγμάτων οπου θέλει να παραστήση... Και αυτά τά υλικά οπού μεταχειρίζεται ο Αγιογράφος, είναι ευλογημένα, ταπεινά, εύοσμα, λεπτά. Ούτω, διά να κάμη κάρβουνα με τα οποία σχεδιάζη, μεταχειρίζεται ξύλον άσηπτον ξηράς λεπτοκαρυάς ή μωρσίνης. Δια να κάμη σανίδα επάνω εις την οποίαν θα ζωγραφίση την εικόνα, μεταχειρίζεται την κυπάρισσον, την καρυδέαν, την καστανέαν, την πεύκην ή άλλο δένδρον ευωδιάζον. Τα χρώματα είναι τά περισσότερα χρώματα της γής οπού μοσχοβολούν όταν βραχούν από το νερόν, ιδίως εις την ζωγραφικήν του τοίχου, και ευωδιάζουν όπως τά βουνά κατά τά πρωτοβρόχια η ωσάν ένα καινούριον κανάτι με δροσερόν νερόν. Εις το αυγόν βάζει ο τεχνίτης και ολίγον όζος, δια να το διατηρήση. Τα βερνίκια μοσχοβολούν ωσάν θυμίαμα, και ο ασπαζόμενος την εικόνα αισθάνεται οσμήν ευωδίας πνευματικής. Τα υλικά της εικόνας είναι τά χρώματα οπού τα περισσότερα είναι χρώματα, το αυγόν με το όζος, ο κηρός, το ρετσίνι των πεύκων, η εύοσμος σαντράκα, το μαστίχι, το μέλι, το κομμίδι της μυγδαλιάς....»

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

4η. Όσον αφορά τη δημιουργία μιας αγιογραφίας, ζητάμε από τους μαθητές να ασχοληθούν με κάποιο από τα στάδια της παραδοσιακής τεχνικής. Δηλαδή, μπορούν μόνο να αντιγράψουν το σχέδιο μιας εικόνας ή και να το ζωγραφίσουν με μολύβι, μπορούν να ζωγραφίσουν με χρώματα κάποια λεπτομέρεια, π.χ. ένα μάτι, τμήμα από μανδύα κτλ. ή δουλεύοντας περισσότερο στο σπίτι τους να ζωγραφίσουν μια ολοκληρωμένη εικόνα, σε χαρτί ή ξύλο.

ΣΤΟΧΟΣ: Να πλησιάσουν όσο γίνεται καλύτερα τον τρόπο ζωγραφικής μορφών και χρόνου της αγιογραφίας.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ

Διαπιστώνεται αν κατάφεραν να αποδώσουν την αίσθηση της αγιογραφίας.

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

2ο μέρος - Εργασίες εφαρμογής

28η. Να τους μιλήσουμε για το Φώτη Κόντογλου, που εκτός από αγιογράφος και συγγραφέας, υπήρξε ζωγράφος που χρησιμοποιούσε μια τεχνοτροπία με άμεσες καταβολές από τη Βυζαντινή τέχνη. Να παρατηρήσουν το έργο του που είναι κοσμικό (ο ίδιος, το παιδί και η γυναίκα του) και να ζωγραφίσουν με μολύβι ένα πορτρέτο με αυτή την τεχνοτροπία.

29η. Να σχεδιάσουν ένα γράμμα, παίρνοντας ως παράδειγμα τα βυζαντινά αρχικά κεφαλαία γράμματα.

30η. Να επισκεφθούν ένα ναό και να κρατήσουν σημειώσεις σχετικά με α. την αρχιτεκτονική (αν έχει ορθογώνιο σχήμα, σταυροειδές, τρούλο, σε πόσα κλίτη χωρίζεται), β. τα διακοσμητικά στοιχεία (αν υπάρχουν στο τέμπλο, σε κολόνες, σε έπιπλα, αν είναι αφηρημένα ή φυτικά μοτίβα, ποιο είναι το υλικό τους), γ. την εικονογράφηση (αν έχει τοιχογραφίες ή μόνο φορητές εικόνες, ποια θέματα εικονογραφούνται, πώς είναι οι μορφές και τα χρώματα). Τέλος να εκφράσουν την κρίση τους για την αισθητική του ναού.

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΞΟΝΕΣ ΤΟΥ Α.Π.Σ.

- 1ος.** Υλικά και τεχνικές για σχέδιο, ζωγραφική, γλυπτική και εφαρμοσμένες τέχνες
- 2ος.** 1. Αφρικανική τέχνη: η ανθρώπινη μορφή με υπερτονισμένα ή απλουστευμένα χαρακτηριστικά, διακόσμηση με γραμμές, σχήματα και τυποποιημένες παραστάσεις, πρωτοτυπία, λιτότητα, συμμετρία, ισορροπία, συμβολικές σημασίες
2. Προκολομβιανή τέχνη: ναοί επάνω σε κλιμακωτές πυραμίδες, ανάγλυφες και πολύχρωμες διακοσμήσεις με γεωμετρικά, φυτικά και πολεμικά στοιχεία, συμβολικά γλυπτά, τοιχογραφίες με σχηματοποιημένες και πολύχρωμες παραστάσεις
3. Ισλαμική τέχνη: παραστάσεις με γεωμετρικές φόρμες και μορφές από τη φύση, τάξη, συμμετρία, τα αραβουργήματα, το τέμενος με τους μιναρέδες, θόλοι και τόξα, καλλιγραφία, ποικιλόχρωμα πλακάκια με διακοσμητικά αφηρημένα σχήματα, φυτικά μοτίβα και φράσεις από το Κοράνι, επιβλητική κλίμακα, ισορροπία των αναλογιών, κομψότητα των διακοσμήσεων, ποικιλόμορφες συνθέσεις, εναλλαγές στα σχήματα και τα χρώματα, χρησιμοποίηση του νερού
4. Ινδουιστική τέχνη: ναοί λαξευμένοι στους βράχους, γλυπτά και τοιχογραφίες, ναοί - τύμβοι, υψηλοί και οξυκόρυφοι ναοί, γλυπτικές διακοσμήσεις με ζώα, σύμβολα και σκηνές από τη ζωή του Βούδα ή του Κρίσνα, ζωγραφικές απεικονίσεις με καθαρές γραμμές και έντονα χρώματα, η πλαστικότητα, το σφρίγος και η ζωντάνια των μορφών, τονισμός της κίνησης
5. Κινεζική τέχνη: η παγόδα (τετράγωνη ή πολυγωνική), καλλιγραφία και ζωγραφική με θέματα από τη φύση, τη θρησκεία και τους μύθους
6. Ιαπωνική τέχνη: κτίρια (απλότητα και καθαρότητα των περιγραμμάτων, επικράτηση των οριζόντιων στοιχείων, αντίθεση φωτεινών και σκούρων επιφανειών, ασυμμετρία), κύλινδροι, ζωγραφική σε μετάξι με θέματα από τη ζωή του Βούδα, κοσμική ζωγραφική με θέματα από τη λογοτεχνία, ξυλογραφίες με σκηνές από την καθημερινή ζωή, σχηματοποιημένες μορφές, ατμοσφαιρικά χρώματα
- 3ος.** Θέματα από τη φύση, με το στοιχείο της ανθρώπινης μορφής, με διακοσμητικές παραστάσεις, με αφηρημένα σχήματα, με συμβολικά στοιχεία
- 4ος.** Αρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική, διακόσμηση, αργυροχρυσοχοΐα, κεραμική, η τέχνη της μικρογραφίας στην εικονογράφηση των βιβλίων, η τέχνη της διακοσμητικής επένδυσης των τοίχων με πλακάκια, η τέχνη της καλλιγραφίας, η τέχνη των χαλιών, ζωγραφική σε μετάξι και χαρτί, χαρακτηριστική - ξυλογραφία
- 5ος.** **Αφρικανική τέχνη:** δείγματα τέχνης χαραγμένα σε βράχους της Σαχάρα, αγαλματίδια, μάσκες, τελετουργικά αντικείμενα **Προκολομβιανή τέχνη:** Ολμέκοι (2000 π.Χ. - 100 μ.Χ.), Μάγια (100 - 900), Τολτέκοι (800 - 1000), Αζτέκοι (900 - 1519), ναοί επάνω σε κλιμακωτές πυραμίδες, αστεροσκοπεία, χώροι για αγώνες, ανάγλυφες και πολύχρωμες διακοσμήσεις, πέτρινα γιγαντιαία αγάλματα και κολόνες, οι τέχνες της υφαντουργίας, της αργυροχρυσοχοΐας και της κεραμικής **Ισλαμική τέχνη:** το τέμενος με τους μιναρέδες (τζαμί), τα ανάκτορα Σουλτάνων και Χαλιφών, η τέχνη της μικρογραφίας στην εικονογράφηση των βιβλίων, η τέχνη της διακοσμητικής επένδυσης των τοίχων με πλακάκια, η καλλιγραφία σε επιγραφές, η τέχνη των χαλιών **Ινδουιστική τέχνη:** ναοί λαξευμένοι στους βράχους, οι τύμβοι Μεγάλης Στούπες, οι υψηλοί οξυκόρυφοι ναοί, γλυπτικές διακοσμήσεις, ζωγραφική σε χαρτί, τοιχογραφίες **Κινεζική τέχνη:** η παγόδα, έργα μικρογλυπτικής, ταφικά σκεύη, έργα κεραμικής, ζωγραφιστές πορσελάνες, καλλιγραφία και ζωγραφική επάνω σε μετάξι και χαρτί, *Μποκουσάι ή Σόσαϊ (15ος αι.), Σε Κο (10ος αι.)* **Ιαπωνική τέχνη:** ξύλινο ναοί, τα κάστρα των ευγενών, ζωγραφιστά παραβάν, κύλινδροι από χαρτί, χαρακτηριστικά - Ουκίγιο-ε, *Ογκάτα Κορίν (1658-1716), Κιταγκάουα Ουταμάρο (1753-1806), Κατσουσίκα Χοκουσάι (1760-1849), 20ός αι.: Ανρί Ματίς (Γάλλος, 1864-1954), Αμεντέο Μοντιλιάνι (Ιταλός, 1884-1920), Βλαντιμίρ Μπαράνοφ-Ροσινέ (Ρώσος, 1888-1944), Αλμπέρτο Τζιακομέτι (Ελβετός, 1901-66)*
- 6ος.** Αισθητικές αξίες, συμβολικές σημασίες, συγκρίσεις

Εξω-ευρωπαϊκή τέχνη

ΔΙΑΡΚΕΙΑ – ΠΕΡΙΛΗΨΗ

1η ώρα: 4.1. Εισαγωγή, 4.2. Αφρικανική τέχνη, 4.3. Προκολομβιανή τέχνη

2η ώρα: 4.4. Ισλαμική τέχνη, 4.5. Ινδουιστική τέχνη

3η ώρα: 4.6. Κινεζική τέχνη, 4.7. Ιαπωνική τέχνη

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1η, 2η & 3η ώρα: Να γνωρίσουν οι μαθητές την τέχνη εξω-ευρωπαϊκών λαών, ώστε, μαζί με την τέχνη των αρχαίων πολιτισμών και τη δυτική, η τέχνη να ενοποιηθεί και να αναγνωριστεί ως έκφραση του συνόλου των ανθρώπων. Να δημιουργήσουν έργα με στοιχεία που θα αντλήσουν από την τέχνη εξω-ευρωπαϊκών λαών.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Αξιολογούμε: α) όλη την τάξη, β) κάθε μαθητή χωριστά ως προς: 1.τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον να συγκρίνουν διάφορα έργα και να βρουν τα κοινά τους στοιχεία, 2.την ικανότητα να διακρίνουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τέχνης κάθε λαού, 3.την προσπάθειά τους να δημιουργήσουν έργα αντλώντας από την τέχνη των λαών αυτών, 4.τα αποτελέσματα στις ασκήσεις και τα έργα.

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ – ΠΗΓΕΣ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

1η, 2η & 3η ώρα: σλάντς και βιβλία με εικόνες έργων από όλους τους πολιτισμούς

ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΤΗ: ένα μικρό μπλοκ σχεδίου (A5) με πολλά φύλλα για πρόχειρα σχέδια

1η, 2η & 3η ώρα: αναφέρονται παρακάτω, ανάλογα με το τι θα επιλέξει ο καθένας

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Από το θέμα της Εξω-ευρωπαϊκής τέχνης μπορούν να προκύψουν πολύ ενδιαφέρουσες εργασίες (αναφέρονται σχετικά θέματα στο βιβλίο τους, **ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ, ΜΟΥΣΙΚΗ**).

Επισημαίνεται ότι μια επίσκεψη σε σχετικό μουσείο θα βοηθούσε σημαντικά.

Μουσείο Ισλαμικής Τέχνης, του Ιδρύματος Μπενάκη

(<http://www.benaki.gr/index.asp?id=10107&lang=gr>)

Η συλλογή περιλαμβάνει περίπου 10.000 αντικείμενα, από τον 7ο έως το 19ο αι. και θεωρείται μια από τις πιο σημαντικές συλλογές Ισλαμικής Τέχνης του κόσμου.

Συλλογή Προκολομβιανής τέχνης στο Μουσείο Μπενάκη

(<http://www.benaki.gr/index.asp?id=10106&lang=gr>)

Η συλλογή αποτελεί τη μόνη στην Ελλάδα με αντικείμενα από την Κεντρική και Νότιο Αμερική, από πολιτισμούς του Ισημερινού, του Περού, της Κόστα Ρίκα και του Μεξικού και περιλαμβάνει πάνω από 200 έργα.

Συλλογή Κινεζικής τέχνης στο Μουσείο Μπενάκη

(<http://www.benaki.gr/index.asp?id=10105&lang=gr>)

Η συλλογή αριθμεί πάνω από 1.300 αντιπροσωπευτικά δείγματα εξαιρετης ποιότητας που εικονογραφούν όλη την εξέλιξη του πολιτισμού της Κίνας από την 3η χιλιετία π.Χ. ως το 19ο αι.

Μουσείο Ασιατικής Τέχνης στην Κέρκυρα

(http://odysseus.culture.gr/h/4/gh41.jsp?obj_id=3590)

Το μοναδικό μουσείο στην Ελλάδα που είναι αφιερωμένο αποκλειστικά στην τέχνη και τις αρχαιότητες της Άπω Ανατολής και της Ινδίας και αριθμεί περίπου 10.500 αντικείμενα.

ΠΡΩΤΗ, ΔΕΥΤΕΡΗ & ΤΡΙΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ

ΚΙΝΗΤΡΑ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Μια επίσκεψη σε ένα μουσείο με έργα εξω-ευρωπαϊκής τέχνης θα ήταν η καλύτερη εισαγωγή στις τέχνες λαών που βρίσκονται γενικά μακριά μας, όμως μέσα από τις επιρροές τους μας αγγίζουν, χωρίς πολλές φορές αυτό να μας είναι αρκετά διακριτό. Η σωστή ξενάγηση, με παρουσίαση ιστορικών, θεωρητικών και συγκριτικών στοιχείων επάνω στα έργα θα μπορούσε να αντικαταστήσει τη θεωρητική ώρα. Οι μαθητές μπορούν να συμπληρώσουν διαβάζοντας το θέμα του βιβλίου τους στο σπίτι.

2. Εναλλακτικά, μπορούμε να προβάλουμε έργα με σλάιντς και να αναφερθούμε στα βασικά στοιχεία που τα αφορούν.

3. Τέλος, μπορούμε να παρουσιάσουμε τα έργα μέσα από το βιβλίο, επισημαίνοντας τα πιο σημαντικά στοιχεία της τέχνης κάθε λαού.

ΣΤΟΧΟΣ: Να γνωρίσουν τα έργα τέχνης και άλλων λαών, πιο μακρινών και περισσότερο άγνωστων, για να έχουν όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη άποψη για την τέχνη.

Οι ερωτήσεις στο βιβλίο του μαθητή μπορούν να απαντηθούν ως εξής:

Σελ.93- Περισσότερο ρεαλιστικό έργο είναι της εικ.8 και αφαιρετικό της εικ.5 και 7.

Σελ.95- Σχηματοποίηση στις μορφές έχουν τα έργα στις εικ.15,16,17 και διακοσμητικά επαναλαμβανόμενα στοιχεία τα έργα στις εικ.18,19.

Σελ.97- Στην ισλαμική τέχνη γενικά επικρατεί η γεωμετρία.

Σελ.99- Όλες οι ζωγραφικές και γλυπτικές φόρμες γενικά στην ινδουιστική τέχνη υπερτονίζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να πλησιάζουν τα γεωμετρικά στερεά (κύβο, κύλινδρο, κώνο).

Σελ.103- Ο χώρος στην ιαπωνική ζωγραφική είναι προοπτικός, χωρίς όμως να χρησιμοποιείται η γραμμική προοπτική, αλλά η σμίκρυνση στις μορφές.

-Αφρικανική Τέχνη- από την ιστοσελίδα <http://www.terraafrica.gr/art.htm>

Τα πρώτα δείγματα Αφρικανικής τέχνης χρονολογούνται περίπου 2.000 χρόνια πίσω, με φιγούρες ανθρώπων και ζώων χαραγμένες πάνω σε βράχια και με κατασκευή διαφόρων αντικειμένων από φυσικές πρώτες ύλες. Παρόλα αυτά, η μαύρη ήπειρος έγινε παγκοσμίως γνωστή για την ιδιαίτερη τεχνολογία που χαρακτηρίζει τα έργα των καλλιτεχνών της τα τελευταία εκατό χρόνια. Βασικά στοιχεία που επηρέασαν και επηρεάζουν τους Αφρικανούς καλλιτέχνες και που βοήθησαν στην εξέλιξη της τέχνης τους αποτέλεσαν η φύση, οι παραδόσεις τους, ο θεσμός της οικογένειας, οι θρησκείες και η μακροχρόνια ιστορία τους. Και παρότι πρόκειται για μια αχανή ήπειρο, με εκατοντάδες εθνικότητες και κουλτούρες, η Αφρικανική τέχνη έχει τόσα κοινά χαρακτηριστικά στερεότυπα που τη διαφοροποιούν ξεκάθαρα από οποιοδήποτε άλλο είδος. Βασικά στοιχεία στα έργα τους είναι η συμμετρία, η ισορροπία και η συμβολική απεικόνιση. Ευθείες γραμμές και καμπύλες συνθέτουν αντικείμενα πρωτότυπα και μοναδικά. Ιδιαίτερη αίσθηση προκαλούν οι αφρικάνικες μάσκες - από τα πιο χαρακτηριστικά δείγματα τέχνης της Μαύρης Ηπείρου - γεμάτες μυστήριο και συμβολισμούς.

-Προκολομβιανή τέχνη- από την ιστοσελίδα <http://www.nea-acropolis.gr/index>

1. Ο πολιτισμός των Ολμέκων ήταν ο πρώτος από τους μεγάλους πολιτισμούς. Αναπτύχθηκε στο νότο του Κόλπου του Μεξικού και άνθισε από το τέλος της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. μέχρι και το δεύτερο αιώνα μ.Χ.. Ο Πολιτισμός της Τεοτιχουακάν (=η πόλη όπου γεννήθηκαν οι θεοί) είχε ως εστία του την ομώνυμη ιερή πόλη, της οποίας η πολεοδομική σύλληψη προκαλεί και σήμερα ακόμη έκπληξη στους μελετητές. Αποτελείται από μια κεντρική λεωφόρο, που αργότερα ονομάστηκε " Οδός των Νεκρών" και τα περισσότερα από τα κτίσματά της είναι πυραμιδικά. Αναπτύχθηκε από το 400 π.Χ. ως το 800 μ.Χ. και η επιδρασή της ήταν τεράστια και έφθανε μέχρι τη σημερινή Γουατεμάλα. Οι Ολμέκοι έχουν σκαλίσει μνημειώδεις πέτρινες κεφαλές, τέλειες κατασκευές, μεγάλα αγάλματα, βωμούς,

μινιατούρες, ανάγλυφα σε πετρώματα ή σε φυσικούς βράχους. Ο εσωτερικός ρυθμός του κλειστού σχήματος, η κυριαρχία των καμπύλων επιφανειών, που καλύπτουν τα γλυπτά με γεωμετρικά σχήματα, η επισημότητα που προκύπτει από τις αρμονικές αναλογίες της αναπαράστασης, είναι το ιδιαίτερο και καθοριστικό χαρακτηριστικό τους, μαζί με την μνημειώδη κολοσσιαία διάσταση ή την λεπτεπίλεπτη μινιατούρα σε μέγεθος παλάμης. Τα εικαστικά θέματα περιλαμβάνουν συνήθως ανθρώπους, συχνά με χαρακτηριστικά αναμειγμένα με ζωικά, όπως του ιαγουάρου, του φιδιού ή του πουλιού.

2. Ο Πολιτισμός των Μάγιας ξεκίνησε από το νότιο μέρος της χερσονήσου του Γιουκατάν φτάνοντας στο απόγειό τους από το 300 έως το 900 μ.Χ., καλύπτοντας με σημαντικές πόλεις και ιερά όλο το Γιουκατάν και το μεγαλύτερο μέρος της Γουατεμάλα και της Ονδούρας. Μερικές από αυτές (Κοπάν, Τιγάλ, Παλένκε, Ουαζακτούν) έχουν πυραμειδικούς ναούς, χτισμένους σε πλαφόρμες, ενώ η πόλη αναπτύσσεται γύρω τους. Μπορούμε να χωρίσουμε τη γλυπτική των Μάγια σε 2 κατηγορίες: τα ολόγλυφα ανεξάρτητα έργα και εκείνα που είναι ενσωματωμένα στην αρχιτεκτονική. Στα πρώτα έργα ανήκουν οι στήλες, οι βωμοί και κάποιες σπάνιες ζωόμορφες παραστάσεις. Στην Παλένκε τα κτίρια έχουν χρωματισμένα ανάγλυφα φτιαγμένα με ένα μίγμα από γύψο και μάρμαρο. Αυτά τα γυψομαρμάρινα έργα διαπνέονται από μεγάλο ρεαλισμό και αρμονία. Στο Μποναμπάκ υπάρχουν τρεις αίθουσες καλυμμένες με τοιχογραφίες σε πολύ καλή κατάσταση, που χρονολογούνται στη Μέση Κλασική φάση. Είναι ζωγραφισμένες με τόσο έντονο ρεαλισμό που φτάνει στην προσωπογραφία και ξεπερνάει κάθε τυπικισμό. Οι καλλιτέχνες είχαν θαυμάσιο έλεγχο της τεχνικής και των χρωματισμών. Ο αφηγηματικός τους χαρακτήρας μας πρόσφερε πολλές πληροφορίες για τη ζωή των Μάγια. Στα μωσαϊκά υπάρχουν ενδιαφέροντα δείγματα, κυρίως στη Τσιτσέν Ιτζά.

3. Ο Πολιτισμός των Τολτέκων (856-1250μ.Χ.) καθώς και ο Πολιτισμός των Αζτέκων είναι οι τελευταίοι πολιτισμοί που αναπτύσσονται στην Κεντρική Αμερική. Οι Τολτέκοι, νομαδικός λαός που ήρθε από το βορρά, κληρονόμησαν τη Τεοτιχουακάν. Αφομοιώθηκαν πολύ καλά και έχτισαν μεγαλειώδεις πόλεις, όπως η Τούλα. Τον 5ο αιώνα διείσδυσαν στην περιοχή των Μάγιας του Γιουκατάν. Μαρτυρίες για αυτούς βρίσκουμε σήμερα στην πόλη της Τσιτσέν-Ιτσά, όπου διατηρείται η πυραμίδα του Κάστρου, ο ναός των Πολεμιστών και ο χώρος του παιχνιδιού της μπάλας, που είναι από τους πιο καλοδιατηρημένους στην Κ.Αμερική.

4. Ο Πολιτισμός των Αζτέκων είναι ο πιο πρόσφατος (1325-1520μ.Χ.). Κατόρθωσαν, μέσα σε δύο αιώνες να κυριεύσουν το μεγαλύτερο μέρος του Μεξικού και να φτάσουν τα σύνορα της Αυτοκρατορίας τους μέχρι τη Γουατεμάλα. Ανέπτυξαν μια τέχνη απaráμιλλη σε πλούτο και πρωτοτυπία. Εκτίσαν την πρωτευσά τους, την Τενοτσιτλάν, εκεί όπου, όπως είχε προφητεύσει το μαντείο του Θεού Ουιτσιλοπότλι, θα έβλεπαν έναν αετό να καταβροχθίζει ένα φίδι. Εκεί θα ήταν σε αρμονία η ηλιακή δύναμη (αετός) και η γήινη (φίδι). Όσον αφορά τις εικαστικές τέχνες, μπορούμε να πούμε ότι είναι λιγότερο επεξεργασμένες από αισθητική άποψη και, συγκριτικά με τους Μάγια, οι απεικονίσεις έχουν λιγότερη κίνηση και ευλυγισία. Το σημαντικότερο στα έργα είναι το συμβολικό-θρησκευτικό μήνυμά τους και ακόμα το κοινωνικό ή ιστορικό. Οι τεχνίτες συγκεντρώνονταν στη Tenochtitlan απ' όλα τα μέρη της αυτοκρατορίας αλλά οι περισσότεροι ήταν Τολτέκοι και γι' αυτό το λόγο, παρατηρούμε ένα κράμα από επιδράσεις διάφορων λαών.

5. Πληροφορίες για την εικαστική τέχνη των Ίνκας θα πάρουμε 1. από την διακόσμηση των κεραμικών τους, χαρακτηριστικά στοιχεία τις πολύπλοκες γεωμετρικές γραμμές και την "καλλιτεχνική παραμόρφωση" στοιχείων της φύσης, την πολυχρωμία και το γέμισμα του φόντου 2. από την υφαντική τους τέχνη, όταν επάνω σε ύφασμα ή και δέρμα απεικονίζουν πλήθος συμβόλων και γεωμετρικών σχεδίων. Οι μορφές έχουν ζωγραφιστεί μέσω μιας μεγάλης χρωματικής εναλλαγής, ενώ τα βασικά μοτίβα επαναλαμβάνονται πολλές φορές διαδοχικά. Τα σχέδια ήταν κεντημένα με μαλλί από λάμα, συνήθως πάνω σε βαμβακερό ύφασμα.

Όταν οι Ισπανοί αποβίβαστηκαν στην Κεντρική Αμερική, οι Αζτέκοι βρίσκονταν στο απόγειό τους. Η σύγκρουση ανάμεσά τους ήταν αναπόφευκτη. Οι κατακτητές κατάφεραν, αν και πολύ λίγοι σε αριθμό, να εξολοθρεύσουν τους Αζτέκους, όχι μόνο λόγω της τεχνολογικής τους υπεροχής, αλλά και εξαιτίας της αντίληψης που είχαν οι Αζτέκοι γι' αυτούς. Ο τελευταίος αυτοκράτορας, ο Μοντεζούμα, πίστευε ότι ο Κορτές ήταν ο Κετσάλκοάτλ που ερχόταν να φέρει μια νέα εποχή. Η νέα εποχή βέβαια ήρθε, αλλά ο Κορτές χρησιμοποίησε όχι τις δυνάμεις ενός εκπολιτιστή ήρωα, αλλά τη διπλωματία του

Εξω-ευρωπαϊκή τέχνη

δυτικού κόσμου, ώστε να στρέψει αυτούς που δεν ήθελαν την κυριαρχία των Αζτέκων, εναντίον τους. Έτσι, η Τενοτσιτλάν καταστράφηκε εκ θεμελίων.

-Ισλαμική τέχνη- από την ιστοσελίδα <http://www.benaki.gr/index.asp?lang=gr&id=101070201>
Η ενότητα των έργων του Ισλαμικού πολιτισμού, με όλες τις επιμέρους παραλλαγές, που εμφανίζονται οι εκδηλώσεις του από τις Ινδίες και την Περσία, τη Μεσοποταμία και τη Μικρά Ασία, τη Μέση Ανατολή, την Αραβία, την Αίγυπτο και τη Β. Αφρική ως τη Σικελία και την Ισπανία, ωθεί στο να συγκαταλέγονται στις πιο σημαντικές παγκοσμίως.

1. Ο Ισλαμικός Κόσμος (7ος - 12ος αι.)- Η ισλαμική θρησκεία γεννήθηκε τον 7ο αι. στην Αραβία, όταν ο προφήτης Μωάμεθ λαμβάνει μηνύματα από το Θεό που συνθέτουν το Κοράνι, το ιερό βιβλίο των Μουσουλμάνων. Η μετοικεσία (Εγίρα) του Προφήτη από τη Μέκκα στη Μεδίνα το έτος 622 σηματοδοτεί την αρχή της ισλαμικής χρονολογίας, αλλά και της πολιτικής υπόστασης των Μουσουλμάνων. Μετά το θάνατο του Μωάμεθ και έναν αιώνα αργότερα η ισλαμική επικράτεια απλώνεται από την Ισπανία μέχρι την Κεντρική Ασία. Την περίοδο των Ομαγιαδών (661-750), πρωτεύουσα του χαλιφάτου είναι η Δαμασκός και κέντρο της αραβικής αυτοκρατορίας είναι η Συρία. Οι πρώτες μορφές της μνημειακής ισλαμικής τέχνης καθρεφτίζουν άμεσα τις επιδράσεις τόσο του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού, όσο και του σασανιδικού Ιράν. Στα μέσα του 8ου αι. το κέντρο του αραβικού χαλιφάτου μεταφέρεται στο Ιράκ, η εξουσία περνάει στους Αββασίδες οι οποίοι ιδρύουν τη νέα πρωτεύουσα της Βαγδάτης. Η μετατόπιση προς τις ιρανικές επαρχίες αναδεικνύει την ιρανική παράδοση και μεταμορφώνει την κοινωνικοπολιτική ζωή και την οργάνωση της πολιτείας. Στην τέχνη του 9ου και του 10ου αι. διαμορφώνεται ένα νέο διακοσμητικό λεξιλόγιο με κύριο γνώρισμα την έντονη σχηματοποίηση των διακοσμητικών στοιχείων. Η πρώτη ουσιαστική αμφισβήτηση της πολιτικής και πνευματικής δικαιοδοσίας του χαλίφη της Βαγδάτης προέρχεται από τους Φατιμίδες (909-1171). Η κυριαρχία τους στους εμπορικούς δρόμους της Μεσογείου και της Ινδίας καθιστά το Κάιρο ένα σημαντικό πολιτιστικό κέντρο. Στην τέχνη των Φατιμιδών παριστάνονται συχνά εικονογραφικά θέματα από τη ζωή της αυλής και αναμειγνύονται οι ποικίλες παραδόσεις της Αιγύπτου με τις επιδράσεις από το Βυζάντιο, την Ινδία και την Κίνα.

2. Η Εγγύς Ανατολή (12ος - 16ος αι.)- Από τα μέσα του 11ου αι., με την είσοδο των σελτζούκων Τούρκων και των Σταυροφόρων στο πολιτικό σκηνικό, η φατιμιδική ισχύς αρχίζει να δύνει, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μικρών αυτόνομων κρατιδίων στην ευρύτερη περιοχή της Συρίας και βόρειας Μεσοποταμίας. Ο Σαλαδίνος, ιδρυτής της δυναστείας των Αγιουβιδών, επιβάλλει την κυριαρχία του στην Αίγυπτο και τη Συρία και το 1187 εκδιώκει τους Φράγκους από την Ιερουσαλήμ. Παρόλες τις πολιτικές αναταραχές, η εποχή των Αγιουβιδών χαρακτηρίζεται από πολιτιστική άνθηση. Οι τοπικοί άρχοντες και η εύπορη μεσαία τάξη των πόλεων χορηγούν την ανέγερση κτηρίων αφιερωμένων στη διδασκαλία του Ισλάμ και υποστηρίζουν την παραγωγή πολυτελών εικονογραφημένων κωδίκων και έργων μικροτεχνίας, τα οποία αποτελούν την αιχμή της μεσαιωνικής ισλαμικής τέχνης. Οι διάδοχοί τους, οι Μαμελούκοι, ήταν μια στρατιωτική και διοικητική άρχουσα τάξη, ξένη προς τον τοπικό πληθυσμό αποτελούμενη από σκλάβους και απελεύθερους που κατάγονταν από τον Καύκασο και την κεντρική Ασία. Η εξουσία τους σταθεροποιήθηκε όταν κατανίκησαν τους Μογγόλους το 1260 και εκδίωξαν τα τελευταία υπολείμματα των Σταυροφόρων από τη Συρία. Οι μαμελούκοι σουλτάνοι και οι αξιωματούχοι τους ανήγειραν μεγάλο αριθμό τζαμιών, ιεροδιδασκαλίων και ταφικών οικοδομημάτων και τα προίκισαν με έργα μεταλλοτεχνίας, βαλουργίας και ξυλογλυπτικής. Στο διάκοσμο των έργων μικροτεχνίας αντικατοπτρίζεται η ιεραρχική δομή της μαμελουκικής κοινωνίας, που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις κτητορικές επιγραφές και τη χρήση των οικοσήμεων που δηλώνουν αξιώματα.

3. Σελτζούκοι Τούρκοι και Μογγόλοι (11ος - 16ος αι.)- Από τον 11ο αι. νομαδικά φύλα από την Κεντρική Ασία, με σημαντικότερα αυτά των Σελτζούκων Τούρκων, αποκτούν τον έλεγχο του Ιράν, του Ιράκ, της Ανατολίας και τμημάτων της Συρίας. Το 1055 εισέβαλαν στη Βαγδάτη και αναγνώρισαν τον Αββασίδη χαλίφη ως θρησκευτικό αρχηγό. Ο κατακερματισμός της πολιτικής ηγεσίας ευνόησε την άνθηση ποικίλων αστικών κέντρων με βιοτεχνική υποδομή, χάνια και παζάρια. Στις διακοσμητικές τέχνες κυριαρχεί το αραβούργημα, ενώ τα πολυτελή κεραμικά και μεταλλικά αντικείμενα κοσμούνται με σμάλτο ή ένθετο χρυσό και ασήμι. Από τη δεύτερη δεκαετία του 13ου αι., οι καταστροφικές επιδρομές των Μογγόλων του Τζένγκις Χαν στον κινεζικό και ισλαμικό κόσμο πλήττουν τις ευημερούσες περιοχές της δυτικής Ασίας και το 1258 οι μογγολικές ορδές εισέρχονται στη Βαγδάτη, καταλύο-

ντας οριστικά το αββασιδικό χαλιφάτο. Το νέο καθοριστικό στοιχείο στην τέχνη είναι η επίδραση της Κίνας, ιδιαίτερα εμφανής στην κεραμική αλλά και στη θεματολογία των υφασμάτων και της μεταλλοτεχνίας. Γύρω στο 1370 ο Ταμερλάνος, ηγέτης μιας τουρκομογγολικής νομαδικής φυλής κατακτά το Ιράν, τη Μεσοποταμία, την Ανατολία και την Ινδία. Τα μνημεία της εποχής του στη Σαμαρκάνδη, την Μπουχάρα και τη Χεράτ περιλαμβάνουν κολοσσιαίες κατασκευές καλυμμένες με απαστράπτοντα κεραμικά πλακίδια, ζωγραφισμένα με άνθη λωτού και αραβουργήματα. Οι διάδοχοι του Ταμερλάνου στο ανατολικό Ιράν υπήρξαν γνωστοί προστάτες των γραμμάτων και των τεχνών, ιδιαίτερα της αστρονομίας, της ποίησης και της ζωγραφικής χειρογράφων.

4. Η Εποχή των Μεγάλων Αυτοκρατοριών (16ος-19ος αι.)- Κατά την περίοδο αυτή ακμάζουν τρεις μεγάλες δυναστείες: οι Οθωμανοί στην Εγγύς Ανατολή, τη βόρειο Αφρική και τα Βαλκάνια (1281-1924), οι Σαφαβίδες στο Ιράν (1501-1732) και οι Μογγόλοι στην Ινδία (1526-1858). Οι κατακτήσεις των Οθωμανών κατά το 14ο και 15ο αι. μεταμορφώνουν το αρχικά μικρό κρατίδιο σε διεθνή δύναμη με κορύφωση την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Ο 16ος αι. είναι η περίοδος του απογείου της δύναμής τους, όταν κατακτούν την Αίγυπτο, τη Συρία και την Αραβία, καθώς και μεγάλο μέρος της Ουγγαρίας. Η ισχυρή συγκεντρωτική διάρθρωση των Οθωμανών αντικατοπτρίζεται στην τέχνη με τη δημιουργία ενός ιδιότυπου καλλιτεχνικού λεξιλογίου με φυσιοκρατικά άνθη, που συνδυάζονται με φυτικό αραβούργημα ή γεωμετρικό διάκοσμο και εμφανίζονται εξίσου σε όλους τους κλάδους της μικροτεχνίας. Στο Ιράν οι Σαφαβίδες εγκαθίδρυσαν το 1501 ένα ισχυρό θεοκρατικό κράτος με διπλωματικές και εμπορικές σχέσεις με την Ευρώπη. Η τέχνη τους χαρακτηρίζεται από πλούσια εικονογράφηση που εμπνέεται από τη λογοτεχνία και από διακόσμηση με επαναλαμβανόμενα μοτίβα που συνδυάζονται με ιρανικούς στίχους σε γραφή νασταλίκ. Στην Ινδία οι ηγεμόνες των Μεγάλων Μογγόλων είχαν ως πρότυπο την τέχνη των τιμουριδών προγόνων τους. Χαρακτηριστική είναι η πληθωρική χρήση πολύτιμων λίθων ή σκληρών υλικών, όπως ο νεφρίτης, τα εξαιρετικά εκλεπτυσμένα υφάσματα και παραπετάσματα, καθώς και η επίδοση των αυλικών ζωγράφων στην προσωπογραφία και τη δυτική προοπτική.

-Ινδουιστική τέχνη- από την στοσελίδα <http://ilyk-volou.mag.sch.gr/sch/induism.htm>

Ανάμεσα στο 700 και το 500 περίπου π.Χ. είναι η περίοδος στην οποία έχουν την αρχή τους η φιλοσοφία και ο μυστικισμός που φέρουν τη σφραγίδα των "Ουπανισάδων" - όρου που σημαίνει "φοίτηση κοντά στο δάσκαλο". Κίνητρο των Ουπανισάδων υπήρξε η επιθυμία για μια μυστική γνώση ικανή να εξασφαλίσει απελευθέρωση από τον "νέο θάνατο". Η εποχή των Ουπανισάδων ήταν εποχή προόδου και ο πολιτισμός των πόλεων αναβίωσε. Κατά την περίοδο της ινδικής ιστορίας που σφραγίστηκε από την κυριαρχία των μουσουλμάνων στο μεγαλύτερο τμήμα της βόρειας Ινδίας συντέλεσθηκαν μεγάλες αλλαγές στην ινδική θρησκεία. Από τις τέχνες ιδιαίτερα άνθισε η αρχιτεκτονική. Τα ινδικά αρχιτεκτονικά δημιουργήματα είναι πολυσύνθετα στις μορφές τους. Ως συμπλήρωμα και εξάρτημα της αρχιτεκτονικής αναπτύχθηκε η γλυπτική. Αμέτρητα αγάλματα, συνήθως σγκώδη, και άλλα γλυπτά κοσμούν τους ινδικούς ναούς. Οι καλλιτέχνες αποδίδουν διάφορες όψεις της ινδικής θεολογίας και μυθολογίας. Τα αγάλματα των Θεών δεν αποτελούν απομίμηση ιδανικής ανθρώπινης μορφής, αλλά προσπάθεια να εκφραστεί το υπερφυσικό. Οι Ινδοί καλλιτέχνες έδειξαν μεγάλη ικανότητα στην αποδοχή, αφομοίωση και μεταμόρφωση ξένων στοιχείων, σύμφωνα με τη δική τους παράδοση και πνευματικότητα. Εξάλλου, η ινδική τέχνη επέδρασε γόνιμα και σε άλλες ασιατικές χώρες: Κεϋλάνη, Βιρμανία, Ταϊλάνδη, Καμπότζη, έως και Ινδονησία. Γενικά, η ινδουιστική τέχνη, πλούσια και πολυποίκιλη, χωρίς όμως να χάνει τη συνοχή της, διακρίνεται άλλοτε για πλαστικότητα, άλλοτε για αφαίρεση και συνήθως διαπνέεται από πολύμορφο συμβολισμό.

-Κινεζική τέχνη- από την ιστοσελίδα <http://www.esoterica.gr/main.htm>

Ο πολιτισμός της Κίνας μοιάζει σαν να έχει ακολουθήσει μια εξέλιξη τελείως διαφορετική από τη υπόλοιπη ανθρωπότητα. Φαίνεται πως αυτός ο λαός παρήγαγε ένα κοινωνικό πολιτισμό και μια ηθική αξία θαυμασμού και έναν οργανωμένο τρόπο ζωής που διαφεύγει απόλυτα από την δική μας συλλογιστική. Η Κίνα υπήρξε στο πέρασμα του χρόνου ανοικτή στην εισβολή άλλων φυλών και άλλων θρησκειών. Οι αναμίξεις αυτές παρήγαγαν καινούριες μορφές πολιτισμού, όπως η Ινδοκίνα και οι πολιτισμοί του Θιβέτ. Ο Βουδισμός και ο Ισλαμισμός μπόρεσε να εισχωρήσει, να επηρεάσει τον πολιτισμό και την τέχνη και να διαμορφώσει διάφορες κοινωνικοπολιτικές ομάδες. Παρόλα αυτά μοιάζει σα να μη έχει σαλέψει καθόλου. Με τον ίδιο τρόπο ζωγραφίζει, με τα ίδια όργανα παίζει μουσι-

Εξω-ευρωπαϊκή τέχνη

κή, με τον ίδιο τελετουργικό τρόπο λατρεύει τους προγόνους. Ο κόσμος της Κίνας κοιτάζει σταθερά το παρελθόν και αναζητά μέσα στο πέρασμα των αιώνων την συνταγή της προσαρμογής του στη Φύση. Η κινεζική τέχνη αγκαλιάζει την κοινωνική, ηθική και θρησκευτική πραγματικότητα του κινεζικού λαού και οδηγεί στην πηγή της κοινής μας συνείδησης. Οι ιστορικοί της τέχνης κατέταξαν τα κινεζικά δημιουργήματα σύμφωνα με τις δυναστείες των αυτοκρατόρων, επειδή το ιδιαίτερο κοινωνικοπολιτικό κλίμα που επικρατούσε σε κάθε δυναστεία ήταν καθοριστικό της καλλιτεχνικής εξέλιξης. Στην κινεζική τέχνη η αντιγραφή δε θεωρήθηκε ποτέ κλοπή, αλλά καλλιτεχνικό προτέρημα και γι' αυτόν τον λόγο είναι πολύ δύσκολο σήμερα ο καθορισμός της αυθεντικότητας ενός έργου. Η μακριά εξέλιξη της κινεζικής ζωγραφικής διακρίνεται σε δύο ρεύματα: Το πρώτο και αρχαιότερο ρεύμα έχει άγνωστη καταγωγή, αλλά πολύ λίγες μεταβολές στην διάρκεια του χρόνου. Δίνει μεγάλη θέση στην γραμμική του περιβάλεει τους όγκους των αντικειμένων, τα πρόσωπα είναι ρεαλιστικά, δίνεται έμφαση στην λεπτομέρεια των ενδυμάτων και τα θέματα είναι βγαλμένα από μυθικές παραδόσεις και ιστορικά γεγονότα δοσμένα με φανταστική ή ρεαλιστική παράσταση. Μετά την κατάρρευση της δυναστείας των Χαν, γεννιέται το δεύτερο ζωγραφικό ρεύμα που ήταν στενά συνδεδεμένο με την καλλιγραφία. Η Κίνα ανακαλύπτει την ομορφιά του τοπίου, στέκεται μπροστά στην Φύση και επικοινωνεί με το σύμπαν. Αυτό που αντικρίζουμε βλέποντας ένα κινεζικό, ζωγραφισμένο μεταξύ δεν είναι ακριβώς τα λουλούδια ή τα πουλιά ή τα ψάρια. Είναι μια ψυχική κατάσταση απέναντι σε αυτά τα «αντικείμενα» που έρχεται σε μας μέσα από ποιητικές εικόνες, βαλμένες σε έναν απέραντο χώρο. Ζωγραφικές ασυνήθιστης απλότητας, που αναδίδουν έναν αέρα πνευματικής αλήθειας.

-Ιαπωνική τέχνη- από την ιστοσελίδα <http://www.gr.emb-japan.go.jp/portal/gr/culture/culture.htm> από τη Κλαίρη Παπαπαύλου, ιστορικό της Απωανατολικής Τέχνης

Στην ευρύτερη διαμόρφωση της πολιτιστικής Ιαπωνίας συνέβαλαν, κατά καιρούς, τουλάχιστον δύο μεγάλοι, διαφορετικής προέλευσης πολιτισμοί: Ο κινεζικός πολιτισμός, που είναι και ο παλαιότερος, συνεισέφερε στους Ιάπωνες μεταξύ άλλων φιλοσοφική σκέψη και κοινωνική οργάνωση, ιδιαίτερα με τις αρχές του κομφουκιανισμού, πρότυπα λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας και την ιδεογραφική γραφή. Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός ακολούθησε, από την εποχή της Αναγέννησης και μετά, για να διευρυνθεί με την αμερικανική κυρίως παρουσία, από τον ύστερο 19ο αι. και ως σήμερα. Στην αρχιτεκτονική αναδειχεται ο τύπος σόιν, στα γνωρίσματα του οποίου συγκαταλέγονται οικοδομήματα με πολύπλοκα πλάνα, εσωτερικοί χώροι με ανισόπεδα δάπεδα, θύρες που ανοίγουν διαδοχικά, υποδιαίρωντας μια μεγάλη αίθουσα σε επιμέρους χώρους, κόγχες διάφορων τύπων και διάκοσμοι με ασύμμετρα ράφια, φατνωτές οροφές και χαρακτηριστικά «υπέρθυρα», όλα πλούσια διακοσμημένα. Την αρχιτεκτονική σόιν τη συναντάμε στα κάστρα, ενώ και η σύγχρονη ιαπωνική κατοικία φαίνεται ότι προήλθε από την εξέλιξη αυτής της αρχιτεκτονικής του σόιν, παρότι υποκατέστησε την εντοπιωσιακή πλευρά με μια εντύπωση πιο φυσική, μια απέριττη κομψότητα συνυφασμένης και με την παλαιότερη παράδοση. Η ιαπωνική γλυπτική είναι κυρίως βουδδιστική, αλλά περιλαμβάνει και έργα εμπνευσμένα από τη ντόπια θρησκευτική παράδοση του σιντοϊσμού, αρκετά κοσμικά έργα, κυρίως μορφές διάσημων ηγεμόνων, και πολλά φυτικά και άλλα συμβολικά μοτίβα που χρησιμοποιούνται στο διάκοσμο των ναών, μανσωλείων κτλ. Ως προς τη ζωγραφική, υπάρχει η κινεζικής προέλευσης ζωγραφική με μελάνη, που θα έλεγα ότι φθάνει σε αζεπέραστα στο είδος της ύψη με τις «εξπρεσιονιστικές» δημιουργίες του Ζεν, και η επίσης δημοφιλέστατη ζωγραφική με χρώματα, ενδεχομένως συμπληρωμένα με χρυσό και ασήμι, που έχει περισσότερο διακοσμητικό χαρακτήρα και θεωρείται αντιπροσωπευτική της ιαπωνικής παράδοσης του Γιαμάτο (ονομασία προερχόμενη από το αρχαίο όνομα της χώρας). Στην ιστορική τους πορεία, αυτά τα δύο ζωγραφικά είδη γνώρισαν το καθένα διάφορες υποδιαίρεσεις. Μετά το οριστικό άνοιγμα της Ιαπωνίας στη Δύση (1868 κ.ε.) μελετήθηκαν στη χώρα και καλλιεργούνται σήμερα - στη ζωγραφική αλλά και γενικότερα, στη λογοτεχνία, τις τέχνες και τις επιστήμες - όλες οι κύριες Δυτικές σχολές και τάσεις. Η αφομοίωσή τους από τους Ιάπωνες υπήρξε άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο επιτυχής, ενώ η διακριτικά ανανεωμένη από τα Δυτικά χρώματα ντόπια καλλιτεχνική παράδοση αντανακλάται συχνά σήμερα στις καλλιτεχνικές δημιουργίες. Από την πλευρά της, η ιαπωνική αισθητική άσκησε και ασκεί κατά καιρούς σημαντική επίδραση στη Δύση, σε ποικίλους τομείς - μέσα από τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά της, τα πασίγνωστα Ουκίγιο-ε, τα κεραμικά και τις λάκες της, τις τέχνες της ανθοδετικής και της κηποτεχνίας, την καλλιγραφία και βεβαίως τις τέχνες του Ζεν.

Εξω-ευρωπαϊκή τέχνη

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Θα πρέπει να διευκρινίσουμε τα θέματα που προτείνονται στην εργασία και να ζητήσουμε από τους μαθητές να φέρουν τα ανάλογα υλικά. Για κάθε δημιουργία προτείνονται τα εξής:

α.Αφρικανική τέχνη: 1.σχεδιασμός και κατασκευή μάσκας: α.μπαλόνι, εφημερίδες, ατλά-κόλ για παπιέ μασέ, τέμπερες, πινέλα, β.χαρτόνι, χρωματιστά χαρτιά, κόλλα, ψαλίδι

2.σχεδιασμός και κατασκευή κούκλας: α.χαρτοπολτός για παπιέ μασέ, τέμπερες, πινέλα, β.πανιά, βαμβάκι, κλωστή, βελόνα, ψαλίδι, διάφορα διακοσμητικά (πούλιες, κουμπιά κ.ά)

β.Προκολομβιανή τέχνη: 1.σχεδιασμός και κατασκευή κοσμήματος: α.σύρμα, χάντρες, β.κορδόνι από δέρμα ή άλλο υλικό, κορδέλες, χάντρες κ.ά.

γ.Ισλαμική τέχνη: 1.σχέδια και διακόσμηση επάνω σε πλακάκια: ένα πλακάκι από πηλό που μπορούμε να βρούμε σε μεγάλα καταστήματα που πουλούν πήλινα αντικείμενα, γλάστρες κτλ. ή να το φτιάξουμε με πηλό που στεγνώνει μόνος του ή να παραγγείλουμε σε ένα εργαστήριο αγγειοπλαστικής για όλους τους μαθητές, εφόσον θέλουν όλοι να φτιάξουν από ένα, μολύβι, ξύστρα, γόμα, χάρακας, διαβήτη, τέμπερες, πινέλα. Από ομαδική εργασία μπορεί να προκύψει ένα πολύ ωραίο διακοσμητικό για έναν τοίχο στο σχολείο, αν τα κολλήσουμε όλα μαζί σε μια σύνθεση δίπλα-δίπλα.

2.σχεδιασμός χαλιού: μολύβι, ξύστρα, γόμα, χάρακας, διαβήτη, λεπτοί μαρκαδόροι, ξυλομπογιές

δ.Ινδουιστική τέχνη: 1.εικονογράφηση μιας ιστορίας, ενός μύθου, ενός παραμυθιού: (ταιριάζει καλύτερα για ομαδική εργασία) σε ένα μπλοκ σελίδα-σελίδα παρουσιάζεται κείμενο και εικονογράφηση που μπορεί να γίνει με οποιοδήποτε υλικό ζωγραφικής

ε.Κινεζική τέχνη: 1.σχέδια και ζωγραφική επάνω σε πιάτο: ένα πήλινο πιάτο, μολύβι, ξύστρα, γόμα, χάρακας, διαβήτη, τέμπερες, πινέλα

2.καλλιγραφία με μελάνη: πορώδες χαρτί, σινική μελάνη, πινέλα

στ.Ιαπωνική τέχνη: 1.σχέδια και ζωγραφική για παραβάν: στενόμακρα χαρτιά, μολύβι, ξύστρα, γόμα, τέμπερες, πινέλα

2.ζωγραφική σε πανί: ένα μπλουζάκι, μια μαξιλαροθήκη ή ένα κομμάτι πανί, εφημερίδες (για να βάλουμε πίσω από το πανί, ώστε να μη μεταφερθεί το χρώμα), μολύβι, ξύστρα, γόμα, τέμπερες, πινέλα. Σημαντικό στοιχείο για την ολοκλήρωση της εργασίας είναι η δυνατότητα πρόσβασης των μαθητών σε περισσότερες εικόνες έργων μέσα από βιβλία, που πρέπει να τους παρέχουμε.

Μπορούμε να χωρίσουμε τους μαθητές σε 6 ομάδες, μια για κάθε πολιτισμό και να ξεκινήσουν τη δημιουργία του δικού τους έργου που θα αντλεί στοιχεία από την αναφερόμενη τέχνη.

Μπορεί επίσης όλο το τμήμα να επιλέξει έναν από τους πολιτισμούς και να δημιουργήσουν έργα ατομικά ή ομαδικά.

ΣΤΟΧΟΣ: Μέσα από τη δική τους δημιουργική έκφραση, να μάθουν να σέβονται τους άλλους λαούς και τον πολιτισμό τους.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ

Να εκθέσουμε τα έργα τους, να τα δουν και να τα σχολιάσουν. Να διαπιστώσουμε αν στα έργα τους φαίνεται κάποια επιρροή των έργων που μελετήθηκαν και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους όπως επίσης και αν είναι πρωτότυπα και ολοκληρωμένα.

ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

1ο μέρος - Εργασίες αντίληψης

12η. Να πληροφορήσουμε τους μαθητές ότι στα τέλη του 19ου αι. και στις αρχές του 20ού οι καλλιτέχνες του ευρωπαϊκού χώρου ήρθαν σε επαφή με τα έργα των άλλων λαών, με τα ταξίδια τους σε εξωτικούς τόπους ή μέσα από μεγάλες εκθέσεις που γίνονταν στην Ευρώπη. Η επίδραση που άσκησαν αυτά τα έργα επάνω τους υπήρξε πολύ έντονη. Οι καλλιτέχνες εκτίμησαν το διαφορετικό τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται ο κόσμος σε αυτά τα έργα. Ήταν σαν να άνοιξε μια πόρτα, φανερώνοντάς τους εναλλακτικούς τρόπους έκφρασης, κάτι που αποτελεί το επίκεντρο προβληματισμών και αναζητήσεων της μοντέρνας τέχνης.

Οι ομοιότητες είναι πολύ εμφανείς ανάμεσα στα γλυπτά των μοντέρνων καλλιτεχνών και αυτά των εξω-ευρωπαϊκών λαών, οπότε θα κάνουν εύκολα την αντιστοιχία, αιτιολογώντας την:

Εικ.1. Ματίς - Εικ.7. Μάσκα Μπάνγκουα από το Καμερούν: οι φόρμες των προσώπων δημιουργούν έντονα εξωγκόματα (στο γλυπτό του Ματίς εκτός από το κεφάλι βλέπουμε μπούστο και βάση, ενώ στο άλλο υπάρχει μόνο το κεφάλι),

Εικ.2. Τζιακομέτι - Εικ.8. Γλυπτό από την Τανζανία: η υπερβολή στο ύψος των μορφών σχετικά με το πάχος τους (στο γλυπτό του Τζιακομέτι η υφή είναι άγρια και τα πόδια καταλήγουν σε μια βαριά βάση, ενώ στο άλλο η υφή φαίνεται λεία και απλώς στηρίζεται σε μια βάση),

Εικ.3. Μπαράνοφ-Ροσινέ - Εικ.5. Γλυπτό από τη Γουινέα: πολλές ζωγραφισμένες φόρμες που η μια εισχωρεί μέσα στην άλλη (στο γλυπτό του Μπαράνοφ-Ροσινέ οι φόρμες δημιουργούν ένα είδος ολόσωμης μορφής, ενώ στο άλλο αυτό που διακρίνεται θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι ένα κεφάλι που στηρίζεται σε ένα λαιμό - βάση),

Εικ.4. Μοντιλιάνι - Εικ.6. Μάσκα Γκουρό από το Μάλι: το υπερβολικά στενόμακρο καμπυλωτό σχήμα του κεφαλιού και η αφαίρεση στα χαρακτηριστικά του προσώπου (το γλυπτό του Μοντιλιάνι είναι τελείως κατακόρυφο και δεν έχει κανένα διακοσμητικό στοιχείο, ενώ το άλλο αν και στηρίζεται σε μια κατακόρυφη βάση, η φόρμα είναι ελαφρώς λοξή, περιλαμβάνοντας και τα διακοσμητικά στοιχεία στην κόμη και τα γένια).

Βιβλιογραφία

- Αλμπάνη Τζ., *Τέχνες Ι: Ελληνικές Εικαστικές Τέχνες, Τόμος Β΄, Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Τέχνη*, Πάτρα 1999, εκδ. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
- Ανδριανού Ε. - Ξιφάρá Π., *Εισαγωγή στο Αρχαίο Θέατρο*, Πάτρα 2001, εκδ. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
- Αντουράκης Γ., *Χριστιανική αρχαιολογία*, Αθήνα 1984,
- Βακαλό Ελ., *Η φυσιογνωμία της μεταπολεμικής τέχνης στην Ελλάδα. Τόμος Α΄: Αφαίρεση, Τόμος Β΄: Εξπρεσιονισμός, Υπερρεαλισμός, Τόμος Γ΄: Ο μύθος της Ελληνικότητας, Τόμος Δ΄: Μετά την αφαίρεση*, Αθήνα 1981, 1982, 1983, 1985, εκδ. Κέδρος
- Βασιλάκη Μαρία, *Βυζαντινές εικόνες, Τέχνη, τεχνική και τεχνολογία*, 2002, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Barthes Roland, *Εικόνα - μουσική - κείμενο*, Μτφρ. Σπανός Γ., Αθήνα 1988, εκδ. Πλέθρον
- Benjamin Walter, *Δοκίμια για την τέχνη*, Μτφρ. Κούρτοβικ Δ., Αθήνα 1978, εκδ. Κάλβος
- Belting, H., Dilly, H., Kemp, W. et al., *Ιστορία της Τέχνης*, Μτφρ. Α. Γκιόκα, Θεσσαλονίκη, εκδ. Βάνιας
- Βοκοτόπουλος Π.Α., *Βυζαντινές εικόνες στη Βυζαντινή Τέχνη*, Αθήνα 1995, Εκδοτική Αθηνών
- Βούρτσες Ι., Μανακίδου Ε., Πασχαλίδης Γ., Σμπόνιας Κ., *Εισαγωγή στον Ελληνικό Πολιτισμό - Η Έννοια του Πολιτισμού - Όψεις του Ελληνικού Πολιτισμού, Τόμος Α΄*, Πάτρα 1999, εκδ. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
- Γιαλούρης Ν., *Αρχαία Γλυπτά*, Αθήνα 1994-1995, Εκδοτική Αθηνών
- Guillou A., *Ο Βυζαντινός Πολιτισμός*, 1998, εκδ. Ελληνικά Γράμματα
- Gombrich H.E., *Τέχνη και ψευδαίσθηση*, Μτφρ. Παππάς Ανδ., Αθήνα 1995, εκδ. Νεφέλη
- Gombrich H. E., *Το χρονικό της τέχνης*, Μτφρ. Κάσδαγλη Λ., Αθήνα 1994, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- Δασκαλοθανάσης Ν. - Κωτίδης Α., *Ελληνικές Εικαστικές Τέχνες - Νεότερη και Σύγχρονη Τέχνη*, Πάτρα 2000, εκδ. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
- Δασκαλοθανάσης Ν. - Κωτίδης Α., *Νεότερη και Σύγχρονη Τέχνη*, Πάτρα 2000, εκδ. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
- Δεληγιάννης Δ., *Μπουζιάνης*, Αθήνα 1996, εκδ. Αδάμ
- Delvoye Charles, *Βυζαντινή τέχνη*, Μτφρ. Μαντώ Παπαδάκη, Αθήνα 1998, εκδ. Δ.Ν. Παπαδήμα
- Θεοδωράκης Μίκης, *Περί τέχνης*, Αθήνα 1976, εκδ. Παπαζήσης
- Ιωαννίδης Α., *Ελληνική Ζωγραφική - Η δεκαετία του τριάντα*, Κέρκυρα 1996, εκδ. Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου
- Καντίνκι, *Σημείο Γραμμή Επίπεδο - Συμβολή στην ανάλυση των ζωγραφικών στοιχείων*, Αθήνα 1996, εκδ. Δωδώνη
- Kandinsky Wassily, *Για το πνευματικό στη τέχνη*, Μτφρ. Παράσχης Μ., Αθήνα 1981, εκδ. Νεφέλη
- Kandinsky Wassily, *Τέχνη και καλλιτέχνες*, Μτφρ. Κεντριώτης Γ., Αθήνα 1986, εκδ. Νεφέλη
- Κάρλο Αργκάν Τζούλιο, *Η μοντέρνα τέχνη*, Μτφρ. Παπαδημήτρη Λ., Ηράκλειο 1999, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών
- Kitzinger Ernst, *Η βυζαντινή τέχνη εν τω γενέσθαι: Τα κύρια τεχνοτροπικά ρεύματα στην περιοχή της Μεσογείου. 3ος-7ος αιώνας*, 2004, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Κοκκορού-Αλευρά Γ., *Η τέχνη της αρχαίας Ελλάδας, Σύντομη ιστορία (1050-50 π.χ.)*, Αθήνα 1995, εκδ. Καρδαμίτσα
- Κολέφας Γιάννης, *Η τεχνική του ψηφιδωτού*, 1970, εκδ. Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας
- Κολοκοτρώνης, Γ., *Η Τέχνη σε Μετάβαση*, Αθήνα 2000, εκδ. Νηρέας
- Κόντογλου Φ., *Εκφρασις της Ορθοδόξου Εικονογραφίας, (2 τόμοι)*, Αθήνα 1960
- Kraus κ.ά., *Μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία*, Μτφρ. Λυκαρδοπούλου Α., Ζήση Λ., Αναγνώστου Λ., Σκορίνης Χ., Αθήνα 1991, εκδ. Αλεξάνδρεια
- Κυριακίδου-Νέστορος Α., *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας-κριτική ανάλυση*, Αθήνα 1986, εκδ. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας
- Κωτίδης Α., *Ζωγραφική 19ου αιώνα*, Αθήνα 1995, Εκδοτική Αθηνών
- Κωτίδης Α., *Μοντερνισμός και Παράδοση στην ελληνική τέχνη του μεσοπολέμου*, Θεσσαλονίκη 1993, εκδ. University Studio Press
- Λαμπράκη-Πλάκα Μ., *Εθνική Πινακοθήκη 100 χρόνια - τέσσερις αιώνες ελληνικής ζωγραφικής*, Αθήνα

Βιβλιογραφία

- 1999, εκδ. Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου
- Λαμπράκη-Πλάκα Μ., *Ελληνική Ζωγραφική - Η δεκαετία του τριάντα*, Κέρκυρα 1996, εκδ. Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου
- Λαμπράκη-Πλάκα Μ., *Οι πραγματίες περί ζωγραφικής Αλμπέρτι και Λεονάρντο*, Ηράκλειο Κρήτης 1988, εκδ. Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Φιλολογικές και Ιστορικές Σπουδές
- Λαμπράκη-Πλάκα Μ., *Ιταλική Αναγέννηση, Τέχνη και κοινωνία-Τέχνη και αρχαιότητα*, Αθήνα 2004, εκδ. Καστανιώτη
- Λαμπράκη-Πλάκα Μ., *El Greco, ο Έλληνας*, Αθήνα 1999, εκδ.Καστανιώτη
- Λαμπράκη-Πλάκα Μ., *Ο γελοτοποιός και η αλήθεια του*, Αθήνα 1991, εκδ.Καστανιώτη
- Λαμπράκη-Πλάκα Μ., *Ο Ροντέν και η αρχαία ελληνική τέχνη*, Αθήνα 1985, εκδ.Καστανιώτη
- Le Goff J., *Ο πολιτισμός της μεσαιωνικής Δύσης*, Θεσσαλονίκη 1993, εκδ. Βάνιας
- Levi-Strauss C., *Φυλή και Ιστορία*, Μτφρ. Παπαζογλου Ε., Αθήνα 1995, εκδ. Γνώση
- Levi Strauss C., *Μύθος και Νόημα*, Μτφρ. Αθανασόπουλος Β., Αθήνα 1986, εκδ. Καρδαμίτσα
- Lévy Pierre, *Δυνητική πραγματικότητα (réalité virtuelle). Η φιλοσοφία του πολιτισμού και του κυβερνοχώρου*, Αθήνα 1999, εκδ. Κριτική
- Λόουντεν Τζ., *Πρώιμη Χριστιανική και Βυζαντινή τέχνη*, Αθήνα 1999, εκδ. Καστανιώτη
- Μάμφορντ Λ., *Τέχνη και Τεχνική*, Μτφρ. Τομανάς Β., Αθήνα 1997, εκδ. Νησίδες
- Μαρκούζε Χ., *Η Αισθητική Διάσταση*, Μτφρ. Τομανάς Β., Αθήνα 1998, εκδ. Νησίδες
- Μιχελής Παναγιώτης, *Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη*, Αθήνα 2002, εκδ. Ιδρύματος Π. & Ε. Μιχελή
- Μιχελής Παναγιώτης, *Αισθητικά Θεωρήματα, (3 τόμοι)*, Αθήνα 2004, εκδ. Ιδρύματος Π. & Ε. Μιχελή
- Μιχελής Παναγιώτης, *Αισθητική Θεώρηση της Βυζαντινής Τέχνης*, Αθήνα 2006, εκδ. Ιδρύματος Π. & Ε. Μιχελή
- Μιχελής Παναγιώτης, *Η Αγία-Σοφία*, Αθήνα 2006, εκδ. Ιδρύματος Π. & Ε. Μιχελή
- Μιχελής Παναγιώτης, *Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη*, Αθήνα 2002, εκδ. Ιδρύματος Π. & Ε. Μιχελή
- Μπέντζαμιν Β., *Δοκίμια για την Τέχνη*, Μτφρ. Κούρτοβικ Δ., Αθήνα 1978, εκδ. Κάλβος
- Μπρήντσλ Μ., *Ιστορία των Αισθητικών Θεωριών*, Μτφρ. Κούρτοβικ Δ., Αθήνα 1989, εκδ. Νεφέλη
- M. de Montaigne, *Δοκίμια*, Μτφρ. Νάκας Θ., Αθήνα 1979, εκδ. Κάλβος
- Μουρέλος Γ., *Αισθητικό Τρίπτυχο*, Θεσσαλονίκη 1988, εκδ. Βάνιας
- Μουρέλος Γ., *Θέματα Αισθητικής και Φιλοσοφίας των Τεχνών, τόμοι Α' και Β'*, Αθήνα 1985, εκδ. Νεφέλη
- Μουτσόπουλου Ε., *Οι Αισθητικές Κατηγορίες*, Αθήνα 1996, εκδ. Αρσενίδης
- Μπίρης Μάνος - Καρδαμίτση Αδάμη Μάρω, *Νεοκλασσική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα 2001, εκδ. Μέλισσα
- Μπουζιάνης Γιώργος, *Γράμματα προς τον Χάινριχ Μπάρχφελντ*, Αθήνα 1989, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- Μπούρκχαρτ Γ., *Ο πολιτισμός της Αναγέννησης στην Ιταλία*, Αθήνα 1997, εκδ. Νεφέλη
- Νάκας Θ., *Ο Montaigne και το δοκίμιο. Ο άνθρωπος η εποχή, οι ιδέες, το είδος*, Αθήνα 1981, εκδ. Κάλβος
- Νόρμπερτ Ελίας, *Η εξέλιξη του πολιτισμού. Κοινωνιογενετικές και ψυχογενετικές έρευνες. Αλλαγές της κοινωνίας. Σχεδιάγραμμα για μια θεωρία του πολιτισμού*, Αθήνα 1997, εκδ. Νεφέλη
- Νόρμπερτ Ελίας, *Η εξέλιξη του πολιτισμού. Ήθη και κοινωνική συμπεριφορά στη νεότερη Ευρώπη. Αλλαγές της συμπεριφοράς στα κοσμικά ανώτερα στρώματα της Δύσης*, Αθήνα 1997, εκδ. Νεφέλη
- Νούτσος Χ., *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*, Αθήνα 1979, εκδ. Θεμέλιο
- Εύδης Αλ., *Μπουζιάνης ο δάσκαλος: μαθήματα ζωγραφικής*, Αθήνα 1999, εκδ. Περίπλους
- Εύδης Αλ., *Προτάσεις για την ιστορία της νεοελληνικής τέχνης, Α' τόμος :Διαμόρφωση-εξέλιξη, Β' τόμος: Φορείς και προβλήματα*, Αθήνα 1976, εκδ. Ολκός
- Ουσπένσκυ Λεωνίδα, *Η ΕΙΚΟΝΑ. Λίγα λόγια για τη δογματική έννοιά της*, Μτφρ. Φώτης Κόντογλου, 1991, εκδ. Αστήρ
- Πανόφσκι Έρβιν, *Μελέτες εικονολογίας - Ουμανιστικά θέματα στην Τέχνη της Αναγέννησης*, Αθήνα 1991, εκδ. Νεφέλη
- Πανσελήνου Ναυσικά, *Βυζαντινή Ζωγραφική, η βυζαντινή κοινωνία και οι εικόνες της*, 2000, εκδ. Καστανιώτη
- Παπαγιαννοπούλου Α., Πλάντζος Δ., Σουρέφ Κ, *Προϊστορική και Κλασική Τέχνη*, Πάτρα 1999, εκδ. Ελ-

Βιβλιογραφία

ληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Πούχγερ Β., *Λαϊκό θέατρο στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια (συγκριτική μελέτη)*, Αθήνα 1989, εκδ. Πατάκης
Ράμφος Στέλιος, *Μίμησης εναντίον μορφής. Εξήγησις εις το Προ ποιητικής του Αριστοτέλου, Τόμοι Α΄ και Β΄*, Αθήνα 1992, εκδ. Αρμός

Raymont Williams, *Κουλτούρα και Ιστορία*, Μτφρ. Αποστολίδου Β., Αθήνα 1994, εκδ. Γνώση

Ρηνητ Χέρμπερτ, *Η Τέχνη Σήμερα*, Μτφρ. Κούρτοβικ Δ., Αθήνα, εκδ. Κάλβος

Ρηνητ Χέρμπερτ, *Ιστορία της Μοντέρνας Ζωγραφικής*, Αθήνα 1977, εκδ. Υποδομή

Ρηνητ Χέρμπερτ, *Ιστορία της Μοντέρνας Γλυπτικής*, Αθήνα 1979, εκδ. Υποδομή

Σκαλτσογιάννης Παύλος, *Η Τέχνη ως Έκφραση*, Αθήνα 1994, εκδ. Ιδρύματος Π. & Ε. Μιχελή

Σπητέρης Τόνης, *3 αιώνες νεοελληνικής τέχνης 1660-1967, Τόμοι Α΄, Β΄ και Γ΄*, Αθήνα 1979, εκδ. Πάπυρος

Σπυρόπουλος Χ. (καλλιτ. επιμέλεια), *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη*, Αθήνα 1997, εκδ. Μουσείο Μπενάκη

Στεφανίδης Μ., *Εισαγωγή στην ελληνική γλυπτική - από την αρχαιότητα ως σήμερα*, Αθήνα 1984, εκδ. Φιλιππότης

Ταιν Ι., *Φιλοσοφία της Τέχνης*, Μτφρ. Χουρμούζιος Αιμ., Αθήνα, εκδ. Γκοβόστης

Τανιζάκι Γιουνιτζίρο, *Το εγκώμιο της σκιάς*, εκδ. Άγρα

Τζιόβας Δ., *Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα 1989, εκδ. Οδυσσεάς

Τσαρούχης Γιάννης - *Ζωγραφική*, Αθήνα 1990, εκδ. Ίδρυμα Γιάννη Τσαρούχη

Φιλιππίδης Δ., *Ιστορία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας*, Πάτρα 2001, εκδ. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Φιλιππίδης Δ., *Νεοελληνική αρχιτεκτονική*, Αθήνα 1984, εκδ. Μέλισσα

Φίσερ Ερνστ, *Η αναγκαιότητα της τέχνης*, Αθήνα 1979, εκδ. Θεμέλιο

Φλώρου Ειρ., *Γιάννης Τσαρούχης - Η ζωγραφική και η εποχή του*, Αθήνα 1999, εκδ. Νέα Σύνορα-Α.Α.Λιβάνη

Φραγκουδάκη Α., *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Αθήνα 1986, εκδ. Κέδρος

Φυρνών Τζόρνταν Ρόμπερτ, *Ιστορία της Αρχιτεκτονικής*, Αθήνα 1980, εκδ. Υποδομή

Hauser, A., *Κοινωνική Ιστορία της Τέχνης, Τόμος. 1*, Αθήνα 1976, Κάλβος

Χατζηδάκη Νανώ, *Βυζαντινά ψηφιδωτά*, Αθήνα 1994, Εκδοτική Αθηνών

Χατζηστεφανίδης Δ.Θ., *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης*, Αθήνα 1990, εκδ. Παπαδήμας

Hebdige Dick, *Υποκουλτούρα, το νόημα του στιλ*, Αθήνα 1988, εκδ. Γνώση

Χρήστου Χρυσάνθος, *Ελληνική Τέχνη - Ζωγραφική 20ου αιώνα*, Αθήνα 1996, Εκδοτική Αθηνών

Χρήστου Χρυσάνθος, *Ελληνική Τέχνη - Νεοελληνική χαρακτηριστική*, Αθήνα 1996, Εκδοτική Αθηνών

Χρήστου Χρυσάνθος, *Ελληνική Ζωγραφική 1832 - 1922*, Αθήνα 1993, εκδ. Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος

Χριστοδουλίδης Π., Καρδαμίτσας (επιμ.), *Αισθητική και Θεωρία της Τέχνης*, Αθήνα 1994, εκδ. Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «Διατίθεται με τιμή πώλησης». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Αæ).

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων/ ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός βιβλίου: 0-21-0079

ISBN 978-960-06-2713-8

ITYE
"ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 21 0079 1